

72130

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AYDIN YÖRESİ HALK KÜLTÜRÜNÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

K. ZÜMRÜT HASBEK (ÖZTÜRK)

TÜRK HALK OYUNLARI ANASANAT DALI

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :16-Ocak-1998

Tezin Savunulduğu tarih : 6-Şubat-1998

Tez Danışman : Doç. Fikret DEĞERLİ

Diğer Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Gökten AY

: Yrd. Doç. Afşin EMİRALIOĞLU

ŞUBAT 1998

ÖNSÖZ

Bir milletin ayakta kalabilmesi için kendi öz kültürüne sahip çıkması gerekir. Bu yüzden kültürümüzün değerlerini ortaya çıkaran araştırmaların önemi büyüktür. Bizler de kültürümüze sahip çıkıp, onun kalıcı olması için araştırmalar yapmalıyız.

Aydın yöresine ait halk kültürünün incelenmesi konulu bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anasanat Dalı Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmada bana yardımcı olan Danışman Hocam Sayın Doç. Fikret DEĞERLİ'ye, Sayın Seher OFLAS'a, Sayın Orhan OFLAS'a, Sayın Tülay HASBEK'e ve eşim Nadir ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi arz ederim.

İstanbul 1998

K. Zümrüt HASBEK (ÖZTÜRK)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	V
ÖZET	VI
SUMMARY	XII
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	
COĞRAFYASI VE TARİHİ	
1.1. Jeolojik Yapısı ve Coğrafi Konumu	2
1.2. Tarihçesi	4
1.3. Aydın'da Tarihi Eserler	8
2. BÖLÜM	
AYDIN'DA GELENEK VE GÖRENEKLER	10
2.1. Kız İstemededen - Evliliğe Törenler	10
2.1.1. Kız İsteme	10
2.1.2. Söz Kesme	10
2.1.3. Nişan Töreni	11
2.1.4. Düğün Töreni	11
2.1.5. Eski Söke Düğün Törenleri	12
2.1.6. Yörük Düğünleri	13
2.1.7. Köy Düğünleri	14
2.2. Doğum Törenleri	15
2.3. İnançlara Bağlı Törenler	16
2.3.1. Hıdırellez Kutlamaları	16
2.3.2. Gencer Kutlamaları	17
2.4. Dini Günler	17
2.5. Aydın'da Yaşam Biçimi ve Göçmeler	18
2.5.1. Göçmeler	18
2.5.1.1. Mora Göçmeler	18
2.5.1.2. Bulgaristan Göçmenleri	19
2.5.1.3. Girit Göçmenleri	19
2.5.1.4. Yörükler	19
2.5.2. Yaşam Biçimi	20
3. BÖLÜM	
EFE, ZEYBEK VE KIZAN	21
3.1. Efe, Zeybek ve Kızan Kelimelerinin Anlamları	21
3.1.1. Efe, Zeybek ve Kızan Arasındaki Fark	24
3.1.2. Kızan Töreni	26
3.2. Yörük Ali Efe	26
4. BÖLÜM	
DEVE GÜREŞLERİ	31
4.1. Aydın'da Deve Güreşleri	31
4.1.1. Havut töreni	33
4.1.2. Tertip Heyetinin Kurulması	34
4.1.3. Güreşler	35
4.1.4. Güreş Oyunları	36

5. BÖLÜM		
AYDIN'A AİT YEMEKLER		38
6. BÖLÜM		
EL SANATLARI		41
7. BÖLÜM		
YÖRESEL GIYSİLER		43
7.1. Erkek Giysileri		43
7.1.1. Başa Giyilenler		43
7.1.2. Gövdeye Giyilenler		43
7.1.3. Ayağa Giyilenler		44
7.1.4. Aksesuarlar		44
7.2. Kadın Giysileri		45
7.2.1. Kırsal Kesim Kadın Giyimi		45
7.2.2. Yörük Kadın Giyimi		46
8. BÖLÜM		
HALK OYUNLARI VE EZGİLERİ		47
8.1. Aydın Halk Oyunları		47
8.1.1. Erkek Oyunları		48
8.1.1.1. İki Parmak Zeybeği		49
8.1.1.2. Harmandalı zeybeği		49
8.1.1.3. Sabah Namazı Zeybeği		49
8.1.1.4. Kocaarap Zeybeği		50
8.1.1.5. Aydın Zeybeği (Ağır Zeybek)		50
8.1.1.6. Erkek Oyunları İsimleri		50
8.1.2. Kadın Oyunları		51
8.1.3. Sonuç		52
8.2. Halk Edebiyatı ve Halk Müziği Ezgileri		59
8.2.1. Aydın'da Yöresel Halk Edebiyatı		59
8.2.1.1. Şiirler		59
8.2.1.2. Söylenceler		60
8.2.1.3. Maniler		61
8.2.1.4. Ninni ve Tekerlemeler		62
8.3. Aydın Yöresinin Halk Müziği		62
8.3.1. Melodik Yapılar		62
8.3.1.1. Kırık Havalarında Kullanılan Ayakların Dizileri		63
8.3.1.2. Kırık Havalalar		64
9. BÖLÜM		
YÖREDE KULLANILAN KELİMER VE DEYİMLER		87
10. BÖLÜM		
GÖRÜŞMELER		92
10.1. Sorular		92
10.2. 1. Seher Oflas'la Yapılan Görüşme		93
10.2. 2. Orhan Oflas'la Yapılan Görüşme		99
SONUÇ		105
BİBLİYOGRAFYA		107
ÖZGEÇMİŞ		109

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser
A.g.g : Adı geçen görüşme
T.H.M. : Türk halk müziği

ÖZET

Aydın, Türkiye'nin güneybatısında, Ege bölgesindedir. İl sınırları içinde güneyinde, Çine, Bozdoğan ve Söke'ye kadar uzanan dağlık bölgeler vardır. Büyük Menderes Vadisi'nde Aydın, Yenipazar, Koçarlı, Söke ve Balat ovaları vardır. En önemli çayı Çine çayıdır. 11 ilçesi vardır. Bunlar; Çine, Nazilli, Kuşadası, Germencik, Bozdoğan, Koçarlı, Kuyucak, Söke, Sultanhisar, Yenihisar, Incirliova'dır.

Kurak iklim özelliği taşır. Nem oranı oldukça düşüktür. Hemen hemen hiç kar yağışı görülmez. Kar yağışı dağlara ve yaylalara olur. Maki türü olarak kocayemiş ve zakkum çeşitleri yaygındır.

Aydın, Türkiye'nin turizm, tarım ve sanayii merkezidir. Sanayii bitkilerinden ilk sırada pamuk, ikinci sırada da tütün yetiştirilir. Ayrıca, ayçiçeği, susam, patates, yerfıstığı da yetişir. İncir ve üzüm halka önemli bir geçim kaynağı sağlar.

İle ait ilk tarihi bilgiler Hititler'den kalmaz. Hititlere göre, Apasa ve Millivanda'nın bugünkü Efes ve Milet olduğu görülür. İ.Ö. VII. yy.'da buraya Frigler yerleşti. İ.Ö. V. yy. 'dan itibaren de Lidyalılar şehre egemen oldular. Büyük Menderes Irmağı uzun süre Lidya ile Karya'nın sınırı oldu. Daha sonra İyonlar bölgeye yerleşti. İyonlar şehircilikte, günümüzde uygulanan çağdaş prensiplerle ilerleme kaydettiler. Şehir, Makedonya Kralı Büyük İskender'in ölümüne kadar Pers egemenliğinde kaldı. Daha sonra da Bergama Krallığı ve Roma'nın egemenliğine girdi. Böylece Hellenistik Çağ kapandı, Anadolu'da Roma Çağı başladı. Romalılar, Aydın yöresini, yeni kurdukları Asya eyaletine bağladı.

Anadolu'ya Türkler hakim olduktan sonra Aydınoğulları Beyliği ilde hüküm sürdü. Ancak, Aydınoğulları Beyliği'nin tarihteki sınırları bugünkü Aydın il sınırlarıyla tam çakışmadığı görülür. Aydınoğulları, Ege'de denizci yetiştirmiş

ve bir donanmaya sahip olmuş ilk Türk devletidir. Aydın, Yıldırım Beyazıt zamanında Osmanlı topraklarına dahil oldu. Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında Aydın - İzmir demiryolunun yapılması bölgedeki tarım ve ticareti geliştirdi. I. Dünya Savaşı'nda Aydın'a İtalyanlar ve Yunanlar sahip olmak istedi. Yunan işgalinde halkın çoğu Çine'ye kaçtı. Kuva-yi Milliye birlikleri, Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'nin yardımlarıyla 7 Eylül 1922'de düşman işgalinden kurtuldu. Cumhuriyetin ilanından bu yana bugünkü sınırları korunmaktadır.

Aydın'da birçok eski uygarlık yaşadı. Antik yerleşim merkezlerinin olduğu dönemlerde değişik mimari örneklerle sahip oldu. Millet, Afrodisyas, Didim gibi antik kentlerde bulunan tapınaklar, stadyumlar, tiyatrolar Roma mimarisinden kalma yapı gereçleri ve işçiliklere sahiptir. Türkler zamanında da Türk - İslam zevkini yansıtan hanlar, hamamlar, kervansaraylar yapıldı. Tarihi eserlerinden bazıları; Eski çağ kenti Tralles kalıntıları, Selçuklular'dan kalma İlyas Bey Cami, Osmanlılar'dan kalma Hasan Çelebi Cami, Ramazan Paşa Cami, Gümrükönü Hamamı veya Çifte Hamam, Süleymanbey Cami, Nasuhpaşa Cami ve Külliyesi, Cemalbey Hamamı, Bey Hamamı, Akbaldırhamamı'dır.

Gelenek ve görenekleri çok katı değildir. Evlenmeler genellikle görücü usulü ile yapılır. Askerliğini yapmamış olan erkelere kız verilmez. Kız istemeye ve söz kesmeye gidilirken erkek tarafı (lokum gibi) bir şekerleme götürür. Kız istemeye giden erkek ailesine "dünürücü" veya "kayalıkçı" denir. Sözde ve nişanda kıza hediyeler alınır, takılır. Kızın nişan yüzüğünün üzerinde küçük tura altın bulunur. Düğün töreni beş gün sürer. Bayrak dikme, kına, gelin hamamı bu beş gün içersinde yapılır. Pazartesi başlayan düğün törenlerine "ön düğün" Cuma günü başlayanlarına ise "ters düğün" denir. Damat, gelini evinden atla alıp getirir. Gelin, üstü sarı veya beyaz simden işli kırmızı bindallı giyer. Başına altın liralarla sıralı penezli fes, üstüne de kırmızı, üzeri pul işli krep takar. Damat, siyah potur, beyaz gömlek, cepken giyer, beline

de kuşak bağlar. Eski Söke, Yörük ve köy düğünleri de bazı farklılıklarla yapılır.

Aydın'da doğumla ilgili törenler yapılır. Doğumdan sonra loğusa ziyaretleri olur. Bu ziyaretlerde şerbet dağıtılır. Bu şerbete "kaynar" denir. Bebeğe isim koymak amacıyla da, dualar okunarak " ad koyma töreni" yapılır. Doğumun üstünden kırk gün geçmeden anne ve bebek dışarı çıkarılmaz. Bunun için "kırklama töreni" yapılır. Bebek birkaç aylık olduğunda, ilk dişini çıkarttığı anda da "diş buğdayı" yapılır. Kaynatılan buğday eve gelen misafirlere ikram edilir.

Aydın'da eğlenti olarak hıdırellez ve gencer kutlamaları yapılır. Hıdırellez her yıl Mayıs ayının 6' sında, gencer ise dini bayramların ikinci günü kutlanır.

Ramazan'da aileler birbirleriyle kenetlenirler. İftar ve sahur yemekleri bir arada yenir. Bayramlarda büyükler ziyaret edilir. Kurban bayramında kesilen kurbanın eti, maddi durumu kötü olan ailelerden yedi ayrı eve dağıtılır.

Büyük Menderes Irmağı ilin can damarıdır. İlin hemen hemen her yöresinde tarım, bahçecilik, ormancılık yapılır. Yaşam sadedir. İde yerli halkın yanı sıra Mora, Bulgaristan, Girit göçmenleri, Yörük ve Türkmenler de yaşar.

Efe, Batı Anadolu'da yaşamış, yiğitlik gösterenlerin en yetkilisidir. Zeybek ve kızanların başıdır. Sözlük anlamıyla efe; ağabey anlamındadır. Efenin zeybeklerden yaşlı olması gerekmez. Efelerin Kurtuluş Savaşı'nda katkısı oldukça fazladır. En çok adı geçen efeler; Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Çakırcalı Efe, Çakıcı Mehmet Efe, Gökçen Efe'dir.

Zeybek, Efenin vekili ve kızanların başıdır. Türkçe sözlükte zeybek kelimesi, Arapça civa anlamında "Zibak" kelimesinden gelir. En çok adı geçen zeybekler; Sarı Zeybek, Pepe Zeybek ve Kamalı Zeybek'tir.

Kızan, zeybek ve efe olabilmek için yiğitlik gösteren kişilerdir. Sözlük anlamıyla kızan; erkek çocuk, delikanlı, silahlı köy delikanlısı anlamındadır. Bir kızanın zeybek olabilmesi için, yiğitlik gösterdikten sonra tören yapılır. Kızan yapacağı her iş için efeden izin alır.

Efe, zeybek ve kızanlar, giyiniş tarzlarıyla birbirinden ayırt edilir. Kızanların giysileri, efe ve zeybeklerinkinden daha sade ve süssüzdür.

Aydın'da deve güreşleri kış turizminin can damarıdır. Pehlivan develerin üzerindeki giysi ve takılar halkın yaptığı el emeği işlerdir. En iyi güreşen develer tülülerdir. Pehlivan develer isimleri güreş alanlarında yaptıklarına göre alırlar. Bazıları da, sahiplerinin veya eskiden yaşamış Ege efelerinin isimlerini alır. Güreşler yapılmadan önce, deveye "havut vurma töreni" yapılır, tertip heyeti kurulur. Pehlivan develer güreşlerde; çatal, makas, kol atma, çengel gibi çeşitli oyunlar yaparlar. Develerin birbirlerini ayak ayağa kıştırması olan çengel oyununu yapan develerin ayakları hasar gördüğü için hem güreş ömürleri hem de yaşamları kısa olur. Gelenek ve görenekleri üzerinde gösteren deve güreşleri, güreşçi develerin soyunun azalması nedeniyle bitme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Aydın'ın yemekleri ilde her türlü bitkinin yetişmesinden dolayı çok çeşitlidir. Tulum peyniri, pestili, kar helvası, kalbura basması, karpuzlu peyniri, börülce salatası, kenkeri çok ünlüdür. Yemeklere katılan baharatlar, muhacirlerin şehre göç etmesiyle artmıştır.

Aydın'da el sanatları, sanayi halkın ihtiyaçlarını karşıladığı için fazla ön planda değildir. Kadınlar, mekik oyası, tığ oyası veya iğne oyası yapar, gergef işler dantel örürler. Mevlid örtüsü işlemeleri ünlüdür. Erkekler testi işlemeciliği, ağaç işçiliği yaparlar. Yörükler ve Türkmenler daha çok el dokuması kumaşlar yaparlar. Başörtüleri, bürümcük gömlekleri, üç etekleri, şalvarları, cepkenleri el dokumasıdır. Yörük ve Türkmen kadınları

yazmalarının etrafına "yedidağ çiçeği" oyası işler. Kilim, halı ve çuvalların üzeri de Türkmen ve Yörükler tarafından işlenir.

Efeler ve zeybeklerin giysileri eski Ege'li gemici leventlerin giysilerine çok benzer. Efelerin başlarına "kozonlu başlık" denilen fes giyerler. Efe ve zeybekler içlerine bürümcük kumaştan içlik, üstüne beyaz gömlek ve kollu veya kolsuz camadan giyerler. Bele "yorgan kuşak" sarılır, dize tozluk takılır. Efelerin aksesuarı diğerlerinden fazladır.

Kadınlar, başlarına kahverengi, beyaz kareli "üstlük " denilen örtü takarlar. İçlerine içlik, bacaklarına basmadan yapılmış şalvar, beli büzgülü siyah etek giyerler. Cepkenler, kadife ve sarı veya beyaz sim işlemelidir. Cepkenin içine bürümcük gömlek , bacaklarına "marul şalvar" giyer belllerine de " trablus kuşağı" sararlar. Yörük kadın giyiminde süs ön plandadır. Yörük gelinleri başlarına "yedidağ çiçeği" motifli yazma takarlar. Baş örtüsünün tepesi beş renkli " kabak çiçeği" motifiyle süslenir.

Aydın yöresi halk oyunlarına "zeybek" denir. Ağır zeybekler 9/2 ve 9/4'lük ritimlerle davul, zurna eşliğinde oynanır. Figürler, kişiye has özellikler taşır. Bireysel oyunlardır. Erkek zeybek oyunlarından en çok bilineni Harmandalı'dır. Efenin oynadığı oyun ağır, zeybek ve kızanlarınkı ise daha kıvraktır. İki parmak zeybeği, Harmandalı zeybeği, Kocaaarp zeybeği, Aydın zeybeği erkek oyunlarından. Kadın oyunları kırık zeybeklerdir. Ezgilerde ritmik yapı çoğunlukla 9/8'lidir. Kadın oyunlarında def, dümbelek, cura, divan sazı ve bağlama kullanılır. Gündüşlünün çeşmesi, Söke Oyun Havası, Harmandalı kadın oyunlarından. Erkek oyunlarındaki kartal görünümündeki figürlerin Türkmen ve Yörüklerdeki kartal motifi ile bağlantısı kurulabilir.

Aydın ilinin tarihinde Aydınoğulları'nın merkezi olması, Selçuklu ve Osmanlı kültürü ile iç içe olması halk edebiyatını oldukça etkilediği görülür. Aydın'da yetişen şairler Osmanlı zamanında İstanbul'la ilişkileri kesilmediği için., halk

şiiirlerinde divan edebiyatının etkilerine de rastlanır. Antik çağ söylenceleri yönünden oldukça zengindir. En ünlü söylencesi "Meander Efsanesi" 'dir. Maniler lirik özellik taşır, ana temaları sevdâ ve ayrılıktır. Maniler zaman zaman türkülerde deyiş, halk oyunlarında söz olarak görülür. Tekermelerde inceden inceye bir alay vardır.

Halk müziği, melodik yapıları itibarıyla ağır ve kıvrak zeybekler olarak iki kısımdır. Ağır zeybekler 9/2, 9/4, 7/4'lük, kıvrak zeybekler ise 9/8'lik ritmik yapıya sahiptir. Kırık havalarında, yahyalı kerem, düz kerem, bozlak, garip, muhalif ayaklarının dizilerine rastlanır. Kırık havalarından bazıları; Abalımın cepkeni, Hergün serhoş, Çaktım çaktım yanmadı, Şu dalmadan geçtin mi, Kamalı efe, Eklemedir koca konak ekleme'dir. Kırık havalarındaki sözler, kavuştaklı ve kavuştaksız mani dörtlüklerinden oluşur. Yörede kullanılan ağız değişiklikleri, ezgilerin sözlerinde de görülür.

Yörede kullanılan deyimler ve kelimeler, bazı harflerin kelime sonlarında veya içinde kullanılmadan söylenmesi şeklindedir. Genelde, "r,e,y,t" harfleri konuşurken söylenmez. "a" sesli harfi de çoğu zaman "e" olarak söylenir. Örnek olarak; Geti ge (getiriver), Deze (teyze), Dallerinde (dallarında), Bene - Beni (Bana), Döşmeli (döşemeli), Gelik geli (geliyor)...

Seher ve Orhan Oflas'la İstanbul Mart 1997'de yapılan görüşmeler, yapılan incelemeye aynı doğrultudadır.

SUMMARY

Aydın is situated in the South West, Aegean region of Turkey. The province borders lie along the mountains surrounding Çine, Bozdoğan and Söke. The lowlands of Aydın, Yeni Pazar, Koçarlı, Söke and Balat are in the Valley of Büyük Menderes. The most significant creek is the Çine Creek. The province has 12 districts, these include, Çine, Nazilli, Kuşadası, Germencik.

The speciality of the climate is that it is dry. The moisture levels are very low. Snow is rarely seen, apart from in the mountains and the mountain pastures. The strawberry tree and oleander are the widespread lemur.

Aydın is the centre of Turkey's tourism, agriculture and industry. Cotton is first in line of the industrial vegetation, followed by tobacco. Sunflowers, sesame, potatoes, groundnuts are also grown. Figs and grapes form an important source of income for the local population.

The first recorded history of the Province is that of the Hittites. According to the Hittite, Apse and Millivanda were located where Efes and Milet are now situated. The Frigs settled here 700 B.C. From 500 B.C. the Lidians gained sovereignty in the City. For a great period the Büyük Menderes River was the border between the Lidians and the Keryas. The Ionians settled in the area later on. The Ionians also brought with them contemporary principles, as applied in modern times, in the development of urbanisation. Until the death of Alexander the Great, the King of Macedonia, the City was under Pers Sovereignty, which was followed by Bergama Kingship and Roman Sovereignty. Therefore the Hellenistic period came to end and the Roman period began in Anatolia. The Romans aligned the Province of Aydın to their newly developed Asian Province.

After the Turks came to power in Anatolia, the province came under the jurisdiction of the Gentlemen of the Aydınoğulları, but the provincial borders

of jurisdiction held by the Aydınoğulları does not tally with Aydın's provincial borders of today. The Gentlemen of Aydınoğulları were the first state to train sailors and to have a naval force. During the reign of Yıldırım Beyazıt, the Ottoman State were the new landowners of Aydın. Towards the end of the Ottoman reign they brought the Aydın-İzmir railway to the region which developed the agriculture and trade in the area.

During the first world war the Greeks and Italians wanted power in Aydın. During the Greek invasion most of the population fled to Çine. The Kuvayı Milliye (the Nationalist Forces - led by Atatürk) with the help of Yörük Ali Efe and Mehmet Efe freed the province from enemy occupation on September 7th 1922. Since the declaration of the Republican State their borders have been preserved.

Many civilisations existed in Aydın. Being at the centre of the Archaic settlements it has acquired different styles of architecture. The stadiums, theatres and temples found in Archaic cities such as Milet, Afrodisyas-and Didim are remnants belonging to Roman architecture, equipment and workmanship. During the Turkish reign, large commercial buildings, public baths and caravansarays were built to reflect Turkish-Islamic taste. Some examples of the historical works of art to be found are remnants of the Epoch settlement of Tralles. From the Seljuk period İlyas Bey Mosque, from the Ottoman period Hasan Çelebi Mosque and Çifte Hamam (public baths), Süleymaniye Mosque, Nasuhpaşa Mosque and Külliye (a building adjacent to the mosque used for teaching of prayers and religious activities), Cemalbey and Akbaldır Hamams.

The traditions and customs, of the area, are not very stern. Marriages are generally made by matchmakers. A young man who has not done his National Service will not be able to marry a young lady. When the groom's family visit the bride's family for a proposal of marriage or agreement they will usually bring with them gifts of sweets such as Turkish Delight. The

groom's family visiting the prospective bride are called "Dünürçü" or "Kayalıkçı". At the agreement of the marriage ("söz kesme") or engagement of the couple, the prospective bride is given presents. The bride's engagement ring will bear a small gold coin. The wedding ceremony lasts for five days. During this period flags will be erected, a henna ceremony will be held, the bride will be taken to the Hamam. A wedding commencing on a Monday would be called "Ön düğün" and a wedding commencing on a Friday would be called "Ters düğün".

The groom will pick up his bride from her house and bring her horseback. The bride will wear a red velvet garment embroidered with gold or silver threads. On her head she will wear a fez with a string of gold coins, on top of which a red crepe scarf embroidered with sequence will be worn. The groom will wear black breeches, a white shirt and a short embroidered jacket with full sleeves, and will have a sash tied around his waist. There are some differences between Söke, Yörük and village weddings.

In Aydın births are also celebrated. After the birth of a child, the woman who has given birth will be visited. During these visits a special syrup will be made and given out. This syrup has a special name "Kaynar". Prayers will be conducted to name the baby, this is also known as "the baby naming ceremony". The baby and mother will not be able to go out for 40 days. The end of the 40 day period would be marked with another ceremony called "kırklama töreni". When the baby is several months old and his first tooth appears another ceremony called "diş buğdayı" will be held, (boiling of wheat when baby's tooth has appeared), the wheat would be cooked by boiling and distributed to all the guests.

Revelling in Aydın consists of celebrating "Hıdırellez" (a celebration for the coming of summer), and "Gencer"- Hıdırellez is celebrated on May 6th of every year, and Gencer being the young ladies' day celebrating the second day of religious festivals.

During Ramadan the families will be firmly clasped together. The meals eaten at sunset (marking the end of the day) and just before dawn (marking the beginning of the day during the month of Ramadan) will be taken together. During the festivals elders will be visited. At "Kurban Bayramı" (Feast of the Sacrifices) the sacrificial animal will be cut and distributed to families who are less fortunate.

Life is simple in Aydın and as farming and agriculture is widespread in the province, the Büyük Menderes River is the provinces life line. As well as the native population there are also migrants from Bulgaria, Crete. The Yuruks and Turkomans also live there.

The "Efe" (Elder swashbuckling heroes) also lived in Western Anatolia, they have shown the greatest acts of bravery. They are the leaders of the "Zeybek" (swashbuckling heroes) and the "Kızan" (the swashbuckling village youths). The Turkish dictionary meaning for Efe is elder brother, but the Efe does not have to be older than the Zeybek. The Efes' contribution during the Turkish War of Independence was considerable. The most prominent of the Efes are Yörük Ali Efe, Çakıcı Mehmet Efe and Gökçen Efe.

The Zeybeks are the Efe's deputies and leaders of the Kızan. The Turkish dictionary meaning for Zeybek derives from the Arabic word for mercury "zibak". The most prominent Zeybeks are Sarı Zeybek, Pepe Zeybek and Kamalı Zeybek.

The Kızan are those showing bravery to become Zeybeks and Efes. The Turkish dictionary meaning for kızan is young man, young blood, armed village young blood. For a kızan to become a zeybek there would be a ceremony after a show of bravery. A kızan will need to get the permission of an Efe before he can do anything. The Efes, Zeybeks and kızans are differentiated by their form of dress. The kızans' will be plainer and less decorated than that of zeybeks' and Efes'.

Camel wrestling is the life of winter tourism in Aydın. The wrestling camels are decorated with jewellery and apparel handmade by the locals. The best wrestling camels are the "Tülü". The wrestling camels are named according to their performance. Some of them are named after their owners or past Aegean Efes.

Before the wrestling starts the camels have a peccadillo ceremony, a planning committee is set up. During the wrestling match the camels compete by using a series of moves known as 'çatal', 'makas', 'kol atma' and 'çengel'. During the game known as çengel the camels entangle their legs which reduce their wrestling careers and their lives. The custom and tradition of camel wrestling is endangered due to the diminishing good stock of wrestling camels.

As there is a wide range of vegetation in Aydın, the food is of great variety. 'Tulum peyniri' (cheese encased in a skin) 'Pestil' (thin sheet of dried fruit pulp), 'Kar Helvası' (snow mixed with molasses), 'Kalbura Basma' (a sweet made of pastry, with patterns formed by pressing the pastry on to a thick sieve), 'Karpuzlu Reynir' (a salty cheese containing black cumin seeds), 'Börülce Salatası' (a salad made from black eyed beans) and 'Kenker' are some of the most famous. As the migrants have settled they have also brought with them other spices that have added to the variety and richness of the area's cuisine.

The locals needs are funded by industry, therefore hand crafts are not foremost in Aydın. The women employ skills of embroidering using embroidery hooks, shuttles, needles and hoops, for making doilies and various other things. Prayer scarves are famous. The men employ skills of earthen jug decorating and woodcarvings. The Yuruk and Turkoman's mainly hand weave fabric. Head scarves, "bürümcük gömlek" (a shirt which is made up from a crepe made from raw silk), "şalvar" (baggy trousers), "cepken" (a short embroidered jacket with full sleeves) are all made from handwoven

fabrics. Yuruk and Turkoman women weave a special embroidery around their headscarves known as "yedidağ çiçeği" (flowers from seven mountains). The Yuruk and Turkoman also embroider the carpets kilims and sacks.

The Efes and Zeybeks dress resemble those of the old Aegean sailors. The Efes wear a fez on their head known as "kozonlu başlık". The Zeybeks wear a "terlik" (a thin cloth skullcap) on top of which they wear a fez known as "kabalak" (headgear worn by Ottoman soldiers). The Efes and Zeybeks wear an undergarment made of crepe (cloth made of raw silk) on top of which they wear a white shirt and a sleeved or sleeveless "camadan" (a double-breasted waistcoat made of velvet). They tie a sash around their waist known as a "yorgan kuşak" and a gaiter around their knees. The Efes have more accessories than the others.

The women wear a brown and white chequered cloth covering known as "üstlük" over their heads. Over their underwear they wear a "şalvar" to cover their legs, made of printed cotton, known as "marul şalvar" and a gathered waist black skirt. Their "cepken" will be embroidered with gold and silver threads. Under the cepken they wear a crepe shirt. On their waist they tie a sash called "trablus kuşağı". For Yuruk women decorative clothing is foremost. The Yuruk brides wear headscarves embroidered with the flowers of the seven mountains. The top of the scarf would be decorated in five colours with flowers of the pumpkin plant motifs.

The folk dances of Aydın are known as "Zeybek" (dance of Western Anatolia). The slow Zeybek's dance to a 9/2 or 9/4 rhythm accompanied by the 'davul' (a drum) and 'zurna' (a reed instrument resembling an oboe). The dances are individual and the figures carry individual characteristics of the dancers. The most famous of the male zeybek dances is the 'Harmandalı'. The Efes dances are slow and the zeybek and kizan dances are more energetic. "İki parmak zeybeği" "Harmandalı zeybeği", "Kocaaarp zeybeği"

"Aydın zeybeği" are danced by male dancers. The females dance to "Kırık zeybek". The rhythm in the melody are mainly 9/8. The tambourine, "dümbelek" (a small drum), "bağlama" (a plucked string instrument with three double strings and a long neck), "cura" (a plucked instrument, smallest variety of the bağlama), "divan sazı" (the largest of the plucked instruments used in Turkish folk music). "Güdüşlünün çeşmesi", "Söke Oyun Havası" and "Hamandalı" are also female dances. The figures of eagle movements in the male dances can be linked to the eagle motifs of the Turkoman and Yuruk.

It can be seen that the historical position of Aydın county, being the governmental centre of the Aydınoğulları, and also being inter-related between Seljuck and Ottoman culture has greatly influenced folk literature. Folk poetry, encounters Classical Ottoman poetry, this is due to Aydın's native poets keeping their links with Istanbul. It is quite prosperous in Ancient Legends. He most famous legend is the "Meander Legend". The quatrain carry lyrical specialities, their main points are that of love and seperation. The quatrains are seen from time to time as a style of speech in folk songs and words in folk dances. There is an inclination of mockery in the folk repartee.

Folk music can be seperated into two forms due to its melodic form. The slow zeybeks have a 9/2, 9/4 and 7/4 rhythm and the 'kıvrak' zeybeks have a 9/8 rhythm. The broken tunes, "Yahyalı kerem, Düz kerem, Bozlak, Garip" encounter rhyme footing to contrary scale. Some examples of broken tunes are "Abalımın cepkeni, Hergün serhoş, Çaktım çaktım yanmadı, Şu dalmadan geçtinmi, Kamalı Efe, Eklemdir koca konak ekleme". The words to the broken tunes are made up of quatrain in quarter notes. Differences in regional dialects can be seen in the words of melodies.

Words and phrases are often said with letters missing either in the middle or end. Generally, the letters "R,E,Y,T" are not said, and the vowel "a" is often

said as an “e”. For example Geti ge (getiriver), Deze (teyze), Dallerinde (dallarında), Bene-Beni (bana), Döşmeli (döşemeli), Gelik geli (geliyor).

The interviews held with Orhan and Seher Oflas in March 1997, comply with the findings of the research.

GİRİŞ

Aydın ilinin halk kültürü hakkında yapılan bu çalışma, her yönüyle Aydın'ı anlatmaya çalışmaktadır. Aydın, Ege Bölgesi kültürünün tüm özelliklerini içinde taşımaktadır. Halkın yaşayış tarzı, törenleri, yemekleri, eğlenceleri her yönüyle bir başka güzeldir. En önemlisi de zeybeklik ve zeybek kültürünün özelliklerini taşıyor olmasıdır.

Bu çalışmada yazılı kaynaklardan ve görüşmelerden yararlanılmıştır. Yaşayan kişilerden alınan görüşler büyük önem taşımaktadır. Bu tür bir çalışmanın sadece yazılı kaynaklardan faydalanarak yapılan çalışmalardan daha faydalı olacağı kanısındayım. Daha önce Aydın ilinin kültürünün incelenmesi ile ilgili bir çalışma, İ.T.Ü. Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı bünyesinde yapılmamıştır. Sadece, Deniz Şener'in bitirme ödevi olarak Haziran 1994'de İstanbul'da hazırladığı, "Söke Halk Müziği ve Yeni Derlemeler" isimli bitirme ödevi, Aydın'ın Söke ilçesi ile ilgili bir çalışmadır.

Bu çalışmada istenmeden sehven yapılan hatalar olabilir. Bilim adına yapılan bu hataların düzeltilmesi, gelecek kuşaklara bir nebze olsun ışık tutması en büyük dileğimdir.

1. BÖLÜM

COĞRAFYASI VE TARİHİ

1.1. Jeolojik Yapısı ve Coğrafi Konumu

Aydın ili coğrafi açıdan Türkiye'nin güneybatısında, Ege bölgesinde yer alır. 37. ve 38. kuzey enlemleri ile 27. ve 29. boylamları arasındadır. İlin batısında Ege denizine açılan kıyı şeridi vardır. Kuzeyinde İzmir ve Manisa, doğusunda Denizli, güneyinde de Muğla illeri ile komşudur. Yüzölçümü 8000 kilometreden biraz fazladır.

İlin sınırları içinde güneyinde Çine, Bozdoğan ve Söke'ye kadar uzanan dağlık bölgeler vardır. Söke'den Karine'ye kadar olan Bafa gölünün ağzını kaplayan Söke ve Balat ovaları vardır. Germencik yöresindeki sıcak su kaynakları jeotermal enerji olarak kullanılabilir. Büyük Menderes vadisinin kuzey kesiminde tamamını kaplayan dağlar vardır, bu dağların adı Aydın dağlarıdır. Aydın dağları yer yer bölgesel adlar alır. Bunlar doğudan batıya doğru sırasıyla, Horsonlu'nun kuzeyinde Karlık dağı 1732 m.'lik, Kuyucak'ın kuzeyinde Karadağ 1353 m.'lik, Nazilli'nin kuzeyinde Oyukdağı 1460 m.'lik, Sultanhisar'ın kuzeyinde Malgaç dağı 1343 m.'lik doruklarıyla göze çarpar. Aydın'ın kuzeyindeki dağ dizisine Cevizli dağı denir. Üç koz tepesi 1646 m.'ye kadar yükselir. Sıradağlar Ortaklar yakınında bir boşluk yaparak güneydoğuya doğru bir yay çizer. Buradaki ismi ise Gümüş dağı olur. En yüksek tepesi 1020 m.'dir. Sonra yeniden bir yay çizer denize kadar Samson dağları adını taşır. Samson dağlarının yüksekliği 1229 m.'ye kadar ulaşır. Menderes ana vadisinde yer alan ovalar Aydın, Yenipazar, Koçanlı, Söke ve Balat ovaları gibi yöresel adlar alırlar. Madran yaylası ve Gökbel üzerindeki Hacıoğlu ve Kaplan yaylaları daha çok hayvancılık yapılan geniş platolardır.

Denizli il sınırları içinde kalan Babadağı'nın batısında Karıncalıdağ yükselir. Ormanlarla kaplı bu dağın yüksekliği 1699 m.'dir. Aydın'ın en yüksek dağı olan Madrandağı ise Çine çayı ile Akçay arasında yükselir. Çine çayının

daha batısında ise Gökbel ve Bafa göllerine dik yamaçlar halinde inen Beşparmak dağları yer alır.

Aydın ili Akdeniz iklimi etkisi altındadır. Yılın sıcaklık ortalaması merkezde 17.7 C° dir. Yağışlar daha çok kış aylarında olur. Yazın hemen hemen hiç yağış görülmez. Kar yağışı yayla ve dağlara olur, deniz kenarı ve ovalara hemen hemen hiç olmaz. Biraz içerlek kaldığı için nem oranı oldukça düşüktür. Sadece, kıyı beldesi olan Kuşadası'nda biraz nem görülür.

Bitki örtüsü kurak iklimde görülen bir özellik taşır. Nazilli ve çevresindeki dağların güney yamaçlarında koruluk şeklinde palamut ve meşe ağaçları görülür. Dağlık alanlarda karaçamla da rastlanır. Bafa gölü çevresinde ise fıstık ağaçlarından oluşan küçük ormanlar görülür. Akçay havzasının yüksek yerlerinde ise sedir ormanları yer alır. Bölgenin tepe yerlerinde makiler ve zeytinlikler vardır. Maki türü olarak kocayemiş ve zakkum çeşitleri yaygındır. Aydın'ın ortalama %32'si ormanlarla kaplıdır.

Aydın'ın 11 ilçesi, 17 bucağı ve 483 köyü vardır. Aydın'ın ilçeleri: Bozdoğan, Çine, Germencik, Koçarlı, Kuşadası, Kuyucak, Nazilli, Söke, Sultanhisar, Yenihisar, İncirliova'dır.

Aydın ile Türkiye'nin en önemli bir turizm, tarım ve sanayi merkezidir. Aydın'da yetiştirilen pamuk, Adana ve Antalya illerinde yetiştirilen pamukla rekabet edebilecek düzeydedir.

Diğer sanayi bitkilerinden tütün, pamuktan sonra ikinci sırayı alır. Ayçiçeği, susam, patates ve yer fıstığı da oldukça bol yetişir. Zeytincilik, yağ sanayi ile birlikte ilin en önemli gelir kaynağıdır. Türkiye'de en çok zeytin ağacı Aydın'da yetişir. Zeytin ağaçları, kıyıda 800 metre yükseklikteki yamaçlarda yetişir. Yörede incir ve üzüm de hatırı sayılır bir şekilde yetiştirilir. Tarla

bitkilerinin ise, buğday, arpa, çavdar ve toprak yapısının uygun olması nedeniyle mısır yetiştirilir.

Yetiştirilen incirler ince kabuklu ve oldukça lezzetlidir. İncirin ilin ekonomisine katkısı büyüktür. Son zamanlarda şeftali ve elma çeşitleri bölgenin meyvacılık alanlarını genişletmiştir. Turunçgiller yetiştirilmesinde de büyük gelişme kaydedilmiştir.

1.2. Tarihçesi

İnsanlığın, tarih öncesindeki geçirdiği evreler, genellikle o çağda kullanılan aletler ve araçların yapıldığı hammaddelerden isimlerini alır. Örneğin, Bakır Taş Çağı (Kalkolitik) bakırın ve taşın kullanılmasından dolayı bu ismi almıştır. Yeni Taş Çağı'nda insanlar, ilkel de olsa kendi yaptıkları barınaklarda yaşıyorlardı. Bu çağ bazı yerlerde İ.Ö. 2500 yılına kadar sürdü.

Aydın ilinin bulunduğu Menderes havzasında ilk insanın ne zaman görüldüğünü, iklime ve doğal zenginliklere bakarak çok erken bir zamanda olduğu anlaşılabilir. Ancak, bulunan mağaralarda geniş kapsamlı bir inceleme yapılmadığı için kesin bir bilgi yoktur. Menderes'i besleyen kaynakların yoğunlaştığı Işıklar gölü yakınındaki Beycesultan Höyüğü Bakır Taş Çağı'ndan başlayarak Eski Tunç Çağına kadar bütün dönemlerin kalıntılarını taşımaktadır.

Aydın ilinin yöresi hakkındaki ilk tarihi bilgiler Hititler'den kalmadır. Hitit kaynaklarına göre batıda, Seha adında büyük bir ırmaktan ve onun suladığı bir vadiden söz edilir. Bu büyük bir ihtimalle Büyük Menderes ırmağıdır. Seha'nın kuzeyindeki topraklara Arzawa, güneyindeki yer alan topraklara da Lukka ülkesi denildi. Lukka sözcüğü daha sonra Teke yarımadasına yerleşecek olan Likyalılarla bağlantılıdır. Batıda belirtilen yerin de Yunanistan'da gelişen Miken Uygarlığının batı Anadolu kıyılarındaki kolonilerin bağlantısı vardır.

İ.Ö. 1340 ve 1309 yılları arasında hüküm sürmüş olan Hitit Kralı İkinci Murşili'nin yıllıklarına ve başka Hitit kaynaklarına dayanarak, bölgenin coğrafyasıyla ilgili başka isimlere de anlam verilebilir. Örneğin, Apasa'nın Efes, Millivanda'nın Milet, Pariyana'nın Prien, Ninoe'nin Afrodidas olduğu görülür.

İ.Ö. VII. yy. da, Batı Anadolu'ya Trakya'dan Frigler göç etmişlerdir. İç Batı Anadolu'ya yerleşen Frigler, Menderes vadisine kadar yayıldılar. Daha önceki adı Atria olan Aydın'ı onardılar ve yerleştiler. Yüzyılın sonuna Kimmerlere yenilen Frigya'nın baskısı ortadan kalkınca, onların egemenliği altında yaşayan Lidyalılar İ.Ö. V. yy.dan itibaren Orta Ege bölgesinin egemenliğine sahip oldular. Büyük Menderes Irmağı uzun süre Lidya ile Karya'nın sınırı oldu.

Bu sıralarda Ege kıyılarında başka gelişmeler oluyordu. Yunanistan'dan deniz yoluyla gelen bazı kavimler kıyı kentlerde koloniler kuruyorlardı. Kuzey Ege'ye Eol, güneybatı kıyılara da Dor göçleri oldu. İzmir Körfezi'nden başlayarak, Karaburun Yarımadası, Kuşadası Körfezi ve bugün Söke ovasının kapladığı yerlerde o günlerde mevcut Latmos körfezinin çevresine ise İyonlar yerleşti. İyon boylarının lehçesi tarihçi Herodot'a göre dörde ayrılır. Bunlardan üçü Büyük Menderes Irmağı'nın ağzı çevresinde yer alır. Milet (Balat), Prien (Güllübahçe), Miyus (Avşarkale) kentlerinin halkı, aynı lehçeyi kullanmıştır.

İyonlar saz damlı ve oval biçimli ilkel evlerde yaşıyorlardı. Yerli halkla kaynaşarak insanlık tarihinin en parlak ışığını yaktılar. Astronomi, matematik, coğrafya, kültür ve sanat alanın da büyük bir düzeye ulaştılar. Şehircilikte de günümüzde uygulaması yapılan çağdaş prensiplerle ilerleme kaydettiler. İyonya ve Karya, Makedonya Kralı Büyük İskender'in fetihlerine kadar uzun yıllar Pers egemenliğinde kaldı.

İskender'in ölümü üzerine İ.Ö. 305 yılına imparatorluk beş krallık haline bölündü. Ortaya çıkan yeni devletler birbiriyle savaşıp durdular. İ.Ö. 301'deki İpsos savaşından sonra Trakya ve Anadolu, Lisimakos'un payına düştü. Bu kumandanın elinin altında İskender'in topladığı ganimetlerden Bergama'da korunan çok büyük bir hazine bulunuyordu. Bayındırlığa önem veren Lisimakos'un yönetimindeki kentler, başta Efes olmak üzere imardan paylarını aldılar. İ.Ö. 277'de Bergama hazinesi muhafızı Filetairos, Lisimakos'a karşı isyan edip Bergama Krallığı'nın temelini attı. Lisimakos ölünce Aydın ve civarı Seleukoslar'ın eline geçti. Menderes vadisi içinde stratejik konumu dolayısıyla korunması en kolay kent olduğundan Tralles, Seleukos krallarının yönetim merkezi oldu. Yöredeki bayındırlık hareketleri bu krallık zamanında sürdürüldü.

Özellikle Galat akımlarına karşı başarılı savaşlar veren Bergamalılar, kısa zamanda büyük bir saygınlık kazanıp Batı Anadolu'da Hellenistik krallıkların en etkin sahibi oldular. Romalılar da Anadolu'ya ilk kez, Bergama'nın müttefiki olarak girdiler. Romalılar başarılı oldukları savaşların sonucunda kazandıkları toprakları kendileri almayıp Anadolu krallıkları arasında dağıttılar. Böylece, Anadolu'yu siyasal açıdan kontrol eder duruma geldiler. Aydın yöresi Bergama Krallığı'na bırakıldı. Bergama Kralı Attalos III. ölürken bir vasiyetle ülkesini İ.Ö. 133 yılında Roma'ya bıraktı. Böylece, tam 300 yıl süren Hellenistik çağ kapandı, Anadolu'da Roma çağı başladı.

Aydın ili sınırları içinde olan pek çok antik kent, asıl biçimlerini Hellenistik çağda aldı. Didim'deki Appolon, Prien'deki Athena, Magnesia'daki Artemis tapınakları bu çağdan kalmadır. Bu çağda Afrodisias heykel okulu da gelişerek ilk meyvelerini vermeye başladı.

Romalılar, Aydın yöresini, yeni kurdukları Asya eyaletine bağladılar. Trallesliler de bir süre onun egmenliği altında kaldılar. Hatta Trallesliler, şükranlarını belirtmek için Julius Caesar adına bir tapınak inşa ettiler.

Daha sonra Anadolu'ya Türkler hakim oldular. Aydınogulları Beyliği'nin tarihteki sınırları bugünkü Aydın ilinin sınırlarıyla tam çakışmaz. Aydınogulları Büyük Menderes vadisinin bir kısmında hüküm sürdülerse de daha çok Küçük Menderes vadisinde yaşadılar. Aydınogulları'nın merkezi önce Birgi daha sonra da Selçuk denilen Ayasuluğ idi. Büyük Menderes Türk egemenliği başladığı dönemden itibaren Aydınogulları ve Menteşe Beyliği'nin sınıırıydı. Aydınogulları, XI. y.y.'da Çaka Bey'in faaliyetleri ayrı tutulacak olursa, Ege'de denizci yetiştirmiş ve bir donanmaya sahip olmuş ilk Türk Devleti idi. Aydın, Aydınogulları Beyliği'nin başında Hızır Bey varken, Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlı topraklarına dahil oldu.

Daha sonra Aydın ilini, Ankara'da Beylerbeyliğine bağlı "Aydın Sancağı" yada "Liva-i Aydın" olarak görölür.

XVII. yy.a kadar Tire'nin sancak merkezi, Güzelhisar'ın da kaza merkezi Aydın oldu. XV.yy.'da yedi mahalle olan Aydın Güzelhisarı, XVII. yy.'da 26 mahalleye sahip olup, gelişme gösterdi. XVIII. yy.'dan itibaren Güzelhisar, valilerin ve muhassılların merkezi oldu.

İkinci Mahmut döneminde ayanların etkisiz duruma getirilmesi, tam kurulamamış olan dengeyi bozdu ve çıkarı zedelenenlerin teşvikiyle kargaşalıklar çıktı. 1811 örgütlenmesinde Saruhan, Menteşe ve İzmir Sancaklarını içine alan Aydın Eyaleti'nin merkezi Aydın Güzelhisarı oldu. 1826'da yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Vezir Hüseyin Paşa yönetimine verilen Eyalet'e, Hamit Eli ve Teke Eli Sancakları da bağlandı.

İmparatorluğun son yıllarında Aydın'ın İzmir'e demiryolu ile bağlanması, bölgedeki tarım ve ticareti geliştirdi ise de bölgede Rum nüfusunun artışı huzursuzluk kaynağı oldu. Duyunu Umumiye ve Reji uygulamaları halk üzerinde olumsuz etkilir yaptı, bölgede eşkiyalık olayları arttı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Aydın'a hem İtalyanlar hem de Yunanlılar sahip olmak istedi. Yunan işgalinde de halkın çoğu Çine'ye kaçtı.

Aydın'ın ikinci işgalinden sonra Kuva-yı Milliye birlikleri Köşk-Umurlu cephesinde tutunabildi. Yörük Ali Efe 800 kişilik kuvvetiyle Dalama'da üstlendi, Demirci Mehmet Efe ise Nazilli yöresini kontrol altında tuttu. Askeri harekate tam anlamıyla girişilinceye kadar bu iki efe daima Kuva-yı Milliye hareketlerine katıldılar. 5 Eylül 1922'de Kuyucak, Nazilli, 6 Eylül'de Söke, 7 Eylül günü de Aydın ilinin tamamı düşman işgalinden kurtuldu. Cumhuriyetin ilanından itibaren de bugünkü sınırlarını korumaktadır.

1.3. Aydın'da Tarihi Eserler

Aydın'da birçok eski uygarlık yaşadı. Antik yerleşim merkezlerinin olduğu dönemlerde çok değişik mimari örnekler oldu. Antik kentlerin olduğu dönemlerde birçok mimar yetişti. Milet, Afrodisyas, Didim gibi antik kentlerde bulunan tapınaklar, stadyumlar, tiyatrolar Roma mimarisinden kalma yapı gereçleri ve işçilikleriyle dikkat çeken yapılardır. O dönemlerde varlıklı ailelerin evlerinin içi ve dışı mermerlerle kaplıydı. Yoksul ailelerin evleri ise alçı sıvalıydı. Evlerin iç duvarları hep süslüydü. Türklerin dönemine kadar yörede yaşamış tüm uygarlıkların mimaride az çok etkisi oldu.

Türkler Aydın'a geldikten sonra ise, kendilerine özgü sanatlarıyla mimariye katkıda bulundular. Ev biçimi olarak ahşap evler yapıldı. Türk - İslam zevkini yansıtan hanlar , hamamlar, kervansaraylar yapıldı. Mentешеoğlu İlyas Bey'in Balat'a yaptırdığı İlyas Bey Cami en güzel tarihi eserdir. 1404'te yapımına başlanan cami, 14 metre çapında kubbesi olan tek kubbeli camidir. Duvarlar tek kubbeli olmasından dolayı iki metre kalınlığındadır. İçi ve dışı mermerdir. İçerde Selçuklu işlemeciliği göze çarpar.

Tarihi eserleri; Eski çağ kenti Tralles kalıntıları, Osmanlı Döneminden kalma Hasan Çelebi Cami, Ramazan Paşa Cami, Gümrükönü Hamamı veya Çifte

Hamam, Süleymanbey Cami, Nasuhpaşa Cami ve Külliyesi, Cihanoğlu Cami ve Külliyesi, Cemalbey Hamamı, Bey Hamamı, Akbaldır Hamamı ...¹

¹ Dictionnaire Larouse Ansiklopedik Sözlük, Milliyet Yayını, s. 244-245

2. BÖLÜM

AYDIN'DA GELENEK VE GÖRENEKLER

2.1. Kız İstemedenden – Evliliğe Törenler

2.1.1. Kız İsteme

Evlenmeler genellikle görücü usulü yapılır. Kızlar 15-16 yaşına geldiklerinde erkekler ise askerliklerini yaptıktan sonra nişanlanma, evlenme çağına gelmiş demektir. Askerliğini yapmamış olan bir erkeğin ailesi kızı görücü gitmez.¹

Kız ve erkek birbirini çeşme başlarında veya pınar başlarında, köy meydanında görüp, bakışır. Erkek tarafından bir büyük kadın veya erkeğin annesi istenecek kızın evine gidip kızı görür. Amaç kızı yakından tanıyıp, görmektir. Bu arada kız tarafının da niyeti öğrenilir. İstenilen kız görücü geldiğinde, onları karşılar her bölgede olduğu gibi gelenlerin ellerini öper ve kahve yapar.

Kız istemeye gitmek için olumlu bir sonuç alınmışsa, bu sefer istemeye damat olacak erkek de gider. Kız evine gidilirken mutlaka lokum cinsi bir şekerleme götürülür. Evliliğin ilk adımı güzel olsun tatlı yenilip tatlı konuşulsun diye... Kız istemeye giden erkek ailesine Aydın'da "dünürücü" veya "kayalıkçı" denir. Kız bu gidişte istenir, zaten kız tarafının tavrı da belli olur. Bazen kız tarafı "düşünelim", aramızda konuşalım gibi yanıtlar verir ki, o zaman karar ikinci ziyarete kalır. Kız tarafı istemiyorsa bunu habercilerle iletir. Eğer, istiyorsa ikinci görüşmede söz kesmek için olacak demektir. Kız tarafı dünürcüye hemen yanıt verirse, erkek tarafı da hazırsa söz o gün kesilir veya ikinci görüşmede söz kesilir.

2.1.2.Söz Kesme

Söz kesmeye giderken de erkek tarafı yine lokum gibi bir şekerleme götürür. Kız evinden söz mendili alınır. Söz mendili dünürçülerin hepsine dağıtılır. Kız

¹ Seher OFLAS, Orhan OFLAS Görüşmeleri, İstanbul, Mart 1997

tarafı, ailenin diğer bireyleri için de takılar, ayakkabı ve çeşitli süs eşyaları ister. Ayrıca, kız için takılar, kumaşlar, yazmalar istenir. Sözde, kıza nişanda takılacak olan takılar da kararlaştırılır.

Söz kesimine “küçük nişan”da derler. Çünkü, sözden sonra erkek tarafı kız tarafına maddi durumuna göre kız için elbiselik kumaş, terlik, kolonya, yazma gönderir. Bütün bunların yanı sıra da evliliğin güzel olması, ağız tatlılığı için lokum veya helva gönderilir.

2.1.3. Nişan Töreni

Nişanda, sözde kararlaştırılan takılar takılır. Kız evine giden erkek tarafı bir tepsi de baklava götürür. Baklavalara dağıtıldıktan sonra kız evi gelen tepsiye çerezler koyup ikram eder. Ayrıca, erkek tarafı kız evine gelirken kıza giyim eşyaları, takılar ve lokum getirir. Kızın yakın akrabalarına da çeşitli hediyelik giysiler götürülür. Nişanda takılan yüzükleri aile büyüklerinden, başından tek nikah geçmiş olan bir erkek kişi takar. Kızın nişan yüzüğü sade bir halka değildir, üzerinde küçük tura altın vardır.

Kız evi de nişandan sonra erkek evine hediyeler gönderir. Oğlana mendil, çorap, gömlek, çamaşır gibi hediyeler koyup bir bohça yaparlar. Ayrıca, erkek evindeki akrabalara, yakınlarına da çeşitli hediyeler yollar. Kız evi de tıpkı erkek evi gibi ağız tatlılığı olması için baklava, etli pilav gönderir. Bunu alan erkek evi kız evine ayakkabı ve lokum gönderir. Gelen lokumlar da kız tarafının yakınlarına dağıtılır.

2.1.4. Düğün Töreni

Düğünde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlence yapar. Damat gelini almadan önce, akraba ve komşu kadınların katıldığı “gelin hamamı” yapılır. Gelin hamamında def ve dümbelek çalınarak oynanır, eğlenceler yapılır. Gelin düğün için yıkanır ve evine götürülür.

Düğünler beş gün sürer. İlk gün bayrak dikilir, ikinci gün kına yakılır, sonrada gelin alma, duvak ve düğün eğlenceleri yapılır. Haftanın ilk günü Pazartesi günü başlayan düğün törenlerine "ön düğün", Cuma günü başlayanlarına ise "ters düğün" denir.

Damat, köy meydanında damat tıraşı yapılır. Daha sonra atla gelin almaya gider. Gelini evinden alırken gelinin başından para atar. Bu sırada gelinin babası da gelinin beline kırmızı kurdele bağlar. Bunun bağlanmasındaki amaç, gelinin her türlü zorluğa göğüs gelecek şekilde sabırlı ve anlayışlı olmasıdır.

2.1.5. Eski Söke Düğün Törenleri

Söke'de kız kaçırma olayına rastlanmaz. Düğünden önce kız isteme merasimi vardır. Kız istenirken, kız ailesine "görümlük" adı verilen hediye gönderilir. Her iki taraf da şartlarını belirtip nişan malzemesi, cinsi ve nişan tarihi belirlenir. Böylece söz kesilmiş olur.

Erkek tarafı nişan günü, bir sepet içinde kararlaştırılan hediyeleri koyup bir alayla kız evine götürür. Kız evinin tuttuğu çalgıcılar eşliğinde eğlenilir, şerbet içilir. Gelinlik kızın başının üstünde şeker kırılır.

Kız tarafı da konu komşuya gösterilmesi amacıyla erkek tarafına bir sepetle hediyeler yollar, bu olaya "askılık" adı verilir.

Düğün için en az yirmi kilo şeker dövülüp, külahlara konulur. Külahlar kınnapla bağlanır. Buna "okuntu bağlamak" denir. Sonra dibek taşlarında keşkek dövülür. Erkekler ise, topluca düğün odunu için ormana giderler.

Düğünün başlaması için erkek evinin damına bayrak dikilir. Düğüne Pazar günü başlanır. Kız evine götürülen yiyeceklere "yük", götüren çalgılı alaya ise "yük alayı" denir.

Salı günü çalgılarla, kız evine kına yakmaya gidilir. Halk müzikleri eşliğinde kına tasının içine para konularak, tas kızın başına konur.

Çarşamba günü gelin hamamı yapılır. Hamamdan sonra gelin evine götürülür. Perşembe günü de "gelin alma" töreni yapılır. Gelinin bindiği atı damadın arkadaşları korur. Gelin alayının önünü kesenlere "dana akçası" denilen para verilir. Damadın evinin önüne gelen gelin, damat tarafından kucakta eve sokulur. Bu arada dışarda, kazan çalınır ve şerbet içilir.

2.1.6. Yörük Düğünleri

Kız istedikten sonra kız babası bir okka tuz alır. Bu okka kızın çadırında yemeklere kullanılır. Tuz bitinceye kadar bir tatsızlık olmazsa evliliğin hayırlı olacağına inanılır.

Erkek tarafı da kız istemeye giderken bir boş, bir de dolu testi alır. Boş testiye diğerinde su dökülür. Etrafa dökmeden doldurulabilirse evliliğin hayırlı olacağına inanılır.

Düğüne gelen davetliler hediye olarak koyun, keçi veya sığır getirirler. Bu hediyelere "okuntu" denir. Gelinin beline kuşak bağlanır. Kız çeyizi develere yüklenir. Çadırın önüne bir at getirilir. Gelin, atla çadır arasına serilen kilimin üzerinden yürür. Bu kilim, davetlilerden biri tarafından alınır ve kendisinin olur. Kız ata binerken sadece silah atılır. Gelin atı, damadın çadırına gelince çadırın etrafında üç defa dolanır. Gelinin kayınbabası gelinin önce sağ, sonra da sol ayağını üzengiden çıkarır. Gelin ayağını çıkarmak istemedikçe kayın babası hediyeler verir. Attan indirilen gelin kadınların bulunduğu çadıra alınır. Bu arada da kayınanası hediyelerde bulunur. Gelin, daha sonra damadın çadırına girer.

Düğünün ertesi günü gelin, erkenden kalkar ve kayınbabasının çadırında günün ilk ateşini yakar. Düğünden üç gün sonrada gelinin zülüfleri eğlence

yapılarak kesilir. Buna "kırkma" denir. Gelin, düğünden sonra "söyletmelik" adı verilen hediyeleri alıncaya kadar konuşmaz.

2.1.7. Köy Düğünleri

Oğlan tarafı kız istemeye gitmeden önce, kız evine "kahya" adı verilen düğüncüler gönderir. Kız tarafı olumlu cevap verirse söz kesilir. İki aile, çarşıya giderek kıza hediyeler alır. Bu hediyeler, bir hafta boyunca kız evinde sergilenir. Kız tarafı da oğlan evine, "yanık" adı verilen hediyeler götürür. Oğlan tarafı da on beş gün sonra kız tarafından gelen tepsilere kendi hediyelerini koyup kız evine götürür ve nişan töreni yapılır.

Oğlan evine bayrak dikilmesiyle düğün başlar. Bayrak; kırmızıya boyanmış üzerinde meyve takılı, kırmızı krep bağlı bir sırıktır. Cuma namazından sonra oğlan evinin bahçesindeki ağaca dikilir. Üç gün sonra, davullu zurnalı düğün töreni başlar. İlk gün, kız evine bir koyun, bir yük odun ve bir miktar yiyecek götürülür. İkinci gün kına yakılır. Üçüncü gün ise, gelin almaya gidilir. Gelin, davul zurna ile oğlan evine geldiğinde, oğlan tarafı arabadan indirmeden önce, "saçı" adı verilen buğday ve para serper. Bununla gelinin eve, bolluk, bereket getireceğine inanılır. Gelinin yengesi, bir kız ve bir oğlan çocuğu alıp gelin odasına getirerek onları uyutur ve akşam ezanından öncede uyandırır. Dini nikah yatsı vakti camide cemaat dağıldıktan sonra, kızı vekaleten kıyılır. Oğlan evinde yenge damat gelene kadar gelinle kalır. Damat geldikten sonra, kız söyletme almadan konuşmaz.

Gerdek gecesinden sonraki ilk Cuma köylüler gelini görmeye gelir. Buna "gelin cuması" denir. Cuma namazında damadın ayakkabısının teki saklanır. Damat, tek ayakkabı ile kahveye gelir ve gelinden alınan mendilin içerisine çerez doldurur. Çerezleri kahvede dağıttıktan sonrada ayakkabısının tekini alır.

Düğünde gelin kırmızı bir bindallı giyer. Üstü sarı ve beyaz simden motiflerle işlidir. Başına alın kısmı altın liralarla sarılı penezli fes, üstünde de kırmızı

renkte üzeri pul işli krep takar. Damat ise, siyah potur giyer. Poturun beline de kuşak bağlar. Üstüne beyaz gömlek ve cepken giyer. Başına, kırmızı fes takar. Fesin üzerine, üstü çiçeklerle bezenmiş iğne oyasına yapılan püskül sarar.

Düğünde evde koç kesilir. Etinden kazanlar dolusu kavurma yapılır. Pilav kavruktan etin suyundan yapılır. İçecek olarak sadece su verilir. Bunun amacı evliliğin su kadar duru, temiz olmasıdır.

Son olarak damat evine gidip aldığı gelini kendi evini getirir. Gelinin başından para atar, gerdeğe girilmiş olur.

Düğünden bir hafta sonra yeni evli çift önce kızın anne - babasının evine sonra da oğlanın anne - babasının evine yemeğe çağrılır, böylece gelinle damat büyüklere el öpmeye gitmiş olur.

2.2. Doğum Törenleri

Bu törenlere "bebe törenleri"de denir. Yurdumuzun her bölgesinde kutsal olduğu gibi Aydın'da da bu yerini korur, törenlerle kutlanır.

Bebek doğduktan sonra anneye ziyaretler başlar. Bunlar loğusa ziyaretleridir. Sadece, kız ve kadınlar bu ziyaretleri yapar. Türkmen köylerinde "hayırlı olsun"a giderken kuru üzüm ve payamdan oluşan göğnet götürülür. Doğum yapan kadının evinde de akrabalar loğusa şerbeti yaparlar. Loğusa şerbetine 'kaynar'da denilir, gelen misafirlere ikram edilir.

Daha sonra da bebek tuzlaması töreni yapılır. Bu işi ebe yapar. Gelen misafirlere ve akrabalarından kadınlar çeşitli iyi dileklerde bulunarak ebe ve bebeği ortalarına alırlar, bu arada ebe bebeği tuzlar. Bu işlemi daha sonra bebeğin annesi ve diğer kadınlar da yapar. Amaç, bebeğin herkesten güzel huylar alarak büyüüp, yaşamasıdır. Herkes bunu yaptıktan sonra da ev sahibi yemekler ikram eder.

Sonra bebeğe bir isim koymak amacı ile “ad koyma töreni” yapılır. Bebek temiz kıyafetlerle giydirilir. Ailenin erkek olan büyüklerinden birinin kucağını verilir. Ad koyacak olan kimse önce iki rekat namaz kılar. Daha sonrada bebek kucağında iken bebeğin sağ kulağına ezan okur. Ezandan sonra bebeğin kulağına üç defa ismi söylenir, dualar okunur. Konulan ismin Kur’an’dan olmasına dikkat edilir. Çünkü, ahirette bebeğin ancak bu isimle çağrılabilceğine inanılır.

Bebek doğumdan kırk gün geçtikten sonra yani bebeğin kırkı gelince “kırklama töreni” yapılır. Kırk tane küçük taş toplanır ve bu toplanan taşlar kırk kaşık suyun içine atılır. Bir altın para kırk taşlı suyun içine kırk defa batırılır ve bu su bebeğin üstüne serpilir, dualar okunur. Kırkı çıkmayan bebek ve anneyi kırk gün evden dışarı çıkarmazlar. Okunan duaların anneyi ve bebeği koruduğuna inanılır.

Bebek bir kaç aylık olduğu zaman dişleri çıkmaya başlar. Bebeğin çıkan ilk dişini gören kişi bebeğe bir takım elbise alır, onu giydirir. Bunun arkasından da “diş buğdayı” yapılır. Bebek evine misafir gelir. Buğday kaynatılır ve gelenlere ikram eder.

2.3. İnançlara Bağlı Törenler

Aydın uzun yıllar Müslümanların yaşadığı bir yer olduğu için İslam dininin etkisi altında kalmıştır. Ancak, bir ara Rumlarla da ilişkisi olduğu için bu tip törenlerde onların da etkisine rastlanır.

Aydın’da eğlenti olarak adlandırılan iki özel kutlama yapılır. Bunların biri Hıdırellez diğeri ise Gencer’dir.

2.3.1. Hıdırellez Kutlamaları

Hıdırellez’e yurdun diğerkesimlerinde de rastlamak mümkündür. Ancak, Aydın’da bu yöreye özgü, daha değişik şekilde kutlanır. Mayıs ayının 6’sı Hıdırellez günüdür. Hıdırellezden bir gün önce genç kızlar ve gelinler bir

araya toplanır. Kızların kendine has kutlamalarına "mehtibar" denir.² Bir çömleğin içine küçük eşyalarını veya düğmelerini koyarlar. Sonra da bu dolu çömleği bir gül ağacının dibine gömerler. Hıdırellez günü genç kızlar ve gelinler erkenden kalkarlar, evlerinin önünü ve bahçelerini temizlerler. O gün, bir ev sahibi olamayanlar su başında çamurdan veya taştan küçük evler yapar ve ev sahibi olmayı diler. Bazen bir kağıdın üstüne ev resmi çizerler. O gece dilenilen şeylerin gerçek olacağına inanılır. Sonra, açıklık bir alanda ortaya ateş yakılır. Herkes bu ateşin üstünden atlayarak, çeşitli dileklerde bulunur. Sıra bir gün önce saklanan çömleğin çıkarılmasına gelir. Çömlek topraktan çıkarıldıktan sonra içinden atılan eşyalar tek tek çekilir. Her çıkarılan eşya için de bir mani okunur. Herkes kendi eşyası çıktıkça, kendine söylenen maniyi de dinleyip bir mana çıkarır. Böylece çömlek boşaltılır. Sonra da ateş yakılan büyük alanda toplanır, yemekler yapılır, yumurta kaynatılır, eğlenceler yapılır.

2.3.2. Gencer Kutlamaları

Gencer dini bayramların ikinci günü kutlanır. Daha çok maddi yaşama dayalı bir anlam taşır. Köy kızları fazla insan içine çıkmaktan çekinir, dolayısı ile şehire gidip çarşıya çıkmaları, alış veriş yapmaları çok zordur. Gencer, kızlara bu rahatlığı sağlar. Bu sürede kızlar kentlere gider, gezer, alış-veriş eder. Bu özel bir gün olduğu için eğlenceler de yapılır. Macunlar, helvalar, şekerler alınıp yenir dolaplara, salıncaklara, binilir. Günümüzde bu tür eğlenceler yapılmaz olmuştur.

2.4. Dini Günler

Ramazan gelmeden önce hazırlıklar yapılır. Ramazan'a dair en büyük hazırlık yufkaların bolca açılıp, bir oda dolusu yufka hazırlamaktır. Ramazan'da en çok börek yapılır. İftarda yapılan peynirli, ıspanaklı saç böreklerinin tadına doyum olmaz. Ramazan boyunca aileler arası toplantılar yapılır. İftarda sahurda birlikte olunur, iftardan sonra bir evde toplanıp sahura kadar oturulur. Bu toplantılarda dini sohbetler yapılır, çocuklar ve

² Deniz Şener, Bitirme Ödevi, Söke Halk Müziği ve Yeni Derlemeler, İstanbul, Haziran 1994, s.13

gençler kendi aralarında oyunlar oynar, iftardan sonra camiye gidilir, namaz kılınır, sahur vakti gelince de gene hep bir arada sofralar hazırlanır ve sahur yapılır. Böylece Ramazan bitirilir.

Bayramdan bir gün önce hazırlıklar yapılır. Evler, bahçeler, avlular temizlenir. Bayramda gelecek olan misafirlere ikram etmek için baklavalar, börekler, kalbura basmalar yapılır.

Bayram günü sabahı, erkekler bayram namazına gider. Bu arada kadınlar da Ramazan sonrası ilk kahvaltıyı hazırlar. Sonra da ziyaretler başlar. Önce, küçükler büyüklerin ellerini öpmeye giderler. El öpmeye giderken lokum veya şeker götürülür. Büyükler, el öpmeye gelen küçük çocuklara mendil ve şeker verir. Maddi durumu iyi olanlar mendilin içine kağıt para da koyar.

Kurban bayramında da bunlar yapılır. Bir fark kesilen kurbandır. Kurban etinden kavurma yapılır. Ve genelde kahvaltıya yetiştirilir. İlk lokma kurban etidir. Daha sonra da büyükler ve komşular ziyaret edilir. Kurban kesen aile yedi ayrı eve kurban eti dağıtır. Kurbanın iyi yerlerini dağıtmak sevaptır. Dağıtmak için genellikle maddi durumu kötü aileler seçilir.

2.5. Aydın'da Yaşam Biçimi ve Göçmenler

2.5.1. Göçmenler

2.5.1.1. Mora Göçmenleri

Mora'nın Türkler tarafından fethine 1460'da Fatih Sultan Mehmet zamanında başlanmış, Ağustos 1715'de tamamlanmıştır. Bir iç meseleden dolayı Tepeden'li Ali, Bab-ı Ali'ye isyan edince Osmanlı devleti üzerine asker gönderir. Bunun üzerine 1821'de Rumlar isyan eder. 1822'de azınlıklar bağımsızlıklarını ilan edince, Rusya isyanın kendi kontrolünden çıktığını görür.

Nisan 1828'de Rusya, Osmanlı'ya savaş açınca genel seferberlik ilan edilir. 19 Ağustos' ta Ruslar Edirne'ye girer. İngiltere ve Fransa'nın verdiği ortak

nota gereği Mora'da Osmanlı hakimiyetinde bir Yunan devleti kurulmasına karar verilir.

14 Eylül 1829'da Ruslar'la yapılan Edirne Antlaşması'na göre Mora'da yaşayan Türkler zorunlu göçe tabi tutulur. Bu tarihten itibaren de birçok Türk Söke'ye yerleşmiştir.³

2.5.1.2. Bulgaristan Göçmenleri

Lozan Antlaşması ile 1936'da Türkiye sınırları dışında Bulgaristan sınırı içinde kalan Türkler Akköy, Söke ve Yenihisar'a yerleşmişlerdir.

1989 yılında Bulgaristan hükümetinin kendi ülke sınırları içinde yaşayan Türklerin isim ve soyadlarının değiştirmesini istemesi üzerine Aydın'a ikinci bir göç başlamıştır.⁴

2.5.1.3. Girit Göçmenleri

Etniki Eteryanın propag andası sonucu 1715'den beri Türk hakimiyetinde yaşayan Girit Rusları 1889'da isyan ederler. 24 Mayıs 1896'da tekrar isyan başlar ve Türklerle Rumlar arasında iç harb başlar. Rusya ve Avrupa devletlerinin araya girmesi sonucunda imzalanan 13 Kasım 1897'deki mütarekeden sonra Girit'te yaşayan Türkler, Türk askerleriyle birlikte 1899'da Anadolu'ya göç ederler. Bir kısmı da Aydın'ın kazalarına yerleşirler.⁵

2.5.1.4. Yörükler

Oğuz boylarına bağlı yaylalarda konar göçer, hayvancılıkla geçinen Türkler'dir. İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesinden önce Oğuzlar Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Oğuz boylarının bazıları İslamiyet'i kabul ederken, bazıları ise kabul etmemiştir. Müslüman olan Oğuz boylarına

³ Deniz Şener, Bitirme Ödevi, Söke Halk Müziği ve Yeni Derlemeler, İstanbul, Haziran 1994, s.9

⁴ A.g.e. s:10

⁵ A.g.e. s:10

Türkmen denilmiştir. Daha sonraları ise Osmanlılar, Türkmenlerin konar göçer olmalarından dolayı onlara "Yörük" adı vermişlerdir.

Yörükler yerleştikleri yerlere kendi atalarının ve boylarının adını vermişlerdir. Söke'nin adı bunlardan biridir. Aydın'da oldukça çok Yörük'e rastlamak mümkündür.⁶

2.5.2. Yaşam Biçimi

Yaşam biçiminin belirlenmesinde coğrafi konumun büyük önemi vardır. Büyük Menderes ırmağı ilin can damarıdır. Hemen hemen her yerinde tarım, bahçecilik, ormancılık, balıkçılık yapılır.

Kültüre herkes tarafından bir eğilim vardır. Yörük köyleri, dağ köyleri olup içe dönük bir yaşam sürerler. İlde ticaretten sanayiye her türlü alanda iş vardır. Eski yaşam biçimi ise daha sadedir. Köylerde kadınlar sabah kalktıktan sonra bahçeleri veya tarlalarıyla ilgilenir. Erkekler de onlara yardım eder. Günün ilerleyen saatlerinde kadınlar kendi aralarında ev gezmelerini yaparken nakış işleyip, oya yaparlar. Köyün erkekleri ise, çalışma sonrası kahvede toplanıp sohbet ederler.

Aydın coğrafi konum itibarıyla halkına üzüntülü olaylar yaşatmamıştır. Bu yüzden de halkın yaşam biçimi oldukça sade ve hayata neşeyle bakan bir şekildedir.

⁶ A.g.e. s:10-11

3. BÖLÜM

EFE, ZEYBEK VE KIZAN

3.1. Efe, Zeybek ve Kızan Kelimelerinin Anlamları

Efe; Batı Anadolu'da yaşamış yiğitlik gösterenlerin en yetkilisi, zeybek efenin vekili, kızanların başı, kızan ise; zeybek ve efe olmak için yiğitlik gösterenlerdir.

Efe kelimesi sözlük anlamı ile şöyle ifade edilir; Efe kelimesi Osmanlı Devleti'nin son yıllarda Batı Anadolu'da ortaya çıkan çete başları için kullanıldı. Zeybekler, kahramanlık ve mertlik gösterenlere Efe derler ve onu kendilerine başkan seçerek buyruğu altına girerler. II. Abdülhamid devrinde hükümeti uğraştıran efelerin bir kısmı Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılara karşı başarılı çete savaşları yaptılar. En çok adı geçen efeler ise; Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'dir.

Efe, Ege bölgesindeki köy yiğitlerine verilen addır. Ayrıca, Türkçe sözlükte efe kelimesi "Ağabey" anlamındadır. Zeybekler cesur, mert, acizleri koruyan ve yaptıkları işlerle ün kazanmış kişilerse onlara "Efe" denir.

Birçok araştırmacıya göre; Efe, efelik kurumunun ağasıdır. Zeybek ve kızanlar efelerine "Ağa" derler. Halk arasında ise, efe kabadayı anlamında da kullanılmaktadır. Efe sözcüğünün "Aka" kelimesinden türediği ve devlet, kudret anlamına geldiği söylenmektedir.

Halikarnas Balıkcısı'na göre efe; "Efeb kelimesi efev şeklinde okunur. Efeb teşkilatı Yunanistan'dan çok önce Anadolu'da kurulmuştur. Bunlar tıpkı Zeybekler gibi dağ başında silaha talim ederlerdi. İşin ehli olunca da kente gelir, tiyatrodaki sahne oyunu yaparlardı. Tiyatro yuvarlak olduğu için danslar da dairesel şekilde yapılırdı. Bunda esas, kılıçları kalkanlara vurarak, yuvarlak meydanda döne döne dans etmektir. Zeybek oyunları da böyle dairesel bir şekilde oynanır. Eski Yunanca Authentos, authentikos, kauthentia kelimeleri bir iktidar, prenslik, yöneticilik anlamına gelir. Bizans Rumca'sında bu kelimelerin telaffuzu değişmiştir. Afentes, afentikos, afentia diye okunmuştur."

Londra'da yayınlanan Bedros Keresteciyan'ın Fransızca-Türkçe sözlüğünde efe sözcüğünün eski "Aba ve Ebe" sözcüğünden türettiği anlatılır. Efe kelimesi Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lugat-i Türk adlı eserinde de aynı anlamda sözcüklerle anlatılır.

Araştırmacı Enver Benhan Şapolyo'ya göre; efe ve zeybekler Batı Anadolu'da yaşamıştır. Efe, efelik kurumunun ağasıdır. Bu yüzden de zeybek efelerine "Ağa" denir. Efe kelimesinin "Aka" kelimesinden türettiği söylenir. Aka, devlet ve kudret anlamındadır.

Günümüzde de efe kelimesi yurdumuzun hemen hemen her yerinde kullanılır. Aynı zamanda ebe, abo kelimeleri de yaşatılır. Trakya'da Apa "Ağabey", Erzurum'da Efe "Baba", Ege bölgesinde de Efe; yiğit, mert ve cesur kabadayı olarak tanımlanır.

Efe kelimesine çok yakın olan "Ebe" sözcüğü çocuk oyunlarında elebaşı anlamında kullanıldığı gibi, cezayı kabullenip yükü çeken, zora koşulan anlamında da kullanılır.

Batı Anadolu'da Ege Bölgesinde oynanan oyunlara ve müziklerine zeybek denir. Zeybek efenin yardımcısıdır, kızanları eğitir, yönlendirir. Türkçe sözlükte zeybek kelimesinin Arapça civa anlamındaki "Zibak" kelimesinden geldiği yazar. Zeybeklerin çok çevik ve atik olmaları düşünülürse, civa kelimesinin anlamıyla bağdaştırılabilir. Ayrıca, sözlükte Ödemiş ve Tire'de dağa kaçmış eşkiya için de "Zeybek oldu" denildiği yazar. Greklerin "Zeus" kelimesine, ekme anlamına gelen "Bekus" kelimesini eklemesiyle meydana geldiğini de söyler. Zeybeklerin uçbeylikleri "Bekleri" sayan kişileri de vardır. Doğu zeybeklerine "Sayman" denir.

Halil Oğultürk'e göre ise; "Zeybek sözcüğü sağlam anlamına gelen "Bek" sözcüğüyle, akıllılık ve anlayışlılık anlamına gelen "Zağ" sözcüğünün birleşmesinden oluşur. Birleşme sırasında da "e" harfi "a" ya, "ğ" harfi de "y" harfine döner."

Mitolojiye göre Halikarnas Balıkcısı zeybek sözünü şöyle anlatmıştır; "Homeros bu sözü "Olaks" diye omega ile yazar. Omega ise, ana tanrıçanın ilkbaharda doğurduğu dünya yumurtasının, ilkbaharda bölünerek iki ayrı "o" olmasıdır. Ayrılan bu yumurtalardan tüm yaratıklar ve bitkiler çıkmıştır. Böylece de "Obekkos, Tobekkos, İbakki" sözcükleri "Zeybek" olmuştur."

Mahmut Ragıp Gazimihal'a göre ise; "Zeybek kelimesinin Grekler tarafından kullanıldığını belirtir. Yunanca'da "b" sesi olmadığı için Yunan dilinde Sayvakikos, Zaypakikos şeklinde kullanılmıştır. Kelimenin aslının "Saybak" olup, bizde inceleyerek "Zeybek" haline gelmiştir.

İsmail Özboyacı "Bazı Yunan adalarında zeybek oyunlarına da Türkikos dendiğini" söyler.

Kaşgarlı Mahmut'un Luga'tında da zeybek hakkında şu bilgiler verilmiştir; "Bekneğ kelimesindeki bek sözünün sağlam anlamına geldiği" yazar. Sağ sözünün de anlayışlılık anlamında olduğu kaydedilmiştir. Türk dilinde "s" harfinin bazen "z" olarak okunduğu söylenmektedir. Zeybek kelimesinde de "Bek" sözünün bulunması, zeybek sözünün birleşik ad olduğunu gösterir. Bu ek bir insan için kullanıldığı için de insan niteliğinin iyi tarafını anlatan türden olmalıdır. Ancak "Bek" sözüyle anlayışlılık, akıllılık olan "zağ" sözü birleşebilir. Türkçemizde ses kurallarına göre, başta gelen kalın fakat hafif sesli hece, -sonda gelen ince fakat sert heceye uydurularak okunur. Bu kurallara göre de "zağ" hecesi kendinden sonra gelen sert, ince "bek" hecesine uydurulmuştur. Böylece de anlayışlı, akıllı, sağlam adam anlamındaki bu kelime ortaya çıkmıştır. Zeybek olarak da Avrupa tarih kitaplarına geçmiş ve çağımıza değin, Bozdağ, Dolgalı dağ köylerinde yaşamıştır.

Sonraları "ğ" harfi yazım kurallarına uyarak "y" harfine dönüşmüştür. Kelime şimdi kullandığımız halini almıştır.

Zeybek, ayrıca Batı Anadolu'da oynanan halk oyunlarına da verilen isimdir. Özbekçe'de ise, silahlı kişi anlamına gelmektedir. ¹

Bir başka görüşe göre ise; Anadolu'ya yerleşen Türklerde askere "sü veya su" denilirdi. Sûbek sözcüğü de bugün de kullanılmakta olan subay anlamına gelmektedir. Zamanla "s" harfini "z" ye dönüşmesiyle "Zûbek ya da Zibek" olarak değişmiştir ve dilde akıcılık kazanarak "Zeybek" haline geldiği ifade edilir.

Rum araştırmacılarından Ehloros, 1889 yılında yazdığı Türkçe'den Rumca'ya Kamusunda " 'Zeybek' veya zeybekikos sözünün İzmir civarında Türk aşiret mensuplarına verilen ad olduğunu" belirtir.

Zeybeklik ve zeybek oyunları Ege bölgesinde ilk olarak Türkmenler tarafından başlatılmış erlik ve yiğitlik çığıdır. ²

Zeybekler efelerin yanında birer kolbeyi veya uçbeyi durumunda olup, emirlerine verilen gençleri yani kızanları yetiştirirler.

Kızan efe ve zeybek olabilmek için yiğitlik gösteren efe ve zeybek adaylarıdır. Sözlük anlamıyla kızan; erkek çocuk, delikanlı, silahlı köy delikanlısı demektir. Batı Anadolu'da "karı-kızan" deyimine de rastlanır. Bu da "Bir evde yaşayan bütün ev halkı" demektir. Kızan sözcüğü araştırmacı Mahmut Ragıp Gazimihal'e göre Kafkaslara kadar uzanır.

3.1.1. Efe, Zeybek ve Kızan Arasındaki Farklar

Efe, zeybek gruplarının başıdır. Zeybekler arasından cesur, mert ve kahramanlık yapmış olanlarından seçilir. Bir efenin zeybeklerden yaşça büyük olmaması önemli değildir. Bunun en güzel örneği Yörük Ali Efe'dir.

¹ Doç. Fikret Değerli, Oyun Havaları Ders Notları, İstanbul, 1993-1994 Ders Yılı.

² A.g.e.

Zeybekler, kızanlara nazaran daha çok kahramanlık göstermiş kişilerdir. Zeybekler başlarındaki Efe'nin emriyle kızanlarını yetiştirir. Kızanlar, zeybeklerin mahiyetindeki gençlerdir.

Kızanların giysileri süssüz ve az oluşuyla efe ve zeybeklerden ayrılır. Kızanlar üzerlerinde gümüş eşya taşımazlar. Kızanların bacakları güneşten kararmamış olduğu için bacaklarının açıkta kalan kısımlarından da tanınırlar. Kızanların mintan kolları uzun, efe ve zeybeklerin ise kısadır. Efe, silah olarak üzerinde mavzer, zeybekler filinta, kızanlar ise martin taşır.

Traş olma biçimleri de farklıdır. Efelerin traşı, ustura ile, zeybeğinki at nalı biçiminde, kızanların traşı ise başlarının ortası açık kalmak itibariyle olur.

Kızan yapacağı her işi için efeden izin alır. Efe izin vermezse evlenemez. Zeybeğin şalvarının arasında beyaz donunun ucu gözükür ama, efede gözükmez zeybeğin göbeği gözükür, efenin gözükmez. Zeybeğin cepkeni ve püskülleri kısadır, efeninkiler ise uzundur. Efe cepkenleri ipek sırmadan, zeybeğinki ise sırma ibrişimden olur. efe ayaklarına kayılık ve kepmen giyer, zeybek ise çarık ve dizlik kullanır. Efenin mintanı açıktır, zeybeğinki iliklidir. Efede kocabıçak, torba, yapağ ve yağ bulunur. Zeybeklerde ise bulunmaz.

Oyunlarda da farklılıklar görülür. Kızan oyunları zeybek oyunlarına benzer. Toplu ve kıvrak zeybekler oynarlar. Efe oyunları ağır ve tek kişiliktir. Zeybekler hızlı ve kaşıklı oyunlar oynarlar. Zeybekler az kişi ile oynarlar. Ağırbaşlı ve tek oynayan efenin oyununa karışmak çok büyük saygısızlıktır, sonu adam öldürmeye kadar varır. Efenin oyununu başkası oynayamaz.

Günümüze kadar isimleri gelmiş bazı efe ve zeybekler şunlardır:

Yörük Ali Efe, Çakıcı Mehmet Efe, Çakırcalı Efe, Gökçen Efe, Saçlı Efe, Mestan Efe, Kamalı Zeybek, Pepe Zeybek, Sarı Zeybek.

3.1.2. Kızan Töreni

Kızanların zeybek olabilmeleri için bir tören yapılır. İsmail Özboyacı'ya göre bu törenlerden bir tanesi şöyledir;

Gün ağarırken zeybek grubu dağa çıkar. Bir defne ağacının altında halka olup diz çökerler. Sadece, zeybek adayı kızan ayakta durur. Yatağını çeken genç kızan onu üç kere öper ve başını değdirip, efenin önünde diz çöker. Efe, bazı sorular sorar, zeybekler de cevap verir. Bu diyalog şöyle gelişir;

Efe- Bu koca dağların sahibi kim?

-Erimiz...

Efe- Yiğidi kim?

-Efendimiz...

Efe- Susuz derelerde kavak biter mi?

-Bitmez...

Efe- Bitkisiz diyarlarda duman tüter mi?

-Tütmez...

Efe- Yiğit kime derler?

-Sözünde durdup efesiyle ölene derler...

Efe- İnsan dünyaya niçin gelir?

-Ölmek için

diyerek tören devam eder.

3.2. Yörük Ali Efe

Yörük Ali Efe Aydın efeleri içinde tarihte en çok adı geçen efelerimizden biridir. 1896 yılında Sultanhisar'ın Kavaklı köyünde doğdu. Babası Abdi Efendi, bir kavga sırasında arkadaşına yardım ederken öldürüldü. Yörük Ali 3 yaşından sonra üvey baba elinde büyüdü. İzmir'de yabancı bir subaydan kırbaç yemesi, onun dağlara çıkıp baş kaldırmasına sebep olan olaylardan biridir. İlk olarak Aydın'da Molla Mehmed'in maiyetine 19 yaşında kızan olarak girdi. Bu sırada Molla Mehmed'in himayesinde olan diğerleri Molla Mehmed'e "Burası mektep midir ki çocukları da

alırız” diyerek kızdılar. Ancak, Yörük Ali kısa zamanda baş kızan oldu. Molla Mehmed öldüğü zaman da başa geçti.

23 yaşına geldiğinde ise, ünü tüm Ege'ye yayıldı ve her yerde hatırı sayılan, sevilen bir efe oldu. Yörük Ali Efe hiç bir zaman eşkiya olmadı, zenginden alıp fakire dağıttı, fakirlerin babası oldu. Yörük Ali Efe'nin milli kuvvetlere katılıp, düşmanla savaşmasında bir kadının etkisi oldu. Kadınlardan işittiği bir çift ağır söz onu düşmanla vuruşmaya itti. Yörük Ali Efe, kumral, yeşil gözlü, ince bıyıklı bir delikanlıydı. Bir gün kızanlarıyla birlikte yolda giderken iki kıza rastladı. 16-17 yaşlarında olan kızlardan birinin yüzü örtülüydü, diğerinin ise, başı da yüzü de açıktı. Açık olan korkusuzca efeye baktı. Yörenin adetlerine göre çok yakın akrabalar dışında kimseye örtüsüz görünülmez, örtüsüz yabancı bir erkeğe görülmenin anlamı, o erkeği adam yerine koymamaktır. Yörük Ali Efe de bunu bildiği için kızdı. Kıza “Yüzünü neden örtmediğini” sordu. Kız; “Ben ancak bir erkeğin yanında yüzümü açarım” dedi. Efe; “Ben de bir erkeğim” dediğinde ise, kız; “O halde burada ne işin var?, Niçin savaşmıyorsun?”dediğinde, efenin aklı başına geldi.

O zamanlar İstanbul hükümeti işgallere karşı sabırlı ve ilgisiz davranıyordu. Bir taraftan da İzmir'de Hasan Tahsin'in ilk kurşunu bazılarının bu ilgisizliğe karşı olduğunu gösteriyordu. Tire ve Bayındır düşman işgali altındaydı. Düşman Ödemiş'e kadar gelmişti. Hamit Bey, Rasim Bey, Tahir Bey yaklaşık 300 kişilik birlikleriyle düşmana karşı mücadele ediyordu. Üç Kuyular, Hacı İlyaslar mevki ve Karasu sırtlarında mücadele devam ediyordu. Nazilli'nin ardından düşman hedefi Çine oldu. Yüzbaşı Ahmet bey 6 Haziran gecesi 57. fırkayı Çine'ye yarım saat uzaklıktaki bir köye götürdü. Yörük Ali, Kılıoğlu Hüseyin, Mustafa ve Akseki'li Deli Mehmet Efeler'le bir görüşme yapacak ve onları Milli Cephe'ye davet edecekti. Efeler ve fırkanın miralay Şefik Bey askerlik Dairesi'nde bir görüşme yaptılar.

Milli mücadelede gösterdiği fedakarlıkların haddi hesabı olmayan Yörük Ali Efe, Aydın çevresinin Sarı Tekeli aşiretindendi. Babası Abdi bey, Çakırcalı Efe dönemindeki yiğitlikleri ile tanınıyordu. Yörük Ali Efe askerliği sırasında firarı

verildiğinde İzmir'de 5. Depo Alayı'ndaydı. Ölümden kılıpayı kurtulduğu müsademeyi Menderes nehri kıyısında Jandarma mülazımı Fethi Bey'e karşı verdi. Kendisine karşı dört tarafı sarılı bir pusu kuruldu. Yörük Ali Efe bu pusuda bütün kızanlarını kaybetti, tek başına kaldı.

Bazı kaynaklar Efe'nin kaçıışı sırasında mülazımı tek başına vurabileceğini yazar. Bunun ne derece doğru olduğu bilinmez. Ancak, Yörük Ali'nin yaşamı boyunca dürüst olduğu bilindiğine göre, bu konuda da efeliğinde olduğu gibi dürüst davrandığını düşünmek mümkündür.

Kardeş kanını, kin ve nefreti ne tüfeğine, ne de bıçağına sürdürmedi. Zeybekliğinde namertliğine yer vermeyen Yörük Ali, hapse de bu mertlikle girdi. Kimsenin kaçamadığı Aydın hapisanesinden, bir gece yarısı, mazgallarını kullanarak kaçtı, dağlara çıktı. Daha sonraları, Yörük Ali Efe'yi dağlardan indiren göçerlikten bıkkınlığı ve yardım duygusunu yasallığa döndürme isteğidir.

Kendisine pusu kurmuş olan Fethi Bey de, Yörük Ali'nin erkekçe davranışından etkilendi. Efe'nin hükümetten affını sağladı.

Yörük Ali Efe, Şerif Bey'le buluştuğunda mücadelenin ne kadar büyük olacağını konuştu. Bu sırada Efe çok önceden yolda rastladığı genç kızların söylediklerini düşündü. Yıllar sonra Efe bir röportajında "Yaşamının, gerektiğine ölmek olduğunu" söyledi. Milli mücadeleyi yazıya döken İstiklal Savaşı'nın gizli polis şeflerinden Rıza Yalkın, Şefik Bey'le Yörük Ali Efe'nin buluşmasında konuşulanları şöyle anlatır;

"Yarımdan tezi yok bismillahla işe başlarız. Hele sen bize silah ve cephaneye bul ve başımıza da bir zabıt ver. Öl dediğin yerde ölür, kal dediğin yerde mihlanıp kalırız... Bu milletin kulu ve kurbanıyız. Bunun için hiç dert edinme" Bu sözleri söyleyen Yörük Ali Efe daha sonra kumandanın elini öpüp, bir işaret ile de kızanlarını kaldırdı.

Yörük Ali'nin kuvvetleri, Büyük Menderes ırmağı kıyısındaki Yenipazar'da karargah kurdu. Kızanlar, köyleri dolaşp, herkesi direnişe çağırp, bütünleşmeyi sağlıyordu. Müfreze, kısa zamanda hem yeni gönüllülere, hem de silahlara kavuştu. Karşı tarafla işbirliği yapanlar da sonunda pes ettiler. Birçok işbirlikçi de Yunanlıların tarafına geçti. Yörük Ali Efe ile karşı tarafın kumandanı yaveri Aleksiyadis ve Papaz Todoros Sultanhisar'a gelip büyük bir çatışma yaptılar 200 kişi öldü. Yörük Ali'nin kazandığı zafer halk arasındaki itibarını da arttırdı. Hareket hem askeri yönden olumlu oldu, hem de Ege ve İç Anadolu'ya kadar istiklal hareketinin güçlenmesine sebep oldu. Hem İstanbul Hükümeti hem de işbirlikçilere karşı verilen savaş alevlendi.

Yörük Ali'nin sayesinde diğer efelerde harekete geçti. Kazaklı Mehmet ve Süleyman Efeler ile Çine'li Asaf, Memduh, Danişmentli İsmail ve Kestanecili Kadri, Baklacılı İbranim, Maslaklı Mestan ve Süleyman Kardeşler, Kütahyalı Recep'de jandarma hareketinin içine girdi. Büyüyen efe isyanı ile işgalciler 19-20 Haziran'da Nazilli'den Aydın'a doğru çekildi.

Milli kuvvetlerin Aydın'ı taarruzundan önce Yörük Ali Efe ve kızanları Yunan birliklerini sıkıştırdı. Hacı Halil Ağa, Keleş ve Dikanç Efeler, Mümtaz Bey'in komutasında 200 kişilik gönüllü orduyla Denizli ve Tavas'ta bir araya geldiler.

Bu savaşta kaç kişinin öldüğü tam olarak bilinmez. Ancak, efelerin kazanmadaki rolü çok büyüktür. Gökçe Efe harbin bitimine kadar jandarma kıtalarında takip işlerinde yardımcı oldu. Her şey bitince de Tire'nin Kahrat Köyü'nde evlendi. Daha sonra ise tekrar Yörük Ali Efe ile birlikte Milli Kuvvetler'e katıldı. Bugün büyük bir yerleşim yeri Gökçe Efe'nin adını taşır.

Çerkez Ethem de hükümete baş kaldırdığında yardım istediği kişi Yörük Ali oldu. Çerkez Ethem, efeden "Mücahit kardeşim Yörük Ali Efe" diye bahseder. Ankara Meclisi'nin Milis Albayı rütbesi verip, Cenup Komutanı yaptığı Yörük Ali, 3 yıl boyunca savaştı.

Daha sonra Yörük Ali Efe Aydın'da evlendi. Abdi, Ali, Zehra, Faruk, Saniye, Cengiz, Alparslan, Doğan, Meral adlarında 9 çocuğu oldu. Yörük Ali Efe yaşamı boyunca mertliği ve dürüstlüğüyle tanındı.

4. BÖLÜM

DEVE GÜREŞLERİ

4.1. Aydın'da Deve Güreşleri

Tarihi kaynaklara bakıldığında, devenin eski Türkler tarafından bilindiği Orta Asya ovalarında çift hörgüçlü büyük deve sürülerine sahip oldukları ve bu develere de "Tive" dedikleri görülür. Göktürk kaya yazılarında da çift hörgüçlü develer yer alır.¹

Deve güreşleri en çok Ege Bölgesi'nde yaygındır. Dolayısıyla da Aydın'da da önemli bir kültür kaynağıdır. Eskilerden kalma bir spordur. Günümüzde de halkın en ucuz eğlencesidir. Deve güreşlerinde kişisel çıkarlar düzenlenmez, hile ve kumar yoktur. Pehlivan develerin üzerindeki giysi ve takılar halkın yaptığı el emeği işleridir.

Deve güreşlerinin bizde göçebelik ve kervancılığın yaygın olduğu dönemlerden beri yapıldığı sanılmaktadır. Eskiden obalar arasındaki göçlerde katarların başına bir de erkek deve konulur, katar sahipleri de rekabet için develerini güreştirirlerdi. İlk deve güreşi Aydın ilinin, İncirliova nahiyesine bağlı Hıdırbeyli köyünde yapıldı.

"Gediz şaphanesi ile İzmir ve diğer limanlar arasında durmadan bir trafik düzenlemesi içinde şap taşıyan deve kervanları zaman zaman gereksinimleri için konaklarlar. II. Mahmut döneminde Gediz şaphanesinden Kuşadası limanına şap götüren develer boşaltma işleminden sonra dönüşte Tire'de konaklamışlardır. Bu konaklama uzun sürünce deve sahipleri önce şaphane emirliğine, sonra da saraya başvurup develerin geri gönderilmediğinden şikayetçi olmuşlardı. Defalarca yapılan yazışmalara karşın Tire'liler develeri sahiplerine bir türlü teslim etmiyordu. Gerekçe olarak, "deve güreşi" yapacaklarını ileri sürüyorlardı. II. Mahmut'u bu olay hayli üzmüş ve

¹ Prof. Dr. Bahattin Ögel, Türk Kültür Tarihe Giriş - 1, Ankara, 1978, s:35

gönderdiği son buyruğu ile develerin sahiplerine teslimini isteyerek, aksi taktirde hiç bir nedeninin geçerli olmayacağını bildirmişti.”²

Bu gelenek ve göreneği sürdüren kırsal kesimde yaşayanlardır. Deve sahiplerinden çoğu oldukça dar gelirlidir. Yaşlı deve sahipleri, eski efe ve zeybek kıyafetleri veya bu kıyafetlere benzetilmiş kıyafetler giyerler. Başlarına zeybek başı gibi poşu sararlar. Bazıları ise, köşeli bir kasket giyip, poşuyu da boyunlarına dolayıp arkalarına atarlar. Üstte kenarları köşeli bir ceket ve çuhadan yapılmış dizde pantolon vardır. Ayaklarına ise camız derisinden yapılmış, körüklü bir çizme giyerler. Deveciler genellikle birbirlerini tanırlar.

Güreşler Aralık, Ocak, Şubat olan kış aylarında yapılır. Güreşlerden bir iki gün önce güreşin yapılacağı kente gelinir, kahvelerde toplanılır ve geçmiş yıllardaki güreşlerden sohbetler edilir.

Yurdumuzdaki güreş develeri, iki hörgüçlü Asya develeri ile, tek hörgüçlü Afrika develerinin melez türüdür. Şimdilerde develer ulaşım ve taşımacılığın gelişmesi nedeniyle yalnızca güreş için beslenmektedir.

Pehlivan develer soydan gelir. Buhur ve Maya karışımı olan pehlivan develere “Arıkan” veya “Arısoy” denir. Günümüzde çift hörgüçlü buhurlar tükenmektedir. Eğer, Asya’dan buhur getirilmezse deve güreşleri de 10-15 seneye kadar tarihe karışacağına benzer.

Develerin çiftleşme zamanına “Öğür” denir. Buhur yaklaştığında, maya kuyruğunu kaldırır “Tavında” demektir. Hamilelik dönemleri 12 aydır. Yavrunun bakımı zor olduğu için doğum kış dönemine getirilmeye çalışılır. Doğum sırasında ahıra yabancı kimse alınmaz. Nazar değmesinden korkulur. Doğumdan sonra annenin yavrusunu çiğnememesi için yavrunun

² A. Munis Armağan, “Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar”, İzmir, 1984, “Develerin Sonu” adlı bölüm.

baş ucunda ışık yakılır. Yavrunun eli ve ayağının düzgün olması için koltuk altlarına bezler konup çaprazlama kundaklanır. Yavru ana sütü ile beslenir. Bir yaşına kadar "Bodur", 1 ile 5-6 yaş arasında "Doru", 5-6 yaş ile 12 yaş arasına "Daylak", bu yaştan ölüncüye kadar da "Tülü" denir. Develer otuziki yaşına kadar yaşarlar. Daylaklar genellikle Ayak, Orta ve Başaltı güreşlerine katılır. Tülü başa güreşir.*

Dişi deveye "Maya" denir. Buhurun yoz deveyle çiftleşmesinden olan iri ve alımlı deveye "Tülü Maya", tüysüz ve gösterişsiz olan erkek ve dişilere "Yoz Deve" denir.

Çift hörgüçlü buhurlar erkektir. Develerin içinde en tüylü, saçaklı ve etekli olanıdır. Tüylü veya yoz deve bir maya ile çiftleşirse de "Kükürt" olur. develerden en sert olanıdır. Tülüler kadar iyi güreşemezler.

Güreşen her pehlivan devenin bir adı vardır. Adlarını genellikle sahipleri koyar. Bazılarının ismini güreş alanlarında yaptıklarına göre seyirci koyar. Bazıları da sahiplerinin adıyla anılır. Örneğin; Ali Bollu'nun Tülü'sü. Bir kısmı da yaşamış eski Ege efelerinin ismi verilir. Örneğin; Yörük Ali, Sarı Zeybek.

Her pehlivan devenin arkasına konulan süslü bezde devenin kasaba veya köyünün ve kendisinin ismi ve maşallah yazısı vardır.

Güreşten önce hazırlık ve törenler yapılır, tertip heyeti kurulur, görevli olacak olanlar belirlenir.

4.1.1. Havut Töreni

Güreşlere Ekim, Kasım aylarından itibaren hazırlıklar başlar. İlan edilen bir Pazar günü, davet edilen konukların önünde, deveye süslenmiş olan havut vurulur. Buna "Havut Vurma Töreni" denir. Havut vurulurken herkes maşallah

*Tülü maya gibi kadın : Halk dilinde Ege'de, iri ve alımlı kadınlar için söylenir.

çeker. Davul, zurna çalınır. Konuklar zeybek oynarlar. Deveye havut vurulduktan sonra takılar takılır. Davul, zurna çalanlar da deveye uygun gördükleri bir yiğitlik havası çalarlar.

Akşam üzeri havutu vurulmuş deve, kasaba veya köyde gezdirilirken gören herkes deveyi alkışlar, kadınlar ve genç kızlar da evlerinin önünden geçen deveye oyali, pullu yazmalar atarlar. Devenin boynu işlemeli çevreler ve yazmalar dolar.

Sonra deve yol yürüyüşlerine başlatılır. Bu yürüyüşler hergün biraz daha artar. Daha sonra da devenin gücünün artması için ter çıkmayana kadar dağlara, tepelere yürütülür. Bu dönemde develer çiftleşmek isteğiyle kızmaya başlarlar. Arka ayaklarını açıp, kış kısımlarını bastırıp kuyruklarını peşpeşe vurarak dövünürler. Devenin tavında olması için üst üste doksanın üstünde dövünür.

4.1.2. Tertip Heyetinin Kurulması

Tertip heyetinin seçilmesi için çevrenin zenginleri ve ağaları ilk adımı atar. Develerin güreş gününü tertip heyeti tayin eder. Develerin ve savranlarının bakımını tertip heyeti yapar. Develerin damlarına özel bekçiler görevlendirilir. Çünkü, rakip devenin sarvanı 1-2 kilo elmayı veya 1-2 lahanayı deveye yedirirse, deve tavını kaybeder ve güreşemez. Halı arttırmasına deveciler ve çevrenin ileri gelenleri katılır. Eğlenceler yapılır. Akşam olunca ortaya elişi bir halı çıkarılır. Güreşlerin cazgırı halı arttırmasını başlatır. Cazgır, arttırmaya her giren için bir mani veya tekerleme söyler, bunlar deve sahipleri ve devecileri övücü sözlerdir. Genellikle deveciler bu halıyı tertip heyetine bağışlarlar.

Aynı gece hakem kurulu, gizlice toplanıp güreşecek develeri, kilosunu ve yaşını göz önünde tutarak eşler. Güçlü bir deveye bir daylak rakip olursa daylağa "hap" denir. Develerin güçlü bir deveyle eşleştirilmiş olduğuna inanlar güreşten önce pes ederler.

4.1.3. Güreşler

Hakem kurulu yönetir. Duyuru ve ilanları cazgır yapar. Cazgır hakem kurulunun temsilcisi ve güreşlerin sunucusudur. Cazgır, develeri ve sahiplerini, güreş ve güreş oyunlarını tanımalı ve iyi bilmelidir. Cazgır, her pehlivan deveyi güreşe bir mani ile çağırır.

Güreşte develerin ağzını bağlayana "ağız bağlayıcı" denir. Bu devenin çenesinin kırılmaması ve develerin birbirini ısırması için yapılır. Devenin çenesinden üç tur urgan dolandırılır, alt kısımdan düğüm atıldıktan sonra yan kısımlarda bağlanır. Ağız bağlanmamış develeri "Baş hakem" güreşte yenilmiş sayabilir. Bağlamayı bir kontrolcü yapar.

Devenin güreş anında tehlikeli bir oyuna girmeleri veya güreşin bitmesi halinde urgancılar urganlarla develeri ayırırlar. Urgancıların bir grubu koluna sarı veya kırmızı, diğer grubu da mavi renkte kurdela takar.

Eskiden ayak, orta, başaltı ve baş grupları halinde yapılan güreşler, şimdi develerin azalmasından dolayı ayak, başaltı ve baş grupları halinde yapılmaktadır. Başüstü denilen "Baş pehlivanlık" güreşleri ilk kez Aydın'da yapılmıştır. Eskiden yarım saatten az yapılmayan güreşler şimdi 10-15 dakikaya kadar indirilmiştir.

Develer güreş alanına gelince bir tur dolaşırlar. Buna "Kısbet atması" denir. Galibiyet "Yıkarak" olursa deve rakibini yaptığı oyunla yıkar, "Bağırtarak" olursa bir oyunla rakibini bağlar, "Kaçırarak" olursa da rakip devenin gücünü gören diğer deve kaçar.

Galip gelen ve berabere kalan develere bir halı hediye edilir. Kazanan deve bunu anlarçasına kabırır, kaybedenlerin ise ağladığı bile görülür.

4.1.4. Güreş Oyunları

Develerin bir kısmı sağını bir kısmı da solunu daha çok kullanır. Buna "Eneği" sağda veya solda denir. Sağlı sollu güreşenler daha makbuldür.

Çatal: Birbirinin kafasını altlarına alıp güreşmeleridir.

Tekçi: Oyunla rakip devenin ayaklarına yüklenip, sırtüstü getirmektir.

Tam Bağ: Rakibin boynunu ön ayaklarıyla kısıtayıp, boynun üstüne oturmaktır.

Deve boynunu geri çekmeye kalkarsa, güreşi kaybeder.

Yarı Bağ: Rakibin ön ayaklarını kısıtayıp sıkmasıdır.

Çengel: Ayak ayağa, devenin ayağını kısıtayıp yere devirmektir. Bunu yapan develerin ayakları çok hasar gördüğü için hem güreş ömürleri, hem de yaşamları kısa olur.

Düz Çengel: Develer yere çökerse olur. Hakemler genellikle bu oyuna giren develeri ayırır.

Makas: Develer, vücutları ve kafalarıyla diğer develere yüklenir. Oyun yapılamazsa buna "boş makas" denir.

Ortak Çengel: Birbirlerinin ayağını çengele alırlar. Ayağı uyuşup, kafasını öbür tarafa atanı, diğer deve arkasını kaldırıp devirebilir.

Kol Atma: Ön ayağını öbür devenin kafasına atıp bağlamak istemesidir.

Kol Kaldırma: Kol atmış devenin, kolunu kendi kafasıyla kaldırıp, üç ayak üzerinde kalmış olan devenin dengesini kaybettirip onu devirmesidir.

İki çengelci ve iki boş makasçı eşleştirilmemeye çalışılır.

Güreşlerde yer alan develerin üstlerinde bir çok giysi vardır. Üst kısımları renkli sırta giyilen, çuldan yapılmış semere "Havut" denir. Karabaş, yular, çılırak denilen yünden yapılır. Boyuna süslenmiş bir tasma takılır. Devenin sırt arkasını örten, süslü, devenin kasabasının ismini ve Maşaallah yazan "Peşi" takılır. İki yanda uzanan, iki sıra zil dizisine, "Dizgör" denir. Hapishane işi denilen boncuklar, ön bacakları ve boyunu süsler. Havutun altından gelen, ön tarafın iki yanında bulunan ağaç çatmalara "Hatap" denir. Hatap, havuta yükseklik kazandırır. Deve yürüdükçe ses veren, hataba asılan iri ve

büyük çana da "Havan" denir. Ayrıca, devenin üzerine "İşlemeli çul, Karın altı şekerdenliği, İşlemeli torbalar" takılır. Devenin ağzına takılan işlemeli ve renkli torbaya da "File" denir.

Deve güreşleri büyük bir folklor olayıdır. Güreşlerde el sanatları, giysiler, süslemeler, halk oyunları, eğlence ve tören, gelenek ve görenekler, mani ve tekerlemeler yaşatılmaktadır. Deve güreşleri bugün de kış aylarında yapılmasından dolayı kış turizmine renk vermektedir.

5. BÖLÜM

AYDIN'A AİT YEMEKLER

Aydın coğrafi konum olarak her türlü bitkinin yetişebileceği, her türlü hayvanın beslenebileceği bir konumdadır. Bu yüzden de her çeşit besin maddesi elde edilir, dolayısıyla da her türlü yemek çeşidine rastlanabilir.

Dağ köylerinde özellikle Yörükler'de ekmek özel yöntemlerle yapılır, sac üzerinde pişirilir. Şimdilerde, daha önceleri kullanılan tahıl ürünlerinin yanısıra makarna gibi fabrika yapımı ürünler de kullanılmaktadır.

Kara avcılığı ve kıyı kesimdeki balık avcılığı ilin beslenme ihtiyacına katkıda bulunmaktadır. Eskiden, su değirmenlerinde elde edilen bulgur ve un, şimdilerde elektrikle çalışan değirmenlerde yapılmaktadır.

Yörede üzüm oldukça bol olduğundan "Pestil" yapılır. "Pestil; üzüm sıkılır, posası atılır. Elde edilen üzüm suyunun içine nişasta konulur. Biraz yumuşakça, tatlı bir besindir." ¹

Deve sucuğu: Deve etinden yapılan bir cins sucuktur.

Tulum peyniri: Peynirin tuzlanıp kılı çuvala konulup bekletilmesiyle elde edilir. Tuzlu ve sert bir peynirdir. Söke ve Çine'de yapılır.

Tarhana Çorbası: Tarhana otu, domates, soğan ve acı biber bir arada yoğrulur. Sonra bu karışım kaynatılır. Elde edilen suyla da hamur yoğrulur. Bu yoğurma sırasında içine yoğurt da eklenir. Yapılan hamur her gün yoğrulmak üzere 1 hafta bekletilir. Küçük top parçalara ayrılarak çarşaf üzerine serilir ve güneşte kurutulur. Bu işlem de tamamlandıktan sonra parçalar hem elle ufalanır, hem de kevgirden geçirilir. Un haline gelen parçaların çöplü kısımları atılır.

¹ Seher Oflas Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997

Kar Helvası: Üzümü çok olduğu için üzüm pekmezi de ünlüdür. Kar helvası, üzüm pekmezi ile dağlardan getirilen karın karışımıyla oluşur. Kaşıkla yenebilecek kadar katıdır.²

İncir Tatlısı: Kurutulan incilerin içine badem, fıstık, fındık koyulması ile yapılan bir tatlıdır.

Kereviz Yemeği: Hemen hemen her yerde görüldüğü gibi Aydın'ın da meşhur yemeğidir. Aydın'da yetişen kerevizler tek parça halinde ve bol yapraklıdır. Bunların temizlenip sıvı yağla veya kıymalı olursa katı yağla yapılmasıyla olur.

Börülce Salatası: Börülce bir cins fasulyedir. Taze fasulyeden biraz daha incedir, kenarları fazla kılçıklı değildir. Temizlenip, haşlanır ve üzerine sıvı yağ ve limon sıkılır.

Kenker: Aydın'da yetişen bir ottur. Dikenlidir, boyu 70-75cm. arasında değişir. Tatlı bir bitkidir. Dikenleri temizlenip, geri kalan kısmı yıkanarak yenir.

Nohut Ekmeği: Nohutlar bir gün öncesinden ısıtılır. Ertesi gün kabaran nohutların suyuyla hamur yoğrulur. Sonra da normal ekmeğe gibi fırında pişirilir.

Kalbura Basma: Aydın'ın en meşhur tatlısıdır. Yanmış odunun külü suyla karıştırılır, sonra bu karışım kül parçalarından ayrılmak kaydı ile süzülür. 1 bardak sıvı yağ ve bu süzülü sudan 1,5 bardak biraraya konularak un eklenir, hamur yapılır. Hamur parçalara bölünür. Her parça kalbur üstünden geçilir, arasına ceviz konup, tekrar kalburun üstünde yuvarlamak suretiyle kapatılır. Bu parçalar da yağlanmış tepsi üzerine dizilir ve toprak fırında

² Tülay Hasbek Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997

pişirilir. Üstüne dökmek için şekerli su karışımı şurup yapılır. Kalbura basma ve şurup biri sıcak diğeri souğk olmak üzere, şurup kalbura basmanın üzerine dökülür. Şurup döküldükten sonra da tatlının üstü bir kapakla kapatılır.³

Tandır: Diğler yörelerde olduğu gibi Aydın'da da yapılır. Etlar, açılan kuyuların içinde közlerin içinde pişirilir.

Bakla Yapradı Salatası: Baklanın kendisi kullanılmaz. Yaprakları yıkanıp, temizlenir. Temiz bakla yapraklarının üstüne limon sıkılıp, yağ gezdirilerek yapılır.

Karpuzlu Peynir: Yörede yapılan oldukça tuzlu bir peynirdir. Küçüklü büyüklü topaklar halindedir, etrafı en ufak bir dokunmada dökülür. Zaten kullanırken de bu peyniri ufalanır. Üstüne sıvı yağ ve biraz pul biber konularak, genelde kahvaltđ sofralarında yenir.⁴

Biber Turşusu: Bir çeşit salatadır. Çarliston biberler ve yeşil biberler kullanılır. Biberler önce haşlanır sonra, bir tabağa konularak lif lif yapılır. Torbada dövülmüş korukların suyu, dövülmüş sarımsak, tuz ve sıvı yağ karıştırılır. Bu karışım da biberlerin üzerine dökülür.⁵

Bu yöresel yemeklerin haricinde hemen hemen bütün yemek çeşitleri yapılmaktadır. Bu çeşitliliğe ilin coğrafi açıdan ılıman bir iklime sahip olması sebeptir.

Yemeklerde kullanılan acı biber, pul biber gibi yemeğe acılık veren ürünler Muhacirler'in Aydın'a yerleşmesinden sonra daha çok artmıştır.

³ Filiz Kırcalıoğlu Görüşmesi, İzmir, Eylül 1992

⁴ Ünal Oflas Görüşmesi, Aydın, Eylül 1992

⁵ Sabiha Türkilli Görüşmesi, Aydın, Haziran 1997

6. BÖLÜM

EL SANATLARI

Kadınlar mekik oyası, tığ oyası ve iğne oyası yaparlar. Yörenin mevlid örtüsü işlemleri ünlüdür. Gergef işler ve dantel örerler.

Erkeklerin daha çok, yaptığı testi işlemleri çok meşhurdur. Testiler yapıldıktan sonra üzerine çeşitli motifler işlenir. Testilerin özelliği suyu soğuk tutmalarıdır. Aydın coğrafi yer olarak sıcak iklimde bulunduğu için bu testiler çokça kullanılır. Bu işlemler çömlerle de yapılır.¹

Aydın sanayi açıdan halkın ihtiyaçlarını karşıladığı için el sanatları fazla ön planda değildir. Örneğin; Nazilli ve Aydın'da kurulan kumaş fabrikaları türkülere bile girmiştir. Bir türküdeki "yarım giydiğin Nazilli basması" mısrası, sanayinin el sanatlarına etkisini gösterir.

Dokumacılık Aydın'da oldukça yaygındır. Daha çok Yörükler ve Türkmenler giysilerini el dokuması kumaştan yaparlar. Başörtüleri, bürümcük gömlekleri, üç etekleri, şalvarları, cepkenleri el dokumasıdır. Nakış ve işlemler de Yörük ve Türkmenler de ön planda tutulur. Yazmaların etrafına işlenen "yedi dağ çiçeği" oyası bunun en güzel örneğidir. Kadın giyiminde Türkmen ve Yörükler daha çok süse düşkün oldukları için el sanatları daha çok kullanılır. Dokumalarda yapılan motiflerin bir çoğu Oğuz Boyları'na ait motiflerdir.

Aydın'da kilim, halı ve çuval yapımında da Türkmen ve Yörük işlemler kullanırlar. Çuvalların isimleri bile vardır; kırkbadak, göklü kayık gibi...

Aykırı çuval ve toplu çuval denilen çuvallar peynir, yağ ve yiyecekler için kullanılır. Bunlar cicim tekniğiyle dokunur. Un çuvalları da cicim tekniğiyle dokunur ve üstleri nakış işleri ile doludur.

¹ Orhan Oflas Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997

Ağaç işçiliği de Aydın'da önemli bir yer tutar. Özellikle yumuşak tipte ağaçlar daha kolay işlendiği için tercih edilir. Ağaçtan çocuk oyuncakları görmek mümkündür. Ayrıca, çeşitli biblolar, sigara ağızlıkları, beşikler de ağaç işçiliğiyle yapılır. Diğer el sanatlarında olduğu gibi özellikle beşik yapımı Türkmen ve Yörüklerde daha çok görülür.

Aydın'da yapılan el sanatları ile ilgili bütün ürünleri pazarlarda, sergilerde ve kermeslerde satılırken görmek mümkündür. İlin turizm cenneti olan Kuşadası beldesi ilde yapılan el sanatlarının satıldığı bir merkezdir. Kuşadası'nda özellikle işlemeli takılar, testiler, işli yazmalar ve bürümcük kumaştan yapılmış gömlekler, elbiseler ve eteklere rastlanır. Toprakta ve seramikten yapılmış eşyalar, tahta eşyalar ve oya, dantel işlemeli eşyalar Kuşadası'nda fazlaca olmak üzere Aydın ilinde sergilenip satılır.

7. BÖLÜM

YÖRESEL GİYSİLER

7.1. Erkek Giysileri

Efelerin ve zeybeklerin giysileri, Ege’li gemici leventlerin giysilerine çok benzer.¹ Türkmen ve Yörüklerden yetişen gemiciler, efeler ve zeybekler kadar eskidir.

Efeler “barata” denilen kırmızı fesi dik ve yüksek olarak giyer. Bu efeleri gemici leventlerden ayıran bir özelliktir.

7.1.1. Başa Giyilenler

Efeler başlarına çuhadan yapılmış nar çiçeği renginde “kozonlu başlık” denilen fes giyerler. Daha önceleri ise bunun yerine, kafalarını saran “börk” giyerlerdi.

Zeybekler ise, başlarına “kabalak” adı verilen fes giyerler. Fesin altına da “terlik”denilin takke giyerler. Kabalağın etrafına da püskülleri sarkan bir poşu sararlar. Poşunun kenarları çiçek şeklinde, renkli oyalarla süslüdür.

7.1.2. Gövdeye Giyilenler

Efeler ve zeybekler “içlik” denilen bürümcükten yapılmış, yakasız, kol ve yaka kenarları iğne oyası işli gömlek giyerler. Uzun olduğu için alta giyilen poturun içine sokulur. Gömlekler mor renkli, üstü ince beyaz çizgili, ipeklidir. Bunun boyu içlik kadar uzun değildir. Efeler bu gömleğin yakasını açık giyerler.

Bunların üstüne ise, kollu veya kolsuz olabilen “camadan” giyilir. Camadan çapraz düğmelidir. Kolsuz, yani kısa kollu olanları yazın giyilir. Camadanın üzerine de “cepken” giyilir. Cepkenin kolları iliklenebilir şekilde kopçalanır.

¹ İsmail Özboyacı, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V.Cilt, Maddi Kültür, Ege’de Zeybek Giyimi ve Kışlık Olarak Kullanılan Aba, Ankara, 1987, s.292

Bazı yerlerde cepkene "sallama" denir. Cepken ve camadanlar koyu mavi veya daha koyu tonlarda çuhadan yapılır. Üstleri siyah ipek kaytanla işlidir. Sırma işlemeli olan cepkenler zeybekler ve kızanlar tarafından giyilir. Bunlar bacaklarına da şalvar yerine, boyu diz kapağına kadar uzun ağı üç metre genişliğinde olan "çaşır menevrek" giyerler. Çaşır menevrek, cepken ve camadanın kumaşından olup siyah ipekli kaytanla işlidir. Çaşır menevreğe potur, don, dizlik de denir. Uçkurla kasık üzerinde bağlanır. Uçkurun geçtiği yer kırmızı renkli ketenden yapılır. Çaşır menevrek bazen beyaz ketenden de yapılır. İçine, beyaz, kaput bezi veya hasseden yapıma iç donu giyilir.

Dize "tozluk" takılır. Tozluk camadan, cepken ve çaşır menevrekle aynı kumaştan olup, siyah, ipek kaytanla işlemelidir. Tozluklar ayakkabının üstünü kapatacak şekilde uzundur. Efeler, ipek tozluk bağı kullanırlar. Deri tozluklar diz kapağını örtecek şekilde yapılır. Kamalı oyunlarda kullanmak için kama konulabilecek, tozluklarla baldır arasında "kepmen" bulunur.

Üste, kasıkla göğüs arasına kadar yer kaplayan "yorgan kuşak" sarılır. Bunun da üzerine "trablus kuşağı", en üstte de Acem şalı adı verilen "şal kuşak" sarılır.

7.1.3. Ayağa Giyilenler

Efeler önceleri çorapsız olarak kırmızı "yemeni" giyerlerdi. Sonraları ise "kayalık" adı verilen çizmeler giymişlerdir. Bu çizmeleri efeler, zeybek ve kızanlar ise "çarık" giymişlerdir.

7.1.4. Aksesuarlar

En üste ise, efeler ve zeybeklerin daha çok günlük yaşamda da kullandığı "silahlık" takılır. Bunun içine gündelik kullanılabilecek her türlü malzemeyi de koyarlardı. Silahlık üç, beş, yedi gözlü olduğu gibi tek veya çift kayışlı da olabilirdi. Silahlıklar daha önceden kırmızı deriden yapılırdı. Silahlık arasına "yatağan bıçağı", gümüş ağızlık, çakmaktaşı, fitilli çakmak, çakmak çeliği, ipek para kesesi, saat kesesi, mendil, enfiye kutusu konulur. Ayrıca herhangi

bir yaralanmaya karşı kullanılmak üzere iki okka kadar temiz yapağı da silahlığın arasına konulur. Silahlığın yan tarafında “meşe” veya “maşa” denilen demir bir çubuk bulunur. Bunu, efeler yatağını bilemek ve karşıdan gelen bir saldırıda, karşı tarafın kamasını körletmek için kullanırdı. Çünkü, bıçakla dövüşmek efeliğin şanındadır, kimse birbirine silah çekmez.

Efe ve zeybekler kollarına “pazubent” denilen gümüş kaplı kurşun geçirmez muska takarlar. Kızanlar bunu ölünceye kadar çıkarmazlar. Göğüslerine ise “hamaylı” asarlar. Hamaylı gümüşten olup içinde enam bulunur.

Daha sonraları efe ve zeybekler mavzer ve martin kullanmaya başlamışlardır. Bu yüzden de göğüslerine “karkılık” denilen fişeklik takmaya başlamışlardır.

Efe ve zeybekler dağlarda yaşamlarını sürdürdükleri için kış mevsiminde sırtlarına “aba” giymişlerdir. Yağmurdan korunmak için ise “kepenek” denilen yağmurluklar giymişlerdir. Aba üstüne türküler bile yapılmıştır.(örnek türkü; Abalımın Cepkeni)²

7.2. Kadın Giysileri

7.2.1. Kırsal Kesim Kadın Giyimi

Kırsal kesimde kadınlar başlarına kahverengi, beyaz kareli “üstlük” denilen örtüler takarlar. Üstüne de boncuk işlemeli “çeki” denilen yazma takarlar.

İçlerine “içlik” denilen bir bluz giyerler. Altta beli büzgülü siyah etek vardır. En alta da basmadan yapılmış şalvar giyilir. Şalvar çok renkli ve desenlidir.

Zeybek oyunlarında kadınlar yöreye özgü giyinirler. Ancak kıyafetler daha süslüdür. Cepkenler çok işlemeli olur, işlemler simle yapılır. “Cepken” kadifedir, sim işlemesi sarı veya beyazdır.

² A.g.e. s. 297-298

Cepkenin içine “bürümcük” adı verilen gömlek giyilir. Uzun kolludur ve kol ağzlarına doğru yukarıdan aşağı gelirken genişleme gösterir, kollar manşetli değildir.

Cepkenin altına “üç-etek” giyilir. Üç etek renkli ve desenlidir.

Kırsal kesimdeki yörenin köylü kadınları iş sırasında bacaklarına “marul şalvar” adı verilen bol, büzgülü şalvar giyerler. Bellerine de renkli çizgili “trablus kuşağı” sararlar. Ayaklarına ise yemeni giyerler.

7.2.2. Yörük Kadın Giyimi

Yörüklerde ise, süs daha ön plandadır. Bu yüzden de el işi çok fazladır. Çine ve çevresinde yeni evlenen gelinin evliliğinin ilk günü başı törenle bağlanır ve geline çiçek motifli işli paçalıklı don giydirilir. Böylece, gelin ata bindiğinde giysinin yırtmaçlarından paçalıklar çiçek demeti gibi gözükür. Çiçekler bolluğun, paçalıklı don ise evliliğin simgesidir. Gelinler gömleğin üstüne pamuklu el dokumasından çiçekli, kırmızı “Uğurcalık, göğüs kapağı veya iç yelek” giyerler. Üste giydikleri “üçetek”, altı parmak, karakalem, kutnu ve çitar denilen kumaştan yapılır. Üçeteğin beline ipekten yapılmış, çizgili “kuşak” bağlanır. En üstte de tokası lale biçiminde olan “gümüş kemer” takılır. Gelinin başının üzeri tamamen boncukla işlidir. Tepeye bağlanan yazmanın kenarları, gelinin yanaklarına dökülecek şekilde “yedi dağ çiçeği” oyasıyla süslüdür. Yazmanın üzeri tahta kalıpla yapılmış menekşe motifleriyle süslüdür, yazmanın kendisi beyazdır. Baş örtüsünün tam tepesi ise beş renkli “kabak çiçeği” motifiyle süslüdür. Baş örtüsünün etrafına, işlenmiş sümbüller aşkı ve mutluluğu dile getirir. Arkasında yirmidört Oğuz Boyu’ndan birinin damgası bulunur. İşlemesi zincir işi, iğne işi veya abani adı alan kasnak işidir.

Şimdilerde bu tip giyimler sadece düğünlerde görülmektedir.

8. BÖLÜM

HALK OYUNLARI VE EZGİLERİ

8.1. Aydın Halk Oyunları

Aydın yöresinde zeybek oyunları oynanır. Zeybek kelimesi Özbekçe'de "silahlı kişi" anlamına gelir. Zeybeklik ve zeybek oyunları ilk olarak, Ege bölgesinde Türkmenler tarafından yiğitlik ve erlik ifadesi olarak ortaya çıktı. Zeybek ve efe "ağabey" anlamındadır. Aydın yöresinde, erkekler ağır zeybek, kadınlar ise genelde kırık zeybek oynarlar. Zeybek oyunları bireysel oyunlardır. Bu yüzden bir serbestlik göze çarpar. Herkes aynı gibi oynuyor gözükse de kişisel tavırlar ayırt edilebilir. Oynayan her kişinin kendine has yorumu vardır.¹

Karma oyunlarda kadınlar, geleneksel oyun tavrını taşımakla birlikte erkek oyunlarının etkisi altındadır. Erkekler oyunlarını aynen sergilerken kadınlar figürleri küçülterek kadına has tavırla oynarlar.²

Erkekleri ağır zeybek oynarlar. Davul ve zurna eşliğinde oynanan ağır zeybekler genellikle 9/2 lik, 9/4 lük ritimle oynanır. Ritm aynı zamanda oyundaki her hareketin başlangıç ve bitişini gösterir. Örneğin; yörede oynanan "Harmandalı" oyununa bakılınca özellikle ritmin oyunda ne kadar belirleyici olduğu görülür. Ağır zeybek oyunlarında serbestlik vardır, ancak bu figür uydurma anlamına gelmez. Zeybeklerde oyun karşı karşıya oynanır. Zeybek oyunları genel olarak "gezinleme" veya "gezenleme" adı verilen, müzisyenlerin icra ettiği küçük bir bölümle, veya iki beyiti söylenen bir türküyle başlar. Gezenleme bölümünde oyuncular ritmin uyumuna bağlı kalarak duraklamalı adımlarla, kollarını yanlarda bırakıp bir kartal tavrıyla yürürler. Bu gezenleme tek bir oyun içinde üç defa yapılabilir. Bu üç tur bir nevi gelenektir.

¹ Doç. Fikret Değerli, Oyun Havaları Ders notları, İstanbul, 1993-1994 Ders Yılı.

² Şadiye Danacı, Bitirme Ödevi, Aydın Yöresi Kadın Oyunlarının Genel İncelemesi, Temmuz 1992, s.15

Zeybek oyunları geleneksel olarak yavaş ritimde başlar oyun sonuna doğru hızlanır. Yani ritim ağır zeybeklikten, kıvrak zeybekliğe doğru gider.

Zeybek oyunları açık alanda oynanıyorsa davul, zurna ve sipsi ile oynanır. Kapalı yerlerde oynanıyor ise bağlama ve kemane gibi sazlar kullanılır. Davul, zurna'dan oluşan çalgı grubunda çift zurna ve tek davul bulunur. Zurnalardan bir tanesi ezgiyi çalar, diğer zurna ise sürekli dem tutar. Bu da hem oyuncuya hem de dinleyene ayrı bir zevk verir. Son zamanlarda klarnet de enstruman olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Efenin oynadığı oyun ağır, zeybek ve kızanların oynadıkları ise daha kıvraktır.

8.1.1. Erkek Oyunları

Erkek oyunlarında kollar yukarıya kartal biçiminde kalkar, eller bilekten hafifçe içeriye doğru kıvrıktır. Göğüs biraz içeri çekiktir. Bacaklar yürüyüşlerde kalçadan ve dizden kullanılır. Kollar aşağıda kullanıldığı zaman ise sanki koltuk altlarında bir şey taşırmış gibi hafif kalkıktır. Kollar aşağıda iken el parmaklarının arası açık şekilde kullanılır. Oyun esnasındaki yürüyüşlerde adımlar yere sertçe basılır. Bu zeybeğin kendine güveninin ifadesidir. Oyun başında kollar salıverilmiş olarak dolanır. Ritmik ezgi başladığında ise ezginin 3 zamanlı yerinde bir nara atılarak oyuna giriş yapılır. Oyun birkaç kez döndükten sonra oyuncunun işareti ile tekrar gezenlemeye geçilir.¹ Erkekler zeybek oyunu oynarlarken yüzlerinde ciddi bir ifade olur, gülmek, oyunu tamamı ile tavrından dışarı çıkarır.

Oyunlarda yere dizleri kırarak dizlerin üstüne düşmek, bir dizi kıvrarak diğer dizi yere vurmak göze çarpan hareketlerdir.

¹ Doç. Fikret Değerli, Oyun Havaları Ders Notları, İstanbul, 1993-1994 Ders Yılı.

Oyunlar bazen kişisel, bazende toplumsal olayları anlatır. Hareketler yiğitlik kavramı ön planda tutar.

8.1.1.1. İki Parmak Zeybeği

Kahramanlıkları dillere destan olan Yörük Ali, Çakıcı ve Çakırcalı Efeler oyunlara büyük bir zenginlik katmıştır. Aydın'ın "İki Parmak Zeybeği", "Kadı Kuyusu" türküsüyle oynanır. Bir dörtlüğü şöyledir;

Kadı Kuyusu'dur bizim köyümüz

Germenciklidir aslımız, soyumuz

İçimizden yine garip kaldı birimiz

Gel kavuştur sen ey Boranlı dağlar

Eller göğsünde bir gelin ağlar

İki parmak zeybeği, çok ağır zeybeklerdendir. Bu oyunun ezgisi daha önceleri üç telli bağlama ile çalınırdı. Mızrap yerine ise işaret ve orta parmaklar kullanılırdı. Bu yüzden bu zeybek oyununa iki parmak zeybeği denilmiştir. Oynayan kişiler iki parmak zeybeği oynamak istediklerinde müzisyenlere iki parmağını gösterirler. Bu oyunu iki zeybek yürütür. Eller yukarıda olup, iki parmak birbirine değdirilir.

8.1.1.2. Harmandalı Zeybeği

Harmandalı zeybeği Aydın'dan başka İzmir'de de görülür. Diğer zeybek oyunlarına nazaran daha kıvrak olan bir zeybek çeşididir (Bu sadece Harmandalı Zeybeği için değil, diğer zeybek oyunlarının da figürlerin uzun olması nedeniyle tercih sebebidir). Aydın denildiği zaman akla gelen ilk oyun Harmandalı'dır. Aydın'lı olup da bu oyunu bilmeyen yoktur.

8.1.1.3. Sabah Namazı Zeybeği

Sabah namazı oyunu Aydın'da yöre güreşlerinden kalma belirli hareketlerden esinlenir. Bir zeybeğin sabah kalktığında kendini o güne hazırlamasını ifade eder. Bir sıra üzerinde duran oyuncuların tek tip

hareketleri yaparken yere diz vuruşlar oyununun temel karakteridir. Bu oyun da diğerleri gibi tebessüme yer vermez, ciddiyet hakimdir.

8.1.1.4. Kocaarap Zeybeği

Bu oyunda yiğitlik ve kahramanlıkla ilgilidir. Yere sert bir tavırla diz konur ve adım atılır. Oyun tek kişi tarafından oynanır. Hareketler oldukça ağır ve zordur. Kartal gibi kolların kaldırılışı bu oyunda da görülmektedir. Sözleri;
Kocaarap dedikleri bir kara dana
Çeker bıçağı girer meydana
Böyle aslan doğurmaz her ana
şeklindedir.

8.1.1.5. Aydın Zeybeği (Ağır Zeybek)

Aydın zeybeğine ağır zeybek de denilmektedir. Ege bölgesinin temkinli ve ağırbaşlı oyunudur.¹ Diğer Ege illerinde de görülür. Figür başlarında diğer oyunların başında görüldüğü gibi üçleme yapılır. Sağ ayak öne basar, sol ayak onu takip edip ileri basar, üçüncü harekette sağ ayak geri gelir, sol ayak da geri basar ve sağ ayak yerdeyken sol ayak yanına gelir ve beş harekette figür tamamlanır. Kollar aşağıdadır. Bu hareketi iki defa tekrar edilir. Sonra, kollu yürüyüş, sallama ve soldan dönme, diz çökme, dönme, geri yürüme, çapraz ve bağlantı hareketleri ile oyun tamamlanır.²

8.1.1.6 Erkek Oyunları İsimleri

Aydın'da oynanan zeybek oyunları şunlardır; Süslü Jandarma, Nalbant Zeybeği, Ağır Tavas Zeybeği, Abalım Zeybeği, Yörük Ali Zeybeği, Ödemiş Zeybeği, Nazilli Zeybeği, Germencik Zeybeği, Kadioğlu Zeybeği, Kuruoğlu Zeybeği, Tahtacıoğlu Zeybeği, Hataboğlu Zeybeği, Sinanoğlu Zeybeği, Abdal Havası Zeybeği, Bayındır Koşması Zeybeği, Yağmur Yağdı Zeybeği, Kocaarap Zeybeği, Aydın Zeybeği, Ortaklar Zeybeği, Harmandalı Zeybeği, Arpazlı Zeybeği, İki Parmak Zeybeği, Boşan da Dağlar, Kozak Oyunu,

¹ Mahmut Ragıp Gazimihal, Türk Halk Oyunları Kataloğu I.Cilt, Ankara, 1991, s.60

² A.g.e. s.23

Kerimoğlu, Çine Zeybeği, Tavas Zeybeği, Muğla Zeybeği, Sabah Namazı, Somalı Zeybeği, Soğuk Kuyu Zeybeği, Damderesi Zeybeği, Milas Zeybeği, Pazardan Aldım Halı, Eklemedir Koca Konak.¹

Oyunların bir kısmı Aydın iline özgü, geri kalan kısmı ise diğer Ege illeri ile ortak oynanan oyunlardır.

8.1.2. Kadın Oyunları

Kadın oyunları Kırık Zeybekler olarak adlandırılır. Türkülü oyunlar çoğunluktadır. Kadın oyunlarında oyuncular, erkek zeybek oyunlarının aksine daha güler yüzlüdürler. Ezgilerinde ritmik yapı olarak 9/8 lik zaman çoğunluktadır. Kadın oyunları oldukça kibar ve narindir. Kadınlar kollarını kaldırdıkları zaman koltuk altları gözükmeyiz. Eller çene hizasına olup, dirseklerden kıvrıktır. Parmaklar genellikle birbirine sürtülerek ses çıkartılır. Ayaklar ve bacaklar vücuttan fazla ayrılmadan hareketler yapılır. Bacağı ileri atışlarda, büyük adımlar yoktur. "Kadın oyunlarındaki kıvraklık erkeklerle birlikte oynadığında yerini ağırbaşlılığa bırakır. Adımlar çapraz atılıp, topuk-taban-burun şeklinde basılır. Oyun esnasında omuz hizasında bulunan kollar bekleme bölümünde ağır ağır yanlara indirilir. Diz kırmalara rastlanır."² Kız oyunlarından Harmandalı'nın başında aynı erkekler gibi üçleme yapılır.

Hareketler erkeklerinki kadar sert değildir, adımlar daha küçük atılır. "Ayak burunlarında yürünür, sıçranır, yaylanılır, diz kırılır, fakat hiçbir zaman koşma durumu görülmez. Yürüme figürlerinde, vücut belden hafifçe geriye yaslanır. Bütün oyunlar yarım yada tam dönüşlerle süslenir"³

Kadın oyunlarında ensruman olarak darbuka, def,dümbelek, davul, cura, divan sazı ve bağlama kullanılır.

¹ Şadiye Danacı, Bitirme Ödevi, Aydın Yöresi Kadın Oyunlarının Genel İncelemesi, İstanbul, Temmuz 1992, s.14

² A.g.e. s.15-16

³ A.g.e. s.20

Oyun esnasında kadınlar ayak tabalarını seyirciye göstermezler. Dizlerden küçük yaylanmalar da kullanılır. Bazı oyunların sonunda baş yana dönük olarak yere bakılarak, kollarda çene hizasından yanlara sarkıtılarak oyun bitirilir. Oyunlar genelde vücudun sırt kısmı dik olarak oynanır.

Türkü söylenerek müzik eşliğinde oynanan kadın oyunları: Guduşlünün Çeşmesi, Kadın Oynatma Havası, Pembe Girebimin Oyası, Uzun Kavak, Siyah Makarada İplim, Söke Oyun Havası, Şu Dalmanın Dağını, Çine Çayı, Hergün Serhoş, Altı Kızlar, İnce Memed, Çıtır-Pıtır Basmalar,

8.1.3. Sonuç

Zeybek oyunları bireysel olduğu için figürler aynı dahi olsa tavırlarda kişisel farklılıklar görülür. Ülkemizin diğer yörelerinde oynanan oyunlardan çok farklıdır. Erkek oyunlarında zeybek figürlerinin kartal görünümünde olmasında, çeşitli Türkmen ve Yörük oymaklarının kartal motifi kullanmaları ile bir bağlantı kurulabilir. Erkek oyunlarındaki sert, yiğit tavrı kadın oyunlarında yerini tebessüme ve inceliğe bırakır.

İki Parmak Zeybeği

Kimden Alındığı : —

Yöresi: Aydın
Süresi : —

Derleyen : İst. Bel. Kons

Derleme Tarihi : Şubat 1971

Notaya Alan: Y. Paşmakçı

The musical score for "İki Parmak Zeybeği" is written in 2/4 time and consists of seven staves. The key signature is one flat (B-flat). The score begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The first staff contains a melodic line with a triplet of eighth notes. The second staff continues the melody with a similar triplet. The third staff features a more complex rhythmic pattern with sixteenth notes. The fourth staff includes a section marked with a 'S' symbol, indicating a specific ornament or technique. The fifth and sixth staves continue the melodic development with various rhythmic patterns. The seventh staff concludes the piece with a final melodic phrase and a 'S' symbol at the end.

Nalbant Zeybeği

Kimden Alındığı : İsmet Okyay, Bekir Onur
Yaşar Okyay

Derleyen: T.R.T. Müzik Dairesi Başkanlığı

Derleme Tarihi : —

Notaya Alan: Mehmet Özbel

Yöresi: Aydın
Süresi : —

Musical score for Nalbant Zeybeği, featuring seven staves of music in 2/4 time with a key signature of two flats. The score includes various musical notations such as treble clefs, notes, rests, and trills. A large red watermark 'X' is overlaid on the score. The word 'SON' is written at the end of the sixth staff, and the signature 'B.Selçu' is at the bottom right.

Söke Oyun Havası

Kimden Alındığı: Hasan Kabakçı

Yöresi: Aydın Söke

Derleyen: M. Sarısözen
Derleme Tarihi: —
Notaya Alan: M. Sarısözen

Süresi : — §

Süslü Jandarma

Derleyen : T.R.T. Müz. Dai. Bş

Kimden Alındığı: Bekir Onur - İsmet Okyay

Derleme Tarihi :---

Notaya Alan: Mehmet Özbek

Yöresi: Aydın
Süresi : ---

The musical score is written on a single treble clef staff in 2/4 time. It begins with a key signature of one sharp (F#). The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests and a final whole note. The score is divided into nine staves, each containing a continuous line of music. A large, faint watermark 'X' is visible in the background of the page.

This page contains eight staves of musical notation, all in treble clef. The notation is a single melodic line. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The music consists of eighth and sixteenth notes, with some triplets and rests. A large, faint watermark is visible in the center of the page, consisting of a stylized 'X' shape with the letters 'S' and 'M' on either side.

Yörük Ali Zeybeği

Kimden Alındığı : —

Yöresi: Aydın

Süresi : —

Derleyen: T.R.T Müzik Dairesi Başkanlığı

Derleme Tarihi : —

Notaya Alan: Yaşar Aydaş

The image displays a musical score for the piece "Yörük Ali Zeybeği". The score is written on eight staves, each beginning with a treble clef and a 9/4 time signature. The music is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests and dynamic markings. A large, faint watermark is visible in the background of the score.

8.2. Halk Edebiyatı ve Halk Müziği Ezgileri

8.2.1. Aydın'da Yöresel Halk Edebiyatı

Aydın ili tarihinde antik yerleşim merkezlerine oldukça fazla sahip olduğu için diğer kentlere göre oldukça değişik özelliklere sahiptir. Antik yerleşim merkezleri kültür, sanat ve uygarlıkta oldukça ileri gitmişlerdir. İlin Aydınoğulları'nın merkezi olması, Selçuklu ve Osmanlı kültürünün içinde olması halk edebiyatını da oldukça etkilemiştir. Aydın, merkezi otoriteye baş kaldırmış, bağımsız birimler halinde hareket eden, Celali isyanların en çok görüldüğü yerlerden biridir. Aydın'ın kendi kendine yetmesi halk edebiyatının yanısıra divan edebiyatının da özellikle Aydın'ın merkezi ve Nazilli'de etkili olmasını sağlamıştır. İlide bulunan bir çok medrese, bilimden, kültüre, sanattan dine kadar pek çok kimse yetiştirmiştir.

Ayrıca, Aydın'da yaşayan Yörükler'in de etkisi olmuştur. Aydın'da başkaldırma geleneğiyle birçok efe yetişmiştir. Efelerin ortaya çıkmasıyla da apayrı bir halk edebiyatı gelişmiştir.

8.2.1.1. Şiirler

Yöresel şairlerin hem halk hem de divan edebiyatı tarzında ürünleri olmuştur. Bu arada da bazı halk şiirlerinde divan edebiyatının etkilerine de rastlarız.

Aydın'da yetişen şairler, İstanbul'la ilişkilerini hiç bir zaman kesmemişlerdir. İçlerinde sarayda hocalık edenler dahi olmuştur. Aydın, halk edebiyatı kapalı edebiyat değildir, kendine güven ve özerk bir kişilik taşır. Dışarıyla ilişkisini kesmeden, kendine has niteliğini korumuştur.

Aydın'lı olduğu düşünülen Aşık Ömer hemen hemen halk şiirinin bütün biçimlerini denemiştir. Genel yaşamdan, bireysel konulara inmeye bunları işlemeyi iyi bilmiştir. Güzellere sevgilisine biraz da, felsefe katmayı sevmiştir. Birkaç örnek vermek gerekirse;

Sıfat - ı aslımız beyan edelim
 Bizim meskenimiz serhad ilidir
 Zat - ı cemilimiz beyan edelim
 Vatan - ı aslımız Aydın ilidir.

Kurulalı neler çekmiş
 Yalan dünyaya sorsana
 Nice bin türlü kan etmiş
 Akan deryaya sorsana

Ela gözlerine kurban olduğum
 Yüzüne bakmaya doyamadım ben
 İbret için gelmiş derler cihana
 Noktadır benlerin sayamadım ben

8.2.1.2. Söylenceler

Aydın yöresi, özellikle Antik çağ söylenceleri yönünden zengindir. Halikarnas Balıkcısı, Anadolu Efsaneleri ve Anadolu Tanrıları adlı eserinde Anadolu'nun özellikle batı kesiminin söylenceler açısından Yunanistan'dan daha zengin olduğunu belirtir. Bu efsaneler arasında konusu Millet'te geçen "Kupidon ile Psike" Beşparmak Dağları'yla Bafa Gölü kıyısında geçen "Endimiyon" ve "Meander" (Menderes) efsanesi vardır. Bölge Türklerin egemenliğine girdikten sonra Türk söylenceleri de ortaya çıkmıştır. Hatta bazı söylenceler antik çağdan kalma biçimiyle değil, Türk ve İslam kültürüne uyarlanmış biçime girmiştir. Dinarlı Demostat'ın aktardığına göre "Meander"(Menderes) Efsanesi" şöyledir.

"Anabelen Vadisi'nde Meander adında biri yaşarmış. Zamanla Meander, yiğitlikleri ve askeri yeteneklerinden dolayı komutan seçilmiş. Bir süre sonra ordusunun başına geçmiş Pesinunt Kenti'nin üzerine yürümüş. Yaptığı savaşta yenilgiye uğramış. Yenilen Meander bunu üzerine, tapınaklarındaki değerli hazineleri, tüm varlığını askerlerine bırakmış, sonra bir tanrıçaya

rastlamış, bu tanrıça aklını başından almış. Meander aklını yitirmiş ve karısını, oğlunu öldürmüş. Dağa sonra da kendini Anabelen Irmağı'na atmıştır. Bu olaydan sonra bu ırmağa "Meander" yani Menderes ismi verilmiştir."

Geleneksel halk edebiyatı ürünü olan masallar Aydın'da yaygındır. Anonim olan bu masallar, yıllar geçtikçe ağızdan ağıza dolaşarak yeni biçimler alıp günümüze kadar ulaşmıştır.

8.2.1.3. Maniler

Manilerin de halk edebiyatında önemli yeri vardır. Bu küçük şiirler çok şey ifade eder. Aydın'da maniler zaman zaman türkülerde değişmiş, halk oyunlarına söz olmuştur. Aydın, manileri lirik özellik taşıyor, ana temaları seveda ve ayrılıktır. Bunların haricinde yörede toplumsal özellikler taşıyan manilere de rastlamaktayız.

Minarede ezan var
Gülbahçede gezen var
Şu Aydın'ın içinde
Gün görmedik güzel var

Portakal dilim dilim
Darılmış benim gülüm
Ben gülüme ne deyim
Kurusun ağızım dilim

Asmanın direkleri
Uzundur herekleri
Altın bilezik ister
O yarin bilekleri

Sini sini şekerim
Üstüne bal dökerim
Gelin senin kahrını
Oğlum için çekerim¹

Kazan delik kaynana
Dişi gedik* kaynana
Oğlun çerez getirdi
Sensiz yedik kaynana²

¹ Deniz Şener, Bitirme Ödevi, Söke Halk Müziği ve Yeni Derlemeler, İstanbul, Haziran, 1994, s.24

² A.g.e., s.25

* Dişi Gedik : Dişsiz

8.2.1.4. Ninni ve Tekerlemeler

Ninniler ve tekerlemeler ise, ritmik yapıyı, ses yinelemelerini temel alan halk edebiyatı ürünleridir. Bazen sesin, ritmin asıl amaç düzeyinde olduğunu, bazen de anlamsız oluşumlara dönüştüğü görülür. Tekerlemeler arasında inceden inceye bir alay da sezilir. Aşağıdaki tekerleme Germencik ile Ortaklar arasında geçen ince alaylı bir çekişmeyi anlatır.

Gağı va gagıcık va

Gağıdan gagiya fak va

Gağı olu bağnak gibi

Gağı olu dığnak gibi

Gemenciğinin gagısının

Ortakların gagısının arasında

Orta bağnak kadar fak va

Aydın'da gördüğümüz halk edebiyatı üzüntüye, kedere yer vermeyen cinstendir. Yörenin iklimi insanları acılara sürüklememiştir. Canlı, neşeli oluşları halk edebiyatına da yansımıştır.

8.3. Aydın Yöresinin Halk Müziği

8.3.1. Melodik Yapıları

Aydın'da halk müziği denilince zeybek anlaşılır. Zeybek müzikleri melodik yapılarına göre ağır ve kıvrak zeybekler olmak üzere ikiye ayrılır. Ağır zeybekler 9/2,9/4,7/4 lük şeklindedir. Kıvrak zeybekler ise 9/8'lik ritmik yapıya sahiptir. Ancak, bazı zeybeklerde usul değişikliği görülebilir. 2/4,4/4'lük şekillerde olan türkülere de rastlanır. Çok ender olarak da karma usul kullanılmış türküler görülür. Aydın türküleri arasında uzun havalara rastlanmaz. Türküler belli bir usule göre söylenir. Halk müziğimizde bulunan dizilerden, Aydın kırık havalarında en çok "Yahya Kerem ve Düz Kerem" ayaklarının dizileri kullanılır. Bu iki dizinin haricinde "Bozlak, Garip, Muhalif dizilerinin de kullanıldığı görülür. Bazıları da iki dizi bir arada kullanılarak oluşur. Örneğin; yahyalı kerem dizisiyle başlayıp, garip dizisiyle biten "Germenciynen - baltacığın arası" türküsü.

8.3.1.1.Kırk Havalarında Kullanılan Ayakların Dizileri

Yahyalı Kerem Ayağı Dizisi;

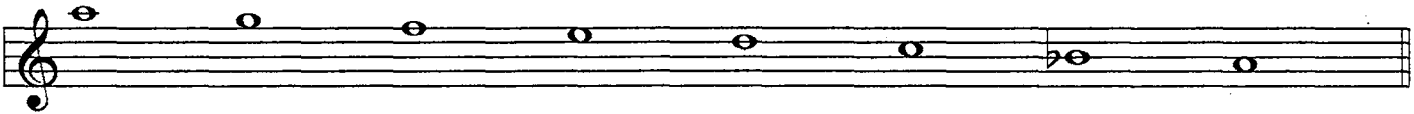
Düz Kerem Ayağı Dizisi;

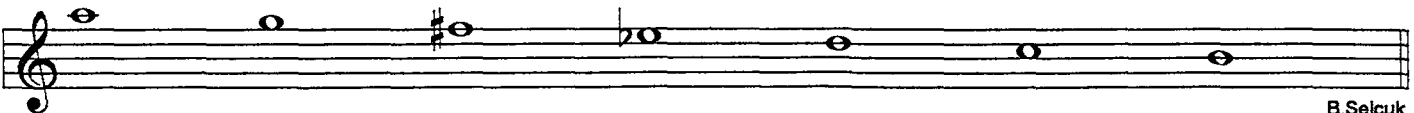
Garip Ayağı Dizisi;

Bozlak Ayağı Dizisi;

Muhalif Ayağı Dizisi;

8.3.1.2. Kırk Havalar

Yahyalı Kerem Ayağı Dizisinde Örnek Türküler :

Abalımın Cepkeni (Abalı Zeybeği) (T.H.M. No : 941)

Ritmik yapısı 9/4'lük bileşik usuldür. $2+2+2+3=9$ şeklindedir. La notasında karar verir. Ses genişliği peste sol ile tizde la arasındadır. Re notasında asma kalışlar yapar.

Hergün Sarhoş (T.H.M. No : 1617)

Ritmik yapısı 4/4 lük ana usuldür. La notasında karar verilir. Ses genişliği peste la ile tizde do notaları arasındadır. Re notasında kasma kalışlar yapar.

Şu Dalmanın Dağını (T.H.M. No : 1494)

Ritmik yapısı 9/8'lik bileşik usuldür. $2+2+2+3=9$ şeklindedir. La notasında karar verir. Ses genişliği peste sol ile tizde sol anahtarı arasındadır. Re notası üzerinde asma kalışlar yapar.

Top Yatağın Önü Gayfe (T.H.M. No : 1510)

Ritmik yapısı 11/8 ve 15/8'lik iki karma usulden meydana gelir. $2+3+3+3+=11$ ve $2+3+3+3+2+2+=15$ şeklindedir. La notasında karar verir. Ses genişliği peste la ile, tizde do notaları arasındadır. Tizde la noktası üzerinde asma kalışlar yapar.

Düz Kerem Ayağı Dizisinden Örnek Türküler

Çaktım Çaktım Yanmadı (T.H.M. No : 284):

Ritmik yapısı 9/4'lük bileşik usuldür. $3+2+2+2+=9$ şeklindedir. La notasında karar verir. Ses genişliği peste sol ile tizde sol notaları arasındadır.

Şu Dalmadan Geçtin mi (Yörük Ali) (T.H.M. No : 801):

Ritmik yapısı 9/8'lik bileşik usuldür. $2+2+2+3+=9$ şeklindedir. La notasında karar verir. Ses genişliği peste sol ile tizde sol notaları arasındadır. Re notası üzerine asma kalışlar yapar.

Garip Ayağı Dizisinden Örnek Türküler ;

İnce Mehmet (T.H.M. No : 1049):

Ritmik yapısı 9/8'lik bileşik usuldür. 2+2+2+3=9 şeklindedir. Ses genişliği peste la dan tizde sol notaları arasındır. Re notası üstünde asma kalkışlar yapar.

Muhelif Ayağından Örnek;

Kamalı Efe (T.H.M. No: 2416):

Ritmik yapısı 9/8 lik birleşik usuldür. 2+2+2+3=9 şeklindedir. Si notasında karar verir. Ses genişliği peste sol ile tizde la notaları arasındır. Si notası üzerinde asma kalkışlar yapar.

Bozlaık Ayağı Dizisinden Örnek Türküler;

Eklemedir Koca Kavak (T.H.M. No: 1009)

Ritmik yapısı 4/4 lük birleşik usuldür. La notasında karar verir. Ses genişliği peste sol ile tizde la notaları arasındır. Do notasında asma kalkışlar yapar.

Germenciynen-Baltacığın Arası (T.H.M. No: 1038)

Yahyalı Kerem ayağı dizisiyle başlayıp, Garip ayağı dizisiyle biten türkülere bir örnek olarak da "Germenciynen-Baltacığın Arası" türküsü vardır. türkünün ritmik yapısı 2/4'lük ana usuldür. La notasında karar verir. Ses genişliği peste sol ile tizde sol notaları arasındır. Pesteki sol notası üzerinde asma kalkışlar yapar.

Ezgilerde daha çok Yahyalı Kerem ve Düz Kerem dizileri kullanılmıştır. Ritmik açıdan 9 zamanlı usullerin daha çok D tipi (2+2+2+3=9) görülür. 4 zamanlı usullere de sıkça rastlanır.

8.3.2. Edebi Şekilleri

Bu türkülerde edebi açıdan daha çok kavuştaklı mani dörtlükleri kullanılmıştır.

Abalımın Cepkeni:

Abalımın cepkeni safı sırma ilikli

Abalımı vuranlar onikide Giritli

Abalım abalım, başı aman belalım

Abalım abalım, gözleri elalım

(Bağlantı) Yanımda efeler yandım abalı da zeybeğe

Yandım da dostlar yandım, abalı da zeybeğe

Bentleri beyitlerden oluşan kavuştaklar 4 dize olan koşma tipidir.

-----a

-----a

-----b

-----b

-----c

-----c

Hergün Serhoş:

Hergün serhoş hergün serhoş

Şu Aydın'ın uşağı

Al kanlara boyanmış da tarabulus kuşağı

(Bağlantı) Aman aman yane yoktur çare

Eller ala ne derler

Mani dörtlüklerden oluşan kavuştaklı 2 dize olan bir türküdür.

-----a

-----a

-----c

-----b

-----d

-----e

Şu dalmanın Dağını:

Şu dalmanın aman dağınıda duman bürüdü

Yar senin için aman civan ömrüm çürüdü

Üçyüz atlı aman beşyüz yayanda yürüdü

(Bağlantı) Şu dalmanın aman çeşmeleride burmalı

Yar üstüne aman yar seveni de vurmali

Bentleri 3'lüklerden, kavuştakları 2 dizeden kurulu bir türküdür.

-----a

-----a

-----a

-----b

-----b

Top Yatağın Önü Gayfe:

Top yatağın önü gayfe

Ah oturmuşlar tayfe tayfe

Beyaz fincan siyah gayfe

(Bağlantı) Ah yeter olsun yeter olsun

Kız dillerin şeker olsun

Bentleri 3'lü manilerden oluşan kavuştakları 2 dize olan bir türküdür.

-----a

-----a

-----a

-----b

-----b

Çaktım Çaktım Yanmadı:

Öf çaktım yanmadı

Yosmanın kızı

Sözlerime kanmadı

Haydi yallah
 Şu mehlede yangın var
 Yosmanın kızı
 İçimizde baygın var

Bentleri mani dörtlüklerden oluşan kavuşstaksız bir türküdür.

-----a
 -----x
 -----a
 -----a
 -----b
 -----c
 -----b

Şu Dalmadan Geçtin mi (Yörük Ali):

Şu dalmadan geçtin mi

Soğuk sular içdinmi

Efelerin içinde

Yörük Ali'yi seçdin mi

(Bağlantı) Hey gidinin efesi

Efesi efelerin efesi

Bentleri mani dörtlüklerden oluşan kavuşstakları 2 dize olan bir türküdür.

-----a
 -----a
 -----x
 -----a
 -----b
 -----b

İnce Mehmet:

İnce Mehmet efem martın takmış da goluna

Salıda vermiş efem hem sağınada soluna

Nasıl da giydin efem şu güzelim canına

(Bağlantı) Aman dostlar geldi de dayandı

Yorgunda değil efem ben o yare vurgunum

Bendleri 3'lü kavuştakları 2 dizeden oluşan bir türküdür.

———a

———a

———a

———b

———b

———c

———c

———c

———b

———b

Kamalı Efe:

Aradılar sordular

Birgi içinde buldular

İnce tuzak kurdular, yar fidan boylum

Kamalıyı vurdular

İzmir'in kavakları

Dökülür yaprakları

Bana çakıron derler, yar fidan boylum

Yakarım konakları

Mani dörtlüklerinden meydana gelen kavuştaksız bir türküdür.

———a

———a

———x

———a

Eklemedir Koca Kavak:

Eklemedir koca konak ekleme (Aman aman)

Nazlıda yarım yine geldi aklıma

Nasıl edeyim başımdaki sevdaya (Aman aman)

Aman aman dostlar yoldan geldim yorgunum

Orta da boylu bir güzele vurgunum

Bendleri 3'lüklerle kurulu, kavuştaklarında ise sadece kafiye benzerliği vardır.

-----a

-----a

-----a

-----b

-----b

Germenciynen Baltacığın Arası:

Germenciynen Baltacığın arası (Aman aman of)

Yaktı beni dom dom kurşun yarası

Aman doktor nedir bunun çaresi (Aman aman of)

(Bağlantı) Gitti yarım gitti elden ne çare

Kader kısmet böyle yazmış ah ni çare

-----a

-----a

-----a

-----b

-----b

Aydın yöresinin kırık havalarının sözlerinde değişik bir ağız farklılığı vardır. günlük yaşamda kullanılan Ege'ye has ağız farklılıkları kırık havaların sözlerine de yansır.

Al kanlara boyanmak: Vücudun hemen hemen her yerinden yaralanmak.

Ateşime düşesi: Aşkının büyüklüğünü sevgiliye göstermesi ve sevgilinin de kendisi kadar büyük aşk duymasını istemektir.

Beşparmak dağından gece geçmek: Aydın ili sınırları içinde bulunan Beşparmak dağından eskiden saldırıdan korunup geçmek zor olduğu için, oradan gece geçmek bir yiğitlik ifadesidir.³

Ciğerimin Köşesi : Sevgilinin kıymetli olduğunu anlatır.

Cüml - alem : Herkes, bütün insanlar.⁴

Dalburuş kuşak : Aydın'da şalvar ve camadan kesimine bağlanan , üzerine silahlık bağlanan kuşaktır.

Dalma Dağı : Aydın ili sınırları içinde bulunan Dalama Çayının yakınlarındaki dağ.

Efelerin seçmesi : Efelerin içinde en yiğit, en güçlü olanı.

Fes kozası : Efelerin fesinin üzerinde bulunan ağır püskül.

Kabrin dar gelmesi : Gençlikte ölümün çok zor gelmesi.

Kurşunun sol yanından dolanması : Vücudun sol tarafından kurşun yarası almak.

Mehle : Mahalle.

Sevdiğinin hurma dalı olması : Sevgiliye, kutsal bir meyve olan, hurma kadar çok önem vermek, inanmak.

Tarabulus kuşağı : Trablus kuşağı: Tiftikten yapılan özel bir şekilde dokunan çizgili motifli bir şekil kuşak.

Tayfe tayfe : Ayrı ayrı gruplar halinde bulunmak.

Uşak : Erkek kişi, halk.

Yosmanın kızı : Acı çektiren sevgili

³ Seher Oflas, Orhan Oflas Görüşmeleri, İstanbul, Mart 1997

⁴ Esin Sezen Yüksek Lisans Tezi, Türk Halk Müziğinden Deyimler-Terimler, İstanbul, Haziran 1990, s. 9

Abalı Zeybeği

Abalımın Cepkeni

Kimden Alındığı: Nazmi İlyas - Ahmet Yamacı

Yöresi: Aydın
Süresi : —

Derleyen: M.Sarısözer
Derleme Tarihi : —
Notaya Alan: M.Sarısözer

(Saz...)

A ba lı mın cep ke ni
Beş par mak da ğın dan

Sa fi sır ma i lik li A ba lı mı vu ran lar
Ge ce a man ben geç tim geç tim A na dan ba ba dan

O ni ki de gi rit li (Saz) A ba lı mı vu ran lar
Yar da na man vaz geç tim A na dan ba ba dan

O ni ki de gi rit li A ba lı ma ba lım
Yar da na man vaz geç tim " " " " " "

Ba şı a man be lâ lım A ba lı ma ba lım
" " " " " "

Şu Dalmanın Dağını

Derleyen : Bedia Akartürk

Kimden Alındığı : —

Derleme Tarihi : —

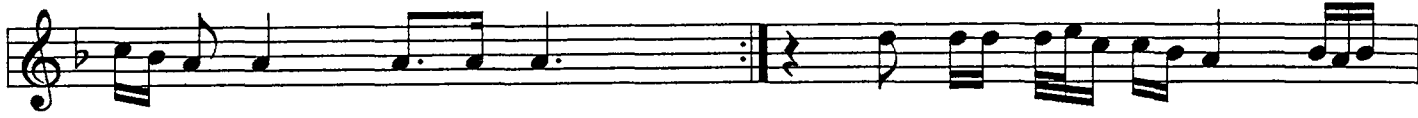
Yöresi: Aydın

Notaya Alan: Nida Tüfekçi

Süresi : ♩ = 116

Şu da l ma nı na man da ğı nı da du man da
Şu da l ma nı na man çeş me le ri de
Şu da l ma yı a man va ra ge le de

bü rü dü Yar se ni ni çi na
bur ma lı Ya rüs tül ne a
yo let ti m El kı zı nı a

man ci van ö m rü m çü rü dü
man yar se ve ni de vur ma lı
man ben ken di me de ya ret ti m

üç yü za t lı a man beş yüz ya yan da
ya rüs tül ne a man yar se ve ni de
el kı zı nı a man ben ken di me de

yü rü dü A ma nın da be y le r be y
vur ma lı " " " " " " " " " " " "
ya re t ti m " " " " " " " " " " " "

ler av dan ge l dim de yor gu nu m
" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "

Yor gunda de ği la man bir gü ze le de
 " " " " " " " " " " " "
 " " " " " " " " " " " "

vur gu nu m
 " " " " " "
 " " " " " "

B.Selçuk

Top Yatağın Önü Gayfe

Kimden Alındığı: Selahattin Tekakçe

Yöresi: Aydın

Süresi : ♩ = 88

Derleyen: Emin Alder
Derleme Tarihi : —
Notaya Alan: Emin Alder

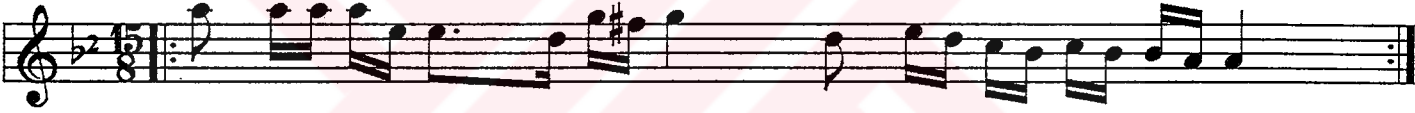
Top ya ta ğı nō nū gay fe
Top ya ta ğı nō nū ma ru l

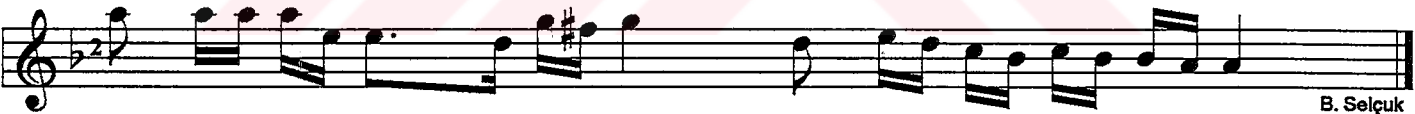
Ah o turmuş la r tay fe
Ah su la ra ka r hay rı l ha rı l

Be yaz fin can si yah gay fe
İN ce bel den si ki sa rı l

Ah ye te rol su n ye te ro l sun
" " " " " " " " " " " "

kız dil le ri n şe ke ro l sun
" " " " " " " " " " " "

B. Selçuk

Çaktım Çaktım Yanmadı

Kimden Alındığı : —

Yöresi: Ege

Süresi : —

Derleyen: M.Sarısozen

Noyataya Alan: M. Sarısozen

Derleme Tarihi : —

yos manm kı zı i çi miz de bay gın var
ö de miş te o kız ba na ne de miş
yos manın kı zı cüm le a lem di lin de

(Saz

B.Selçuk
)

Şu Dalmadan Geçtinmi

Derleyen : M. Sansözzen

Kimden Alındığı : —

Derleme Tarihi : —

Yöresi: Nazilli

Notaya Alan: M. Sansözzen

Süresi : —

Şu dal ma dan geç din mi so ğuk su lar iç din mi
Şu dal ma nın çeş me si ne hoş o lur iç me si
Cep ke ni nin kol la rı pa rıl dı yor pul la rı

e fe le rin i çin de yö rü-ka li yi seç din mi
yö rük de Ali yi so rar san e fe le rin seç me si
yö rük de A li ge li yor a çıl ay dın yol la rı

Hey gidi nin e fe si e fe si e fe le rin e fe si
" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "

B.Selçuk

İnce Mehmet

Kimden Alındığı: Mehmet Köseoğlu

Yöresi: Aydın

Süresi : —

Derleyen: Durmuş Yazıcıoğlu
Derleme Tarihi : Şubat 1971
Notaya Alan: Durmuş Yazıcıoğlu

İn ce de meh me te fem
Ö de mi şe e fem
mar tin tak müş da
bas km gel di de
go lu na
da yan dı
sa lı da ver mi şe fem
mav zer gur şu ne fem
hem sa ğı na da
sol ya nım da
so lu na
do lan dı
na sıl da gıy dı ne fem
kü çük de zey be ke fem
şu gü ze lim
mor cep ke nin
ca nı na
bo yan dı

a man da dost lar dost
 " " " " " "

lar yol dan gel dim
 " " " " " "

yor gu num
 " " " " " "

yor gun da de ği le
 " " " " " "

fem be no ya re
 " " " " " "

vur gu num
 " " " "

B.Selçuk

Kamalı Efe

Kimden Alındığı: Hamdi Sabancı

Yöresi: Aydın - Ödemiş

Süresi : —

Derleyen: Talip Özkan
Derleme Tarihi : —
Notaya Alan: Talip Özkan

A ra dı Lr sor du lar bir gi cin de bu l du
lar lar
İn ce tuzak k kur du la r ya ri fi da n bo y lu m
ka ma lı yı vur r du lar (Saz)

B. Selçuk

Eklemedir Koca Kavak

Kimden Alındığı : —

Derleyen: Ahmet Yamacı

Derleme Tarihi : —

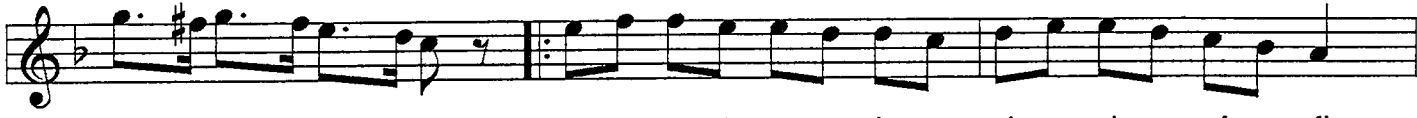
Yöresi: Aydın

Notaya Alan: Ahmet Yamacı

Süresi : —

Ek le me dir ko ca ko nak ek le
Bi zim ba ğın me nek şe si a lo
Bi zim ba ğa gi de ri ken ser ha

me a mana man naz lı da ya rim yi ne yi ne gel di
lur a mana man a lem de sev di ği ni de ya nar
ya a mana man çek ti ler ko lum dan be ni

ak lı ma na sıl e de yim
kü lo lur sev di ği ni
ten ha ya na sıl e de yim

ba şım da ki sev da ya a mana man
a la ma yan de lo lur a mana man
ba şım da ki sev da ya a mana man

a ma na mandost lar yol dan gel dim yor gu num
hay di hay di gi de lim ay na lı ka va ğa ü çü müz
a man a mandost lar ka bir de ba na dar ge lir

or ta da boy lu bir gü ze le vur gu num
ta ze de şef ta li dir bi zim yü kü müz
bu genç lik te ö lüm ba na zor ge lir

B.Selçuk

Germenciynen - Balatçıın Arası

Kimden Alındığı: Yöre Ekibi

Notaya Alan: M. Sarsözzen

Yöresi: Aydın

Derleme Tarihi : ----

Süresi : ----

Derleyen: M. Sarsözzen

Ger men ciy nen ba lat cı ğın a ra
Mey ha ne ye var dım em me iç me

sı a man a man of of yak dı be ni
di ma ma nam man of ar ka da şım

dom dom kur şım ya ra sı
düş ma nı miş bil me dim

yak tı be ni dom dom kur şım ya ra
ar ka da şım düş ma nı miş bil me

sı a man dok tor ne dir bu nun
dim ye di ye rim den kur şun ye dim

ça re si a man a man of
öl me di ma ma nam man of

git ti ya rim git ti el den
" " " " " " " "

ne ça re

kader kıs met böy le yaz mış ah ni ça re

B.Selçuk

9. BÖLÜM

YÖREDE KULLANILAN KELİMELER VE DEYİMLER

Abam : Ablam.

Alcem : Alacağım.

Altı parmak : Altı renkli, çubuklu şitare kumaş.

Armut altını : Kadınlarda yanağa takılan armut şeklinde veya armut şekli verilmiş üç altın.

Bakıve biyo : Bir defa bak.

Bene, beni : Çine'de bana demek.

Beşibiyede : Beş sarı lira büyüklüğünde altın.

Bide : Pide.

Billur : Kesme camdan kase, kap.

Bürüdü : Kapladı, her yanı sardı.

Bürümcük : İpek veya iplik dokumadan, serbest kalınca bükülen, el tezgahlarında dokunan kumaş, bu kumaştan yapılmış ter emici iç gömleği.

Camedan: Camadan. Zeybeklerin gömlek üzerine giydiği işlemeli ve kollu cepken.

Cavırın dölü : Türk veya müslüman olmayanın çocuğu.

Cepken : Zeybeklerin camadan üzerine giydiği işlemeli, kolsuz, kolları dikine ve boydan yırtmaçlı cepken.

Cigara : Sigara.

Civan : Genç, yakışıklı, sağlıklı erkek kişi.

Çevre : İşlemeli zeybek mendili.

Çiğdem : Ayçiçeği, siyah çekirdek.

Çitme kına : Özellikle el parmaklarına yakılan, kına yakma çeşidi. Pamuklu bezden yapılmış ince ipler, parmak uçlarından başlayarak baklava şeklinde ikinci parmak boğumlarından bağlanır. Bunun üstünden kına yakılır. Yedi saat kına bekletilir. Parmaklar, sönmemiş kireç ve nişadır karışımının içine batırılır, böylece kına tutan yerler karartılır. İplerin altı açık renk yani ten rengi olduğu için değişik bir görünüm alır. Tek çitme, çift çitme gibi çeşitlerine rastlanır.

Çoban düdüğü : İnce kamyştan yapılan 10-15 cm uzunluğunda 5-6 delikli, dilli veya dilsiz olan bir çeşit düdük.

Çomak : Davulun ön yüzüne vurmak için kullanılan topuzlu sopa, tokmak.

Çöpel : Herhangibir yemek malzemesinin, elendikten sonra kalan artıkları, çöpleri. ¹

Dallerinde : Dallarında.

Dalma : Dalama, Aydın'ın güneyinde merkeze bağlı bir bucak.

Darı : Mısır. ²

Deze : Teyze. ³

Domat : Domates.

Döktürmek : Çok iyi, güzel oynamak veya söylemek.

Dönmeyo : Dönmüyor.

Döşmeli : Döşemeli, döşenmiş.

Duvaklık : Çoğunlukla beyaz renkli, tül veya ince ipekliden yapılmış, gelin başına takılan, yerlere kadar uzanan örtü.

Dümbek : Dümbelek, darbuka.

Düzmek : Düzenlemek. Yakıştıırıp uydurup söylemek.

Efe : Etrafında toplanılan baş zeybek.

En'am : Kur'an.

Femile : Fermile, kadın cepkeni.

Filinta : Zeybek tüfeği.

Freng elması : Malta eriği.

Gaçcım : Kardeşim.

Gari : Artık.

Gatmak : Koymak.

Gayfe : Kahve.

Gelik geli : Geliyor. ⁴

Gelip duru : Geliyor.

¹ Seher Oflas Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997

² Tülay Hasbek Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997

³ Adı Geçen Görüşme

⁴ A.g.g.

Geti ge : Getiriver.⁵

Gılbıdan : Kumaş üzerine ince, paslanmaz telle yapılan işleme.

Gidiyom : Gidiyorum.

.. giller : Bir ailenin tamamını anlatmak için ismin sonuna eklenir. Örneğin; Sacidegillere gidiyorum.

Götüme goy : Götürme, burada bırak.⁶

Hadaman : Haydi aman.

Hayat : Köy ve bağ bahçe evlerinde, genellikle etrafı açık geniş ev önü. Bir nevi balkon.

Haydülende : Haydi oğlan da.

Hindi : Şimdi.

Hiş bilemiyom : Hiç bilmiyorum.⁷

Hunu bak : Şuna bak.

İnce çalgı : Klarinet, keman, zil gibi çalgılardan oluşan çalgı grubu.

İnce Memed : İnce Mehmet, Çine - Muğla arasında yaşamış bir efe.

İnova : Germencik ovasının eski adı.

İlmek : Birbirine halka şeklinde bağlamak.

İrticalen : İçinden geldiği gibi, doğmaca.

İşçe - min ? : İçecek misin ?⁸

Karadağlı : Bir çeşit zeybek tabancası.

Karadon : Zeybeklerin içine giydiği siyah, uzun don.

Kayalık : Körüksüz zeybek çizmesi.

Keten kulak : Üçgen şeklinde, iki ucuna ince - uzun işlemeli üçgen kulakları olan kadın başörtüsü .

Kınalı : Burnu ve topuğu kırmızı veya vişne rengi olan kadın yün çorabı.

Kızan : Gızan da denilir. Efe mahiyetine girmiş, genç ve tecrübesiz zeybek adayı. Aydın da halen yeni yetişme gençlere ve çocuklara kızan denilir.

Kocadon : Kadın, kız şalvarı.

⁵ A.g.g.

⁶ A.g.g.

⁷ Tülay Hasbek Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997

⁸ A.g.g.

Kolon kuşak : Zeybeklerin beline doladığı, iki parmak eninde, 10-15 cm uzunluğunda, üzeri motif işlemeli kuşak.

Kotarmak : Yapmak.

Kubur : Bir nevi çengel.

Mahfel : Devlete, askeriye ait olan yerler.

Martin : Bir çeşit zeybek tüfeği.

Marul don : Paçaları fırfırlı, evde veya işde giyilen ucuz kumaştan yapılmış kadın şalvarı.

Menendim : Eşim, dengim.

Mesire : Doğa güzelliği olan yer.

Misvak : Yumuşak ağaç kabuğundan yapılmış, ucu lifli tabii diş fırçası.

Neyneyi vermek : Boş vermek. Aldırmamak. ⁹

Niderler ? : Ne derler ?

Okkalıca gayfe : Telve, güzel kahve.

Pantüfle : Evde giyilen, yüzü bezden kadın ayakkabısı.

Penez : 1 - 1.5 cm çapında küçük ince altın veya sahte altın.

Püskül : Zeybek fesine takılan, siyah ipek veya ibrişimden yapılmış 40-50 cm uzunluğunda bir tür püskül.

Sarı lira : Kadınların boynuna kurdela ile taktıkları bir çeşit kulplu altınlar.

Sevisi : Sevgisi.

Sıkma kına : Kınanın avuç içine alınıp, bir kaç saat tutularak yakılan kına.

Sırça bağnak : Küçük, serçe parmak.

Soluklanma : Dinlenme, ara verme.

Süzgü : Süzgeç.

Şıklatmak : Çıtlatmak. Baş ve orta parmağı birbirine sürterek ses çıkarmak.

Şıp : Satene benzer bir tür kumaş.

Takım : Sigara içmekte kullanılan ağızlık.

Ten gömleği : En içe giyilen pamuklu veya ipek dokuma ter emici gömlek.

Ti : a - Oyun müziğinin girişinde uyarı olarak ilk seslerin tiz perdeden çalınması,

⁹ A.g.g.

b - Ti orada : Taa orada, uzakta.

Tomaka : Kadınların başa taktığı gümüş veya gümüş taklidi zincir işlemeli takı.

Tura:2-2,5 cm çapında kulplu altın.

Uşkur: Uçkur. Don bağı. Kadınlarda 10-15 cm eninde uçları motiflerle ipek işlemeli bağ.

Üslük:Üstlük. En üste örtülen kadın başörtüsü. Sokakta kullanılır.

Varıyo: Varıyor. Geliyor.¹⁰

Yavuklu: Sevgili.

Yatağan: Zeybek palası.

Yirik: Kumaşta, yarık anlamındadır.

Yuğmak: Yıkamak.¹¹

Yüzük kına: El parmaklarına dikiş yüzüğü şeklinde sıvanarak yakılan kına.

Zeybek: 1- Yiğit, mert, sözünde duran, sağlam kişi.

2- Kızanları yetiştiren kişi.

3- Ege bölgesi ve civarındaki halk müziği ve oyunları.

Zıbın işlik: İçe giyilen gömlek.

Zıbın üçetek: Kenarları dalgalı kesimli, kolları yırtmaçlı, kadın üçeteği.

¹⁰ A.g.g.

¹¹ Seher Ofas Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997

10. BÖLÜM

GÖRÜŞMELER

10.1. Sorular

- 1- Adınız, soyadınız.
- 2- Yaşınız.
- 3- Başka bir yerden geldiyseniz, nereden?
- 4- Aydın'da kaç sene yaşadınız?
- 5- Dini mezhebiniz nedir? İlde hangi mezhepler çoğunluktadır?
- 6- Aydın'a gelip, yerleşen Muhacir'lerin yöre folkloruna ne gibi bir etkisi olmuştur?
- 7- Yöre insanının dünyaya bakış açısı nasıldır?
- 8- Genel olarak ailelerin gelir düzeyi ne seviyededir?
- 9- Aydın denildiğinde aklınıza gelen ilk şey nedir veya nelerdir?
- 10- Aydın'da yaşadığınız sürece herhangi bir efe veya kızanla tanıştınız mı?
Tanıştınız ise kişilikleri hakkında bilgi verebilirmisiniz?
- 11- Yörede günlük yaşam nasıldır, neler yapılır?
- 12- Aile fertlerinin birbiriyle olan ilişkileri nasıldır?
- 13- Erkek ve kadının birbirlerine olan bakış açıları nasıldır?
- 14- Evliliklerde gelin ve damadı akrabalarından mı yoksa başka yörelerden, yani dışardan mı tercih ederler?
- 15- Bir kızla erkeğin tanışıp, birbirini beğenmesi nasıl olur?
- 16- Kız istemeye nasıl gidilir, gidilirken neler götürülür?
- 17- Nişan törenleri nasıl yapılır?
- 18- Düğün törenleri nasıl olur?
- 19- Sünnet düğünleri nasıl olur?
- 20- Komşuluk ilişkileri nasıldır?
- 21- Ramazan'da, bayramlarda, özel günlerde ziyaretler nasıl yapılır?
Kutlamalar nasıldır?
- 22- Yörenin yemekleri hakkında bilgi verirmisiniz?
- 23- Yöresel giysileri nasıldır?
- 24- Halk oyunları hakkında bilgi verebilirmisiniz?

- 25- Yörenin halk müziklerinden bildiklerinizi söylemişsiniz?
- 26- El sanatlarında Aydın'a özgü neler vardır?
- 27- Yörede çocuklar hangi oyunları oynarlar?
- 28- Yörede ağız farklılıkları gösteren kelimeler var mı? Değişik deyimler kullanılıyor mu?
- 29- Aydın halkının sanata ve sanatçıya bakış açısı nasıldır?
- 30- Aydın'da eğitime ne kadar önem verilmiş ve verilmektedir?

10.2.1. Seher Oflas'la Yapılan görüşme

- 1- Seher Oflas.
- 2- 73 yaşındayım.
- 3- Bulgaristan'ın Varna şehrinden geldim. Aydın, Nazilli'de yaşadım. Sonra da uzunca süre Aydın'ın merkezinde yaşadım.
- 4- Onbeş sene Aydın'da yaşadım.
- 5- İslam dininin Hanefi mezhebindenim. Genellikle Aydın'da Hanefi mezhebinden insanlar çoğunlukta.
- 6- Pek itkisi olmamıştır. Onlar Aydın'a ayak uydurmuşlardır. Tabii ufak tefek şeyler getirmişlerdir. Örneğin; kuru fasulye, nohut, pilav ve biber kavurması gibi yemekleri, acı biberi yemeklere eklemeler yapmıştır.
- 7- Sevecen, birbirine düşkün, neşeli, eğlenceyi çok seven, misafirperverdirler. Gelene (gelen misafire) yedirmeyi, içirmeyi çok severler. Dünyaya güzel gözlerle bakarlar.
- 8- Efeler eskiden zenginden alıp fakiri doyurduğu için gelir düzeyi herkesin hemen hemen aynı imiş. 60 sene önce gelen Muhacirler de devlet yardımıyla arsa, ev alarak Aydın'a yerleşmişlerdir. Muhacirler'in de gelir düzeyi devlet sayesinde çok kötü olmamıştır. Gene de Aydın'ın yerli halkı bağ bahçe, tarla sahibi insanlar oldukları için, gelir düzeyi yüksek bir ildir.
- 9- Aydın denilince aklıma önce zeybekleri, sonra Topyatağı, Pınarbaşı, inciri, üzümü, zeytini ve şehrin çok temiz oluşu gelir.
- 10- Yörük Ali Efe'yi gördüm. Bacakları dizden aşağı kesikti, şişmandı. Onu gördüğüm zaman 10-11 yaşındaydım. Fakir fukara dostuymuş, zenginden

alıp fakire dağıtırmış. Çok iyi bir insandı. Sert görünümünün altında çok temiz bir yüreği vardı.

- 11- Kadınlar kalkınca kahvaltı hazırlar, sonra herkes evden gider. Menderes ırmağının kıyısında pamuk tarlaları vardır. Tarlaları olanlar tarlaya, bahçeleri olanlar, ki bunlar incir, üzüm gibi yemişlerdir, bahçelerine giderler. Günlük yaşam Doğu Anadolu'da yaşayanlar gibi zor değildir.
- 12- Eskiden büyük aileler gibi anne, baba, çocuklar, torunlar, gelinler bir arada otururlarmış. Herkes birbiriyle iyi geçinirmiş. Babaya, anaya çok büyük saygı duyulur. Örf ve adetlere bağlı kalınır. Eskiden miras davası da olmazmış. Baba her çocuğuna istediği yeri önceden pay edermiş.
- 13- Erkekler kadınlara çok saygılıdır. Ancak, erkek bir yere giderken önden gider, kadın onu biraz arkadan takip ederdi. Birbirlerine küfürlü konuşmaz, saygılıdırlar. Erkek herşeyin üstündedir. Fakat, şimdi bu üstünlük biraz yer değiştirmiştir. Kadınlar daha fazla söz hakkına sahip olmuştur.
- 14- Akraba evliliği de dışarı evliliği de yaparlar. Akraba evliliğini mal dışarı gitmesin diye tercih ederler. Genelde görücü usulü ile evlenirler.
- 15- Eskiden pınar başlarında, çeşme başında birbirlerine söz atarak anlaşılmaya varırlardı. Geceleri suya giden kızlar yavuklularıyla buluşurlardı.
- 16- Kız istemek için erkek tarafı yakınlarından birini kız tarafına gönderip ağız arardı. Eğer, onlar da münasip görürlerse "Buyursunlar gelsinler" derlerdi. Erkek tarafı da Aydın'ın meşhur şekerlemesi olan lokum ile çiçek alıp kız evine giderlerdi. "Allah'ın emri Peygamber'in kavli ile münasip görüyorsanız kızınızı istiyoruz" derler. Kız tarafı da "münasıptır" deyip söz gününü kararlaştırırlar. Eğer hazırsa söz kesmek için kıza bir altın takı takarlar.
- 17- Nişanda kız evi ne isterse, mesela bilezik, beşi bir yerde alınır. Erkek tarafı kız evine giderken bir tepsi baklava, çiçek ve takı getirir. Kız tarafı da gelen tepsiye çerezler koyup gelen misafirlere dağıtır. Münasip görülen aile büyüklerinden tek nikahlı olan bir erkek nişanı keser, yüzükleri takar. Kıza gelen nişan bohçasında çamaşır, gecelik, havlu, aile bireylerinin (kız tarafından) hepsine elbiselik kumaş veya yün çorap, havlu, çamaşır

koyarlar. Kız tarafı da erkeğe bohça düzer. Ayrıca, diğer erkek tarafındaki aile bireylerine de tek tek bohça hazırlar. Örneğin; dedeye, anneanneye, babaya, anneye, kardeşe ayrı ayrı bohça düzerler.

18- Düğünde erkekler ayrı kadınlar ayrı eğlenirler. Gelin ve akrabalar, komşular hamamda dümbelek, def çalarak eğlenirler, gençler oynarlar buna gelin hamamı denir. Mesela bir kişinin oturacağı yere minder koyup otururken minderi çekerler. Gelini yıkarlar kendileri de banyo yapıp eğlenip dağılırlar. Herkes evlerine gider.

Damat köy meydanında tıraş olur. Gelini damat tarafı atla almaya gider. Damat gelin evden çıkarken gelini alabilmek için başından para atar. Gelinin babası kızın beline kırmızı kurdela bağlar. Amaç, kızın evliliği boyunca sabırlı olmasıdır.

Kız gelinlik olarak, kırmızı bindallı, başına da önü altın sıralı yani penezli fes, üstüne de pul işli krep takarlar. Erkek de beli kuşaklı siyah potur, üstüne cepken, başına da fes takar. Fesin üstü püskül şeklinde el oyası çiçeklerle süslüdür. Düğünde koç kesilir. Kazanlarla kavurma yapılır. Suyundan pilav yapılır. Tatlı olarak da zerde yaparlar. İçecek olarak sadece su verilir. Gelin giderken güle güle gitsin, ömrü su gibi duru olsun diye arkasından su dökerler.

Damat gelini kendi evlerine götürdüğünde de gelinin başından para atar. Düğünden bir hafta sonra yeni evli çift kız evine yemeğe davet edilir. Sonra da yeni evli çift kızın anne babasını yemeğe davet ederler.

19. Erkek çocukları tek sayılı yaşlarda (3,5,7 gibi) sünnet edilir. Sünnet olan çocuk ata bindirilip davul zurna ile ev ev gezdirilir. Sünnet çocuğunun evinde eğlence yapılır. Koç kesilir, pilav zerde yapılır. Aydın'ın zerdesi meşhurdur. Sünnet çocuğuna bir kişi kirvelik eder. Kirve, bütün masrafları karşılar, düğüne gelen misafirlerle ilgilenir. Sünnet çocuğuna beyaz entari giydirilir.

20. Komşuluk ilişkileri çok iyidir. Sabah kahvelerine gidilir. Bu ziyaretler çok meşhurdur. Günler düzenlenir günlerde önce tepside vişne reçeli ve herkese birer tane kaşık vardır, bu ikram edilir. Herkes birer kaşık alıp kirli kaşığı su dolu bardağının içine koyar. Amaç ağız tatlılığı ile güzel şeyler konuşmaktır. Ev sahibi börek, poğaçaya yapıp çayla beraber ikram eder. Akşam üstü de komşular arası beş çayına gidişler yapılır. Bazen de yemekten sonra birbirlerinde toplanırlar.

21. Ramazanda yufkaları açıp açıp bir odaya yufka yaparlar. Bu yufkaları da Ramazan boyunca iftarlarda börek yapımında kullanırlar. Çökelekli börek daha çok yapılır. Özellikle peynirli, ıspanaklı saç böreği tercih edilir. Komşular genellikle bir evde toplanıp sahura kadar oturup eğlenirler. Bayramda misafirlere ikram etmek için baklava, börek, kalbura basma yaparlar. Önce küçükler büyükleri ziyaret eder. Evli çiftler, önce erkeğin anne babasının evine el öpmeye giderler. Bayramda gelinlik kıza hediye alınır. Ziyaretlere boş elle gidilmez. Lokum veya şeker götürülür. Küçük çocuklara mendil ve şeker, ailenin maddi durumuna göre istenirse para da verilir.

22. En meşhur çorbası "tarhana çorbası"dır. Aydın'ın tarhana otu vardır. Hamur, tarhana otu ile kavrulur, içine domates, soğan, acı biber konur. Domates, soğan, biber ve tarhana otu bir arada kaynatılır. Bunun suyu ile de hamur yoğrulur. Bir de bolca yoğurt konur. Hamur her gün yoğrularak bir hafta bekletilir. Bir hafta sonra beyaz çarşafların üzerine ceviz büyüklüğünde parçalar halinde serilir. Bunlar da ters yüz edilerek güneşte kurutulur. Sonrada elle ovalanır ve kalburdan geçirilir. İnce kevgirle de iyice un haline getirilir. Üstünde kalan çöpler de atılır.

"Kereviz yemeği" çok meşhurdur. Aydın'ın kerevizleri tek tektir ve yaprağı boldur. Olduğu gibi temizlenir ve pişirilir. "Kenker" denilen bir ot vardır Aydın'da. Yaklaşık 70-75 cm boyunda olup dikenlidir. Dikenleri ve kabuk kısmı soyulup içi yenir. Tatlı bir bitkidir.

"Baklanın yaprağının salatası" yapılır. Yaprakları yıkanıp, üstüne de limon ve yağ konup salata yapılır.

Bir de "tandır" yapılır. Köylerde kuyu açıp, eti kuyuda közlerin üzerinde pişirirler, çok lezzetlidir. Sonra, Aydın'ın nohutlu ekmeği çok meşhurdur. Nohut önce ıslatılır ve nohutlar kabarcınca suyu ile ekmeğin hamuru yoğrulur. Fırında pişince çok lezzetli olur.

"Biber turşusu" çok meşhurdur. Çok kolay ve çabuk yapılır. Bir nevi salatadır. Biber önce haşlanır ve bir tabağa ikiye üçe bölünerek sıralanır. Havanda sarımsak dövülür, biraz sıvı yağ konur. Koruklar bir yerde temizlenir, bir torba içinde dövülür. Kullanılan torbanın naylon olması tercih edilir. Suyu sıkılan koruklar atılır. Suyu, sarımsak, tuz ve yağ ile karıştırılır. Bu karışım biberlerin üzerine dökülür.

Aydın'ın bir de "karpuzlu peyniri" vardır. Peynir bir tabağa konur, üstüne sıvı yağ ve pul biber ekilir. Bir çeşit kahvaltılıktır.

En meşhur tatlısı ise "Kalbura Basma". Odun külü su ile karıştırılıp, sonra bu karışım kül parçalarından ayrılmak kaydıyla süzülür. Bir bardak sıvı yağ ve bu süzülü sudan 1.5 bardak bir araya konularak su eklenir, hamur yapılır. Hamur parçalara bölünür. Her parça kalbur üstünden geçirilir, arasına ceviz konup, tekrar kalburun üstünde yuvarlamak suretiyle kapatılır. Üstüne dökmek için şekerli su karışımı şurup yapılır. Kalbura basma ve şurup biri sıcak diğeri soğuk olmak üzere, şurup kalbura basmanın üzerine dökülür. Şurup döküldükten sonra da tatlının üstü bir kapakla kapatılır.

23. Kadınlar köyde üç etek giyerler, bellerine de kuşak takarlar. Başlarına da, altın sıralı fes (buna penezli fes derler), üstüne de büyük örtü takarlar. Yaşlılar ise, başlarına iki renkli büyük kareli örtüler örterler. Altlarında pırıl pırıl satene benzer kumaş olan "şıp" denilen kumaştan yapılmış şalvar giyerler. Ayaklarına kadınlar siyah, kahverengi düz ayakkabı giyerler.

Erkekler ise ayaklarına çarık, bacaklarına potur, üstüne de beyaz gömlek ve cepken giyerler. Başlarına fes, üzeri oyadan yapılmış çiçekli başlıklar takarlar.

24. Kızlar erkekler ayrı ayrı oynarlar. Kızların oyunu karşılıklı oynanır. Erkek oyunu zeybeği, harmandalı çok meşhurdur. Erkekler oyunda ellerini, kollarının kartal gibi havaya kaldırırlar, ayaklarını dizlerinden kırarak sağa sola kıvrıp diz vurup, yere çökerler. Erkek oyunları heybetli, kadın oyunları ise zariftir.
25. Birkaç türkü biliyorum. Tabi çok zaman geçti üstünden. Örneğin; Şu damladan geçtin mi, Ovanın darısını, Harmandalı, Kamalı Efe.
26. Kadınlar, mekik oyası, iğne oyası tığ oyası yaparlar. Dantel örerler, gergef işlerler. Mevlit örtüsü işlerler.
27. Çocuklar çelik çomak, saklambaç oynarlar. İp atırlar, mendil kapmaca, körebe ve yüzük saklama oynarlar. Yüzük saklama oyunu yüzüğün birbirlerinin elinden eline geçirerek, ebenin bulunmasıyla sona eren bir oyundur.
28. Tabi ki var. Gari : Artık demektir "Gidelim Gari : Artık gidelim" anlamındadır. "Gaçcım : Kardeşim", "Gatmak: Koymak" demektir. " Çay gatayım mı ? : Çay koyayım mı ?" anlamındadır., "Kotarmak : Yapmak". "Yemek Kotaracağım : yemek yapacağım", Gidive, gelive, yapıve gibi sonu "r" ile biten fiillerden biten fiillerden "r" harfini kaldırırılar, "yuğmak : yıkamak" demektir. "Çamaşır yuğcam" : "Çamaşır yıkayacağım" anlamındadır.
29. Aydın halkı sanatı sanatçıyı çok sever. Küp, desti (testi), kapaklı güveç (çömlek) yaparlar. Testilerin ve küplerin özelliği suyu çok soğuk tutmalarıdır. Ayrıca, halk tarihi eserlere de bilinçli olarak yaklaşmış, yöredeki tarihi eserlere zarar vermemiş, sahip çıkmıştır.
30. Aileler çocukların okumasını istemişler ve eğitime saygı duymuşlardır. Kız, erkek ayırımı yapmadan bütün çocuklarını okutma düşüncesindedirler. Öğretmenlere son derece saygı duymuşlar ilgi göstermişlerdir. Hala da ülkemizin en modern düşünceli insanların yaşadığı şehirlerden biridir.

10.2.2. Orhan Oflas'la Yapılan Görüşme

1. Orhan oflas.
2. 71 Yaşındayım.
3. Doğma büyüme Aydın'lıyım. Gazi Bulvarı, Hasan Efendi Mahallesi'nde yaşadım. Eski Akbaldır Hamamı bizimdi. Babam Aydın'ın ileri gelenlerinden di. Hanlarımız, hamamlarımız vardı.
4. 45 sene Aydın'da yaşadım.
5. Meshebim Hanefilik. En çok hanefi meshebinden insanlar yaşar.
6. Muhacir'lerin bir kısmı Aydın'ın Nazilli kazasına yerleşmiştir. Aydın'da yaşayan yerli halka ayak uydurmuşlardır. Kimse birbirine üstünlük göstermemiştir. Muhacir'lerin çok az yemek çeşitlerine etkisi olmuştur. Muhacirler acıyı kullandıkları için Aydın'ın yerlisi de bundan etkilenmiştir.
7. Çok sıcak kanlı ve sevecen insanlardır. Misafirperverdirler. Birbirlerini son derece saygılıdır.
8. Halkın % 80 'nin halleri vakitleri yerindedir. Aydın'ın yerli halkının pamuk tarlaları, susam, badem, üzüm bahçeleri, incir bahçeleri ve zeytinlikleri vardır. Dışarıdan gelip ile yerleşenlerin gelir düzeyi biraz daha düşük seviyededir.
9. İncir, zeytin aklıma gelir. Tarihi eser olan Üçgözleri ve efeleri ...I. Cihan Harbindeki efeler bayramlarda atlarına biner martın (silah) kuşanırlar, caddelerde gezerlerdi. Gezerken de havaya ateş ederlerdi.
10. Danışmentli İsmail Efe, Yörük Ali Efe, Çakıcı Efe, Nazilli'li Demirci Mehmet Efe'yi biliyorum. Bir iki tanesini gördüm. Efeler de senin benim gibi insanlardı. Yörük Ali Efe kısa boyluydu. Bir gün ; Yörük Ali Efe'nin bahçesine oturdum. Oğlu Faruk'la beraberdik. Portakal bahçesi ve pamuk tarlası vardı. Bizi portakalların altına geçirip iki tabancasıyla portakalları sapından vurup, ağaçtan yere düşürürdü. Bizde düşen portakalları Faruk'la beraber afiyetle yedik.

Yörük Ali Efe İzmir'de Atlı Tramvay'da düşmüş, bacakları tramvayın altında kalmış. Bu yüzden efenin iki bacağı da dizden aşağı kesikti.

Bunlar, Yunanlılar Aydın'ı istila ettiği vakit çarpışan efeler. Yalnız Çakıcı Efe bunlardan eskidir.

Efeler Aydın'ın çevresindeki dağları atlarla aşır diğer şehirlere inerlerdi. Efelerin hepside sert mizaçlıydı. Daha çok kızanlarına söylenirlerdi. Yaşlanınca da sakin, güleç olmuşlardı. Ama yaşamları boyunca fakirlere yardım eden, çocukları seven, merhametli insanlar olmuşlardır. Yörük Ali Efe, bu meziyetlerin hepsini kendinde bulundururdu.

11. Köyde yaşayanlar sabah erkenden kalkıp, tarlaları varsa pamuğunu, ekinini kaldırır eğer tarlaları yoksa erkekler şakalaşarak kahvede çay, kahve içip oyun oynarlar, kadınlar kahvaltıdan sonra varsa çamaşır yıkayıp, bahçelerine çapa yaparlar. İnekleri varsa yoğurt yaparlar öğleden sonrada komşu gezmeleri yaparlar. Özellikle Söke'nin kadınları tulum peyniri yapımında ustadırlar.

12. İyidir. Saygı çerçevesinde anlaşılır. Herkes birbirinle kaynaşır.

13. Erkek de kadın da birbirlerine çok saygı duyarlar. Erkekler, kadınlarının da görüşlerine dinlerler, gerekirse onların dediklerinin yaparlar. Yalan dolan nedir ? bilmezler. Birbirlerini önce insan olarak sayarlar.

14. Genellikle evlilikler dışarıdan yapılır. Görücü usulü evlilikler ön plandadır.

15. Genellikle aynı mahallede oturan genç kızlar ve erkekler birbirleriyle bakışır. Her iki taraf da birbirinden hoşlanırsa önce kaçamak buluşmalar olur. Çeşme başı, pınar başı ve Aydın'ın mesirelik (ağaçlık) yerlerinde buluşurlar. Sonra da aileler devreye girer.

16. Önceden kız tarafına haber gönderilir. Usulü ile "kızınıza talibiz" derler.

Erkek tarafı giderken bir tepsi baklava, lokum bazen de börek götürür.

Eğer kız tarafı kızı vermeye hemen razı olursa, erkek tarafı da hazırlıklı gelmişse kıza bir takı takılır.

Kıza bakmaya yani, kız görmeye, dede, oğlanın babası ve annesi yani aile büyükleri gider. Daha sonra eğer, kız tarafı veya erkek tarafı karşı tarafı beğenmezse "biz sonra haber yollarız" derler. Ve olay kapanır.

17. Nişanda da aynı şeyler yapılır. Kıza altın takarlar. Altın kayınpeder ve kayınvalide tarafından takılır. Bu nişan hediyesidir. Bu sefer baklava, böreği ev sahibi yapar. Damat da hediye getirir. Kayınvalidesine, baldızına, kayınçosuna, kayınpederine damattan nişanlık hediyeler gelir. Erkek tarafı nişana gelirken eli boş gelmez, lokum gibi bir şekerleme alır.

Nişandan sonrada gelen hediyelerin karşılığı olarak kız tarafı da hediyeler götürür. Böylece evliliğin yolu açılır.

Şimdilerde muhafazakar olmayan aileler nişan törenlerini düğün salonlarında yapıyorlar.

18. Düğünde atlarla gelin evine gelinir. Gelinin başına kırmızı beyaz tülbent takılır. Ata bindirilir. Oğlan evine getirilip evin önünde davul zurna çalınır. Bu arada kız evinde kadınlar, dümbelek, def çalarak eğlenirler. Kız evi icap eden yiyecekleri hazırlayıp erkek evini davet eder. Sonra da erkek evi kız evini yemeğe alır. Ben genellikle evliliklerde, hısım akrabaların evliliklerine ön ayak olmuştum.

Düğünde geline takı takılır ailenin hal ve durumlarına göre beşi bir yerde, bilezik takarlar, turalı altınlar takalar.

Damada kız evi kıyafet cinsi getirirler. Kıza gelinlik olarak ailenin hal ve durumuna göre bindallı veya ipek elbise giydirirler.

19. Hali vakti yerinde olan mahfel (devlete ait yerde) veya normal durumdakiler evde sünnet düğünü yapılır. Davul, zurna ile eğlenceler olur, gece yarısına kadar sürer. Sünnet çocuğuna turalı altın takılırdı, sonraları da kol saati takmaya başlanmıştır. Sünnet çocuğuna kıyafet olarak da özel ipekli veya basmadan beyaz entari giydirilir. Evde yapılan sünnet düğünlerine komşular çağrılır ve hepsi çocuğa hediyeler getirir. Bir de

sünnet çocuğunu tutacak olan bir kişi vardır, bu "Kirve" dir. Kirve düğüne gelen bütün misafirlerle ilgilenir.

20. Çok sıcaktır. Gelen hemen buyur edilir. "Bugün sende, öbür gün ben de olalım" denir. Kadınlar arasında kavga bile binde değil, yüzbinde bir olur. Cahil olanları bile olsa sevgiyi, saygıyı aileden öğrenmişlerdir.

21. Hıdırellez'de mesire yerlerine gidilir. İp atlanır, yumurta kaynatılır, ağaçların altında yemek yenip oyunlar oynanır. Ortaya ateş yakılıp üzerinden atlanır. Bu uğur sayılır.

Ramazanda iftardan sonra camiye gidilir, teravi namazı kılınır, sonra bir evde toplanılır. Sahura kadar sohbetlerle beklenir, sahur yenildikten sonra da herkes evine gider. Her gün başka bir evde toplanılır. Dualar edilir, rızk dilenir.

Bayramlarda büyüklerin evlerine gidilir. Küçükler el öpmeye giderken büyüklere lokum, akide şekeri götürürler.

22. "Pestil" yapılır. Üzüm sıkılır, suyun içine nişasta konup kurutulur. Pestil biraz yumuşaktır.

Deve etinden de "deve sucuğu" yapılır. Bamya, tarhana çorbası, kalbura basma, karpuzlu peynir, tulum peyniri, teneke peyniri meşhurdur.

"Börülce salatası" yapılır. Bir cins taze fasulyedir. Aydın'ın üzüm pekmezi meşhurdur. Karla pekmez karıştırılır ve "kar helvası" denilen bir tatlı yapılır. Yazın dağlardan alınan karla yapılır. Çünkü, dağlarda kuyular kazılır ve içinde kar biriktirilir. Üzüm suyunu çıkarıp "üzüm şırası" yapılır, bu da karın üzerine konup bardakta kaşık kaşık yenir. Kar helvası yazın pazarlarda bile satılır.

“İncir tatlısı” meşhurdur. İncirler güneşte kurutulur. İçine de fındık,fıstık, badem konulup yenir.

Aydın, ılıman bir iklime sahip olduğu için her çeşit yemek malzemesi vardır. Bu yüzden her cins yemek yapılır.

“Tulum peyniri” en çok Söke’de, Çine’de yapılır.

23. Erkekleri tarlada, kadınları çeşme başında çamaşır yıkarken gördüm. Erkek potur çizme giyer, üstüne beyaz gömlek başına da fes, üzerine kırmızı işlemeli şal bağlardı.

Yük taşıyan deveçiler başlarına renkli şal bağlardı amaç başa güneş geçmemesiydi. Şimdi kasket giyiyorlar.

Kadınlar, basmadan yapılmış üç etek, topuğuna kadar basmadan yapılmış şalvar, içlerine de kol ağızları biraz genişçe gömlek giyerlerdi. Başlarına “şarpa” takar, alınlarına altın penez dizerlerdi.

24. Kadınlar düğünlerde kendi hamamlarında Aydın’a uygun türküler ile def ve dümbeleklerle oynarlardı. Kadınların oyunu karşılıklı, yumuşak hareketlidir. Erkek kadın ayrı ayrı gruplar halinde oynar.

Erkekler meydanda Harmandalı, zeybek oynarlardı. Kollarını açıp, yukarı kaldırarak, diz çökerekten, dizlerini yere vurarak kendilerine has heybetli bir şekilde oynarlar.

25- Harmandalı, Yörük Ali. Ovanın darısını diyerek başlayan türküyü hatırlıyorum. Anlamı, “Anneler oğullarınız askere gidince gelinlerinizi iyi koruyun” demektir.

26- Testi işlemesi, çömlek işlemesi de çok meşhurdur. Kadınlar da komşularına, gelinlerine hediye olsun diye oya yaparlar. Kadınlar gergef işler.

- 27- "Çatal, matal, kaç çatal" yani birdirbir, "uzun atlama", "körebe", "çelik çomak", "mendil kapmaca".
- 28- Mısıra "darı", ayçiçeğine "gündöndü", domatese de "domat" denilir. Ayrıca, gelive, gidive, gağdeşim gibi kelimeler değişik söylenir. Tabii konuşurken insan farkına varmıyor.
- 29- Eğitime önem verildiği için, sanat ve sanatçıya saygıları vardır. Köy düşünlerinde zarif sanat anlayışı çok belirgindir. İl sınırları içindeki tarihi eserler hiç bozulmadan korunmuştur. Halk bunları hoyrat kullanmamıştır.
- 30- Okumamış insan bulamazsınız, herkes çocuğunu okutur. Cahil kimse yok gibi bir şeydir. Okul çoktur.

Aydın milleti azimlidir, birşeyi bilmiyorsa öğrenmekten gocunmaz.

SONUÇ

Aydın ilinin halk kültürünü inceleyen bu araştırmada;

- 1- Jeolojik ve coğrafi konumu itibarı ile ilde, üzüm, incir, buğday, arpa, şeftali, elma, zeytin çeşitleri yetiştirilmektedir.
- 2- İlin tarihi açısından Hitit, İyon, Roma'lıların, Türk'lerle beraber de İslam dininin özelliklerini taşıyan tarihi eserlere sahiptir. Millet Afrodisyas, Didim gibi antik kentlere, İlyas Bey Cami, Akbaldır Hamamı gibi de Türk eserlerine sahiptir.
- 3- Gelenek ve göreneklerin, eğlenceli, kedere yer vermeyen törenlerle süslü olduğu görülür. Coğrafi konumu itibarı ile üzücü olayların yaşanmasının nadir görüldüğü bir ildir.
- 4- Efeler diyarıdır. Efeler, zeybeklerin ve kızanların başıdır. Zeybekler ise kızanları yetiştiren efe adaylarıdır. Tarihte en çok adı geçen efe ve zeybekler; Yörük Ali Efe, Çakıcı Mehmet Efe, Çakırcalı Efe, Gökçen Efe, Kamalı Zeybek, Sarı Zeybek'tir.
- 5- Yörük Ali Efe Aydın efeleri içinde en çok adı geçen efedir. Küçük yaşta yetim kalmış, 23 yaşında efe olarak tüm Ege'ye namını duyurmuş, milli mücadeleye çok büyük katkıları olmuştur.
- 6- Aydın'da kış turizminin can damarı deve güreşleridir. Tülülerin nesli tükenmekte olduğu için deve güreşleri de azalmaktadır.
- 7- Aydın'a özgü yemeklerin başında; tarhana çorbası, kalbura basma, bakla yaprağı salatası, kereviz yemeği, biber turşusu, börülce salatası, deve sucuğu, kar helvası, tulum peyniri ve karpuzlu peynir gelir. Yemeklerde kullanılan acı biber ve baharatlar, Aydın'a yerleşen Muhacir'lerin etkisiyle artmıştır.
- 8- El sanatları olarak testi işlemeciliğinden, tahta işçiliğine, el oylarına kadar hemen hemen herşey yapılır. Kilim, halı ve çuval yapımında Türkmen ve Yörükler'in işlemleri mevcuttur.
- 9- Yöresel kıyafetler açısından erkek giyiminde, Türkmen ve Yörükler'den alan gemici leventlerin giysileri ve efe, zeybek giysileri görülür. Kadın giyiminde de, Yörük kadınlarının giyimi daha süslüdür.

- 10- Halkoyunları açısından; kadınlar kırık zeybek, erkekler ise ağır zeybek oynarlar. Oyun ezgileri genelde 9 zamanlıdır. En ünlü zeybeği "Harmandalı" dır.
- 11- Halk edebiyatında daha çok manilere rastlanır. Söylenceler açısından da il oldukça zengindir. Masallar, tekerlemeler, divan edebiyatına ait şiirlere de rastlanır.
- 12- Halk müziğinde uzun havalara rastlanmaz. Kırık havaları 9,7 ve 2 zamanlıdır. Kırık havaların en çok düz kerem ve yahyalı kerem ayaklarının dizileri kullanılmıştır. En ünlü kırık havaları; "Hergün serhoş, Şu dalmadan geçtin mi, Kamalı Efe, Çaktım çaktım yanmadı".
- 13- Yörede kullanılan deyimler ve kelimeler daha çok bazı harflerin kelime sonlarında veya aralarda kullanılmaması şeklindedir. Genelde " r, e, y" harfleri söylenmez. "a" harfi de çoğu zaman "e" olarak söylenir.
- 14- Canlı kaynaklarla yapılan anket araştırmaları yazılı bilgilerin büyük bir çoğunluğuyla aynıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- ARMAĞAN, A. Munis, Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar, İzmir, 1984
- BOYACI, İsmail. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V.Cilt, Maddi Kültür Ege'de Zeybek Giyimi ve Kışlık Olarak Kullanılan Aba , Ankara, 1987
- DANACI, Şadiye Bitirme Ödevi, Aydın Yöresi Kadın Oyunlarının Genel İncelenmesi, İstanbul, Temmuz 1992
- DEĞERLİ, Fikret, Doç. İ.T.Ü. T.M.D.K. T.H.O. Bölümü, Folklor Dersi Ders Notları, İstanbul, 1992-1993 Ders Yılı
- DEĞERLİ, Fikret, Doç. İ.T.Ü. T.M.D.K. T.H.O. Bölümü, Oyun Havaları Dersi Ders Notları, İstanbul, 1993-1994 Ders Yılı
- Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992-1993.
- GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp, Türk Halk Oyunları Kataloğu, Ankara, 1991.
- HALİKANAS BALIKÇISI, Düşün Yazıları, Ankara, 1981.
- HASBEK, Tülay, Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997. (49 yaşında, doğma büyüme Aydın'lı, 20 yıl Aydın'da yaşadı. Ev hanımı, halen İstanbul'da oturmaktadır).
- HASBEK, Zümrüt, Bitirme Ödevi, Aydın Yöresi Kırık Havalarının Melodik Yapısının İncelenmesi, İstanbul, Haziran 1993.
- KIRCALIOĞLU, Filiz, Görüşmesi, İzmir, Eylül 1992. (55 yaşında Aydın doğumlu, 25 yıl Aydın'da yaşadı. Şarküteri sahibi, halen İzmir'de oturmaktadır).
- OFLAS, Orhan, Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997. (71 yaşında, Aydın doğumlu. 45 yıl Aydın'da yaşadı. Serbest meslek sahibi. Halen İstanbul'da oturmaktadır).
- OFLAS, Seher, Görüşmesi, İstanbul, Mart 1997. (73 yaşında. Bulgaristan'ın Varna şehri doğumlu. 15 yıl içinde önce Nazilli'de, sonra Aydın merkezde yaşadı. Ev hanımı, halen İstanbul'da oturmaktadır).
- OFLAS, Ünal, Görüşmesi, Aydın, Eylül 1992. (61 yaşında. Aydın doğumlu. Bağ-bahçe sahibi, aynı zamanda da serbest çalışıyor. Halen Aydın'da oturmaktadır).
- ÖZDEMİR, Dudu, Görüşmesi, Aydın, Haziran 1997. (62 yaşında. Aydın doğumlu. Merkez Danişment köyü efelerinden, İsmail Efe'nin torunu. Ev hanımı, halen Aydın'da oturmaktadır).
- ÖZDEMİR, İsmail, Görüşmesi, Aydın, Haziran 1997. (65 yaşında. Aydın doğumlu. Merkez Danişment köyü efelerinden İsmail Efe'nin damadı. Bağ-bahçe sahibi, halen Aydın'da yaşamaktadır).
- SEYİRCİ, Musa, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddi Kültür, Deve Folkloru ve Güney Göçerlerinde Deve Donanımları, Ankara, 1987.
- SEZEN, Esin, Yüksek Lisans Tezi, Türk Halk Müziğinde Deyimler - Terimler, İstanbul, Haziran 1994.
- ŞENER, Deniz, Bitirme Ödevi, Söke Halk Müziği ve Yeni Derlemeler, İstanbul, Haziran 1994.

- **TEKELİ, Saffet, Görüşmesi, Köşk - Aydın, Eylül 1987.** (Aydın, Köşk nahiyesinden Kurtuluş Savaşı efelerinden, Tekeli'nin oğlu. Doğma büyüme Aydın'lı. Arazi sahibi. 1989'da vefaat etti).
- **Thema Larouse Tematik Ansiklopedi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993**
- **TÜFEKÇİ, Gamze, İ.T.Ü. T.M.D.K T.H.O. Bölümü, Türk Halk Müziği Solfej Ders Notları, İstanbul, 1992-1993 Ders Yılı**
- **TÜRKİLLİ, Sabiha, Görüşmesi, Aydın, Haziran 1997.** (76 yaşında, Aydın doğumlu. Ev hanımı, halen Aydın'da yaşamaktadır).
- **TÜRKOĞLU, Sabahattin, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V. Cilt, Maddi Kültür, Tarih İçinde Zeybek Kıyafeti, İstanbul, 1987.**
- **ÜNAL, İbrahim, Görüşmesi, Aydın, Haziran 1997.** (85 yaşında, Aydın doğumlu. Merkez Danişment köyü efe kızanlarından. Serbest meslek sahibi, halen Aydın'da yaşamaktadır).

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında İstanbul'da doğdu. 1986 -1987 yıllarında Aydın Köşk Lisesi'ni bitirdi. 1988 - 1989 yıllarında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü'ne girdi. 1992-1993 yıllarında da bölüm birincisi olarak mezun oldu. 1993-1994 yıllarında da aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde lisans üstü eğitimine başladı. 1995 yılından itibaren iki yıl ara verdikten sonra 1997 yılında yarım kalan öğrenimine devam etmektedir.

